

ЦАРІВНА З КАНАКАПУРІ

Середньовічна
індійська
новела

Переклад із санскриту
ІГОРЯ СЕРЕБРЯКОВА
І ТАМАРИ ІВАНЕНКО

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1991

«Тридцять дві новели про ченців», «Царівна з Канакапури» — ці та інші новели, що містяться у збірнику, в дотепній, яскравій формі змальовують побут і звичаї народів Індії в добу середньовіччя.

«Тридцять две новеллы о монахах», «Царевна из Канакапури» — эти и другие новеллы, составляющие сборник, в остроумной, выразительной форме изображают быт и обычаи народов Индии в эпоху средневековья.

Передмова *Ігоря Серебрякова*

Художник *Олег Литвинов*

Редактор *В. П. Царенко*

Ц $\frac{4703020100-169}{M205(04)-91}$ 169.91

ISBN 5-308-00899-X

- © Український переклад.
Т. Іваненко, І. Серебряков,
1991.
- © Передмова.
І. Серебряков, 1991
- © Ілюстрації.
О. Литвинов, 1991
- © Художнє оформлення.
В. Міненко, 1991

Середньовічна індійська новела

Народи Індії понад чотири тисячоліття зводили дивовижну будову своєї цивілізації. В ній однією з найважливіших складових частин є література, що творилася багатьма мовами, але зв'язана воєдино загальнолюдськими цінностями. Спадщина її практично незмірна і навряд чи колись ця частина всесвітнього літературно-історичного процесу постане перед нами в усій її повноті. Але навіть те, що справдана зберегло нам мистецтво слова народів Індії, вражає і своєю філософською глибиною, і грандіозною епічністю, і проникливою житейською мудрістю, яку б галузь літератури ми не взяли, до якого б жанру не звернулися.

Жанр новели зародився в надрах фольклору і відзначається життєво яскравою виразністю, сюжетною гостротою, композиційною цілісністю, динамічною дією. Це істотно і для індійської новели, яка увібрала в себе багато чого з міфології, концентрує в собі моменти народного життя, дозволяє різке слівце не лише на адресу сильних світу сього, а й богів та канонічних творів того чи іншого вірування.

Індійська середньовічна новела аж ніяк не багата описовістю як такою, на перших порах скупа на сюжети, що іноді зводяться до одного-двох мотивів. Час її появи в літературі народів Індії важко визначити. Але фактично найпершою збіркою новел, що виникла понад півтори тисячі років тому, була «Панчатантра, або П'ять кошків житейської мудрості», написана санскритом. Попри багатомовність, якою за всіх часів відзначалася Індія, саме санскрит правив за міжнаціональний засіб спілкування; спочатку це була мова культу і адміністрації, а згодом — науки, літератури і культури взагалі. Створилася свого роду письменницька двомовність — загальноіндійського значення твір набував лише тоді, коли був написаний санскритом, а фольклорна і авторська творчість місцевими, народними мовами залишалася надбанням вузькорегіональним, етніч-

ним. Саме тому санскрит став засобом фіксації фольклорних творів, про що свідчить і збірка оповідей «Панчатантра».

Індійські середньовічні теоретики літератури класифікували оповідні жанри досить детально. Але тут звернемо увагу лише на декілька з них, які допоможуть читачеві уявити собі можливості середньовічної індійської новели, з окремими зразками якої читач зустріне у збірці. Це, по-перше, *катханака* — невеличке оповідання з цільним сюжетом, що існує самостійно або входить у будь-який твір іншого жанру; *кхандакатха* — коротке оповідання, герой якого зазнає невдачі і викликає співчуття; *парихасакатха* — гумористичний або сатиричний твір; *катха* — цикл оповідань, об'єднаних спільним героєм, де спритна людина, яка прагне успіху, розповідає одну за одною історії про свої перемоги над численними супротивниками; *даршана* — дидактичний твір, у якому кожне вставне оповідання ілюструє певне твердження; *мантхулліка*, або *маталліка*, — коротка новела сатиричного характеру, спрямована проти князя, міністра тощо; *правахліка*, або *прахаліка*, — новела, розв'язання конфлікту якої дає не сам оповідач, а його перший-ліпший співрозмовник.

Пам'ятки, що дійшли до нашого часу, демонструють, наскільки різноманітні внутрішні зв'язки і сполуки всіх названих — і ще більшої кількості неназваних — жанрів.

Збірка відкривається циклом коротких новел «Бгаратакадватріншіка» («Тридцять дві новели про ченців»), за жанром близьких до анекдотів, що дошкульно висміюють чернечий світ. Ця книжка оповідей з'явилася в Гуджараті у XIV сторіччі, але зародилася набагато раніше — в усякому разі, вони були відомі задовго до XI сторіччя, коли ними скористався великий майстер оповідної літератури Сомадева, який включив їх у цикл «Катхасарітсагару» («Океан сказань»). Новели ці мають здебільшого антиклерикальний, світський характер, що для середньовічного суспільства мало особливе значення.

Індія тих часів була розчленована на стани (варни) — жрецький, воїнський, торговельно-ремісничий та землеробський, що, в свою чергу, поділялися на безліч каст, професійно-етнічних підрозділів. Суспільну піраміду вивершувала жрецька і воїнська аристократія, яка процвітала за рахунок соціальних низів. Що ті могли протиставити

експлуататорській верхівці? Насамперед дошкульне слово. І його, звісно, треба було подавати в такій формі, щоб не викликати на себе ні гніву, ні негайної розправи з боку можновладців. Індійський романіст XI ст. Сомадева Сурі яскраво описав, як поетів, що наважилися в дошкульних віршах викрити користолюбство і розбещеність міністра, висилали з рідних країв. Саме тому, коли йшлося про викриття можновладців, автори зверталися до образів звірів і птахів або до образів тих соціальних груп, які стояли немов поза суспільством.

Отож шахраї, гравці, гетери та розбійники не лише роблять об'єктами своїх витівок царів і купців, а й не бояться навіть богів.

В «Океані сказань» Сомадеви, що містить близько чотирьохсот фольклорно-літературних новел, є не один десяток сюжетів, де героями стають саме такі персонажі. І, справді, зрозуміло, чому саме вони здатні взяти гору навіть над царями. Саме цим персонажам притаманна не прописна, не формально-лицемірна офіційна мораль, а мораль істинно людська. Сила їхнього динамічного, гострого розуму спроможна здобути перевагу над політичною і релігійною догмою. Читач познайомиться із неймовірним штукарством шахраїв Шіви і Мадгави, які, до речі, носять імена найголовніших богів індуїстського пантеону Шіви й Вішну (Мадгава — друге ім'я Вішну), з історією розбійника Сімхапаракрами, що обдунив самого бога смерті Яму, зі сміливим гравцем Куттінікапатою, який зумів зайняти трон царя богів Індри, або з іншим гравцем, Тхінтхакаралою, що завдяки своїй кмітливості зміг підкорити собі волю Індри.

Збірка закінчується «Повістю про шахраїв» Харібгадри, який жив у кінці VIII— на початку IX ст. Це єдиний із авторів оповідей книжки, про життя якого дещо відомо. Народився він на заході Індії в місті Чітор у брахманській родині; вже у досить зрілому віці прийняв джайнізм, віру, основою якої був раціоналізм. Харібгадра — широкоосвічена людина, — залишив значну філософську й художню спадщину. Йому властивий потяг до виявлення об'єктивної істини. «Не прихильник я Махавіри (основоположник джайнізму.— *І. С.*), і не маю я ненависті до Капіли (основоположник філософії санх'я.— *І. С.*) та інших — чії слова істинні, того й слід

підтримати»,— декларує він у своєму творі «Міркування про сутність світу».

У його доробку — один із шедеврів світової сатири «Дгуртакх'яна», тобто «Повість про шахраїв», гостра раціоналістична сатира, написана народною мовою апабгранша, з якою пов'язують розвиток мов гуджараті і раджастані. У творі є певний сюжет: персонажі розповідають один одному всілякі історії, що не конче пов'язані між собою.

Читач, певна річ, познайомиться з цим твором повністю, але дозволю собі навести початок повісті:

«Є в країні індійській, на землі Аванті, місто радісне й квітуче, ніякими гріхами не опоганене, до града небесного подібне. Називається те місто Удджайні... У північній його частині є розкішний сад..

І ось одного разу в тому саду зібралася тьма-тьмуца шахраїв, пройдисвітів, крутіїв та іншої потолочі такого ж гатунку. І кого лишень не обдурювали вони облудою своєю, улесливо зворушливими обличчями, ласками та ще багато чим.

І було серед них п'ятеро чудових ватажків — Муладева, Кандаріка, Елашадга, Шаша і Кхандапана, пронозлива дівка. Кожен з чоловіків мав при собі по п'ятсот таких самих шахраїв, а Кхандапана — п'ятсот розпусних та хитрющих жінок. Надовго о тій порі зарядили дощі, і було вогко, і важкі хмари заволокли небо над усім царством. Дощі лили безперестану цілісінькими тижнями, і вся земля розгрузла та вкрилася калюжами.

Голод і холод дошкуляли пройдисвітам, і вони чіплялися один до одного, сподіваючись хоч на якусь поживу. І сказав тоді Муладева те, що спало йому на думку: «Нехай кожен перед усією нашою братією розповість, що з ним достеменно в житті траплялося, і якщо хтось не повірить у правдивість його слів, то доведеться тому нагодувати всю нашу тутешню компанію. А коли хто зможе довести «Сказанням про Бгаратів», пуранами, «Рамаяною» та іншими священними книгами, що все сказане істинне, той буде окрасою пройдисвітів і нікого не годуватиме».

За цим вступом ідуть «біографічні» оповіді названих ватажків, що з допомогою сатири викривають згадані Муладевою твори. Все, що

в них стверджували брахмани як незаперечну істину, як божественне одкровення, піддавалося раціоналістичному, логічному аналізу, критиці Розумом, що відкидає сліпе сприйняття Віри.

Особливе значення середньовічна індійська новела має для світового літературного процесу насамперед тому, що саме «Панчатантра», яку було перекладено в V—VIII ст. спочатку середньоперською мовою пехлеві, а згодом арабською, розпочала триумфальний похід по країнах Сходу і Заходу, набуваючи в кожній країні своєї специфіки. Через Візантію, через грецький і латинський переклади, прийшла вона у слов'янські країни, несучи з собою не лише сюжети, але й відпрацьовану вже форму новели. Але через ту ж Візантію книга новел «Панчатантра» рушила також на Захід і справила немалий вплив на формування новели як жанру в європейських літературах. Такий вплив, у тому числі і на Сході (Тибет, Монголія, Китай, країни Південно-Східної Азії), став можливим завдяки ста сорока перекладам і переробкам «Панчатантри» більш ніж шістдесятьма мовами світу.

Відчутний вплив середньовічної індійської новели і в східнослов'янських, насамперед у російській та українській, літературах не лише завдяки «Стефаніту та Іхнілату». 1762 року в перекладі з французької на російську було видано книгу «Політичні та повчальні байки Пільнам, філософа індійського», що являє собою, по суті, «Калілу й Димну», тобто «Панчатантру», перекладену у VIII ст. арабською мовою Ібн-аль-Мукаффою, а потім перською і турецькою мовами. 1816 року в Харкові було опубліковано дослідження В. Масловича «Про байку і байкарів різних народів», де розповідається і про гаданого автора «Панчатантри». Пізніше до індійської літератури зверталися такі майстри слова, як І. Франко, Л. Українка та інші.

У 1988 році українською мовою були опубліковані «Панчатантра» («П'ять кошків житейської мудрості») і «Шукасапаті» («Сімдесят оповідок папуги»), куди увійшло чимало зразків середньовічної індійської новели.

Вироблений прийом «обрамлення» новел у рамках однієї з них дав можливість виникнення в свою чергу і такого літературного жанру, як народна книга. Завдяки цьому жанрові до нашого часу збереглися чудові зразки середньовічної індійської новели. Іх

донесли до нас і такі масштабні оповідні твори, як романи Дандіна, Бани, Сомадеви Сурі, і в тому числі «Океан сказань» Сомадеви (XI ст.), куди включено і кілька народних книг.

Не можна не пошкодувати, що історія індійської новели як жанру ще й досі залишається маловивченою. Однак є цілком достатні підстави твердити, що, зародившись у надрах фольклору, несучи в собі величезний заряд народної мудрості, новела стала інструментом у справі створення більш масштабних жанрів — повістей і романів.

Те, що було створено на санскриті, є спільною спадщиною для всіх національних літератур країн Південної Азії і основою того розквіту жанру новели в сучасних умовах, який ми спостерігаємо сьогодні в цих країнах. Ще в середньовічній індійській новелі було закладено зерна динамізму, художності, композиційної стрункості, життєвості і прагнення соціальної справедливості, що властива новелі на сучасних мовах народів Південної Азії.

Новели, вміщені в цьому збірнику, перекладені безпосередньо з санскриту і вперше публікуються українською мовою. Вперше публікується українською мовою і ряд новел Сомадеви, поета, що писав на санскриті і жив у Кашмірі в XI сторіччі, з його «Океану сказань», з яким український читач познайомився в книзі «Незвичайні пригоди царевича Нараваханадатти».

Цілком можливо, що в ряді мотивів та сюжетів новел український читач відчує щось рідне або знайоме для себе. Що ж, це природна річ — загальнолюдські цінності, спільність найважливіших проявів народного життя, народних характерів, жадоба соціальної справедливості, безмежна стихія народного гумору притаманні усім народам. Хотілося б сподіватись, що ця книга розширить уявлення читача про літературну спадщину народів Індії та її значення для сучасної цивілізації.

Ігор Серебряков

**ЦАРІВНА
З КАНАКАПУРІ**

**Середньовічна
індійська новела**

Тридцять дві новели про ченців

1

Як чин велить, духовному предтечі
Й усім богам віддавши пошанівки,
Про чудернацькі витівки чернечі
Вам тридцять дві розкажем оповідки ¹.

На цьому світі, як запевняють усі поштиві й поважні люди, безчестя можна здолати, коли знатимеш суть чеснот. Життя вважається гідним чи негідним залежно від того, як ми користуємося думками, нашим розумом породженими. Отож почнемо тут тридцять дві оповіді про ченців, аби звести нанівець діяння дурнів.

Коли щасливий ти, в житті все влад,
Тобі допомагати кожен рад.
Опинишся зненацька у біді —
Бодай поспівчуває хтось тоді?

Колись тут, в Індії, у місті Шрішріпура правив цар Махіпаті. У тому ж місті жив поважний купець Дханада, що був багатший за самого Куберу, і ніхто в усьому місті не міг з ним зрівнятися знатністю. Свою дружину Сурупу, яка чарувала всіх красою, що затьмарювала вроду небесних дів, купець палко кохав.

Хтозна, якого дня це сталося, але одного разу прийшов у хороми до купця по милостиню чернець Джагатака. Сурупа дала йому милостиню, а він, вражений її красою, очей від неї відірвати не може. Угледівши це, купець розсердився і мовив:

¹ Тут і далі вірші переклав Володимир Затулівітер.

— Гей ти, дурню, розпуснику, найнікчемніший із жебраків, чого ти на мою жінку вирячився?

Той розприндився і так йому відказав:

— Якщо ти, купче, мене, безневинного, так люто виганяєш, то я піду з твого дому, але силоміць заберу з собою твою жінку, май на увазі.

І сів чернець в оселі купця поститися. Купець і так і сьак виганяв його, а чернець не йде, та й годі. Минуло багато днів. От якось купцеві спало на думку розповісти історію про жебрака і свою дружину цареві, побіля якого товклися міністри, охоронці та друзі.

Усі в один голос йому радили:

— Не треба, купче, дружину віддавати жебракові. Він божевільний, цей дурень. Верзе казна-що.

Купець подумав і сказав:

— А коли він з голоду помре, що тоді?

Йому на це всі відповіли:

— Туди йому й дорога. Не велике горе. Як же це так — дружину віддавати першому-ліпшому злидневі?

По цих словах купець вельми зрадів, а потім заду-мався: «А що, як справді помре? Адже тоді всі ці друзі-приятелі не заступляться за мене. Що ж мені робити? Як відомо:

Хто завчасу про завтрашній день свій подба —

Не минуть того статки й щаслива судьба;

А якщо ж завбачати кебети катма —

Знай, що костур чекає й жебрацька сума.

І потім, аби друзів перевірити, купець повів перед ними таку мову:

— О друзі, той чернець уже помер з голоду. Що ж тепер буде? Ходімо разом, розповімо все стражникові.

Тоді один з друзів йому й каже:

— Ой купче, кепсько ти вчинив. Як же ти допустив, щоб він помер, і ніяк оживити його не намагався?

Велике лихо скоїлося. Цар дізнається, клопоту не збу- дешся.

Купець на те озвався:

— То я ж вас питаю: «А що, коли чернець помре з голоду?» — ви мені відповіли: «Помре, туди йому й дорога». Тому я його й не воскрешав. Треба про все, як є, стражникам розповісти, бо вони дізнаються від інших людей і нароблять капостей.

Друг купця тоді міркує собі: «Через цього несправедливця ще й мене, як спільника, палицями відшмагають. Треба хутенько рятуватися від біди», — та й каже купцеві:

— Слухай, купче, ти йди вперед, а я вже слідом за тобою.

Попрямував купець, а друга наче язиком злизало. Задумався він: «Он воно як виходить. Друг на не- друга обернувся», — прийшов і все стражникам та міні- страм по щирості повідав. А вони його добряче про- брали.

Мовив тоді цар:

— Ти, купче, в місті моєму зажив слави досить ша- нованої людини, а таке неподобство коїш. Чи вартий ти доброго слова? Ти ж сам бідолашного ченця в домів- ку свою заманив, та й занапастив. Чого ж ти тепер тут переді мною з доброго дива лементуєш? Через свою жінку з глузду з'їхав! Тебе слід покарати.

І наказав цар слугам своїм:

— О слуги мої вірні, негідника, винного в смерті подвижника, зв'яжіть і киньте в темницю, а все добро його сюди принести повеліваю.

Пригнічений горем купець замислився: «Казали ж мені люди — якщо, прагнучи комусь лихо заподіяти, назвеш чорне білим, то свою вигоду прогавиш».

І кинувся він цареві в ноги:

— Зачекай, володарю, трішечки, дозволь мені до- дому збігати. Може, я його ще якось воскрешу.

Пішов купець додому, тому ченцеві низько вклонився і сказав:

— Візьми жону мою, усіма коштовностями прикрашену, та призволись наїдками! І все майно теж забирай!

Такі шанобливі слова були для ченця солодші за мед, він зрадів і сказав купцеві:

— Мене по всіх усядах жінками, коштовностями і чим іще тільки не обдаровували. Я — брахмачарин, який не відає бажань, харчується милостинею і втіхи зазнає лише завдяки нежданому слову.

Покуштував чернець їжі та й подався геть. Купець страшенно зрадів, а цар зі своїм почтом дивувалися з його кмітливості.

2

Не будь таким, як ченчик дурнуватий,—
Отой, що вранці сплутав сон і яв —
Та й ну мерщій голодних зазивати
До себе на обід з уявних страв.

Жив у селі Нанді чернець, на ім'я Дурматі (що означає «недоумкуватий»), який харчився тим, що люди йому давали. Приходить він якось восени в дім одного сімейного чоловіка по милостиню. Дав йому господар чимало грошей, прохолодного сільського кисляку з молока буйволиці. Зрадів чернець, побіг до своєї халупи і одним духом жадібно випив увесь кисляк. Уночі його зборов дуже міцний сон. І приснилося йому серед ночі, що в його халупі повно-повнісінько всіляких наїдків, напоїв і ласощів.

Прокинувся чернець та й міркує: «У домівці моїй повно-повнісінько їжі! Що ж я сам-один з такою купою

харчів робитиму?! Ну, не пропадати ж добру! Усіх чистото, хто колись мені давав милостиню, я запрошу до себе, пригощу їх на славу і отак віддячу їм за ласку».

Одягнувся чернець та й пішов селом скликати всіх мешканців на гостину. Так ходив Дурматі від оселі до оселі, а зраділі селяни загасили вогнища, зробили обмивання і приготувалися покуштувати трапези. Прийшли вони на подвір'я ченця, урочисто посідали невеличкими гуртами, чекають. От відчинив господар двері своєї хатини, а вона порожня. Чернець заходився нишпорити стурбованим поглядом по закутках, але так нічого й не знайшов. Тоді він постелився і ліг, ніби надворі вже споночіло. А голодні люди не розходяться по домівках, примушують ченця їжу шукати.

— Чого це ти спиш? — присікались вони до нього. — Чому нас не пригощаєш?

А він їм відповідає:

— Ви, люди добрі, почекайте, ось мені зараз удруге присниться моя хатина, сповнена всіляких смачних страв, і я тоді вас пригощу як годиться!

Почувши таке, гості обурилися, вилаяли ченця за дурість, пішли додому і сяк-так попоїли, хто що мав.

3

Хто лиш одне, що власна користь, зна —
Не здатний він на дію добродійну.
Чернець, який звів обдуром дівчину,
Добрячого дістав прочухана.

Стоїть на березі Гангу місто Бгімапур, а трохи вище — місто Суварнапур. Так-от, у цьому місті жив дуже багатий купець Сулочана, який шанував ченців. Мав він дружину Падміні, з котрою купався в щасті, і,

окрім семи синів, прижив дочку Рукміні, красуню, що збуджувала бажання. Рукміні зростала і згодом, успадкувавши добру вдачу та опанувавши всі шістдесят чотири види мистецтва, стала радістю не лише для батьків, а й для всіх інших людей.

У далекому краю, багатьма й багатьма йоджанами від Бгімапура відмежованому, стояла обитель, у якій мешкав чернець Даманака, мудрий як Каутілья. Його завжди оточувало багато учнів, він проголошував глибокодумні промови, і люди вельми шанували того ченця. Одного разу напросився він до Сулочани в гості, і, коли покуштував дуже смачних страв, перед ним постала всепереможна Рукміні, в браслетах, намисті і перлах, у дзвінкій тіарі.

Угледів чернець її, з гарними та пишними формами тіла, і охопила його пристрасть. Забувши про частування, він подумав: «Якщо в роді людському такі прехороші красуні бувають, то які ж повинні бути на небесах? Рукміні і є головним плодом подвижництва мого. Сказано ж:

Чакороока! В тебе чарів — через край.

Нема серед богинь ясніш на вроду.

Якщо земля таких вродливиць родить —

Навіщо ж нам тоді небесний рай?

Вішну і Шіва, Чандра і Сур'я поринали в земні радощі, а все ж таки були богами. Васішта і Гаутама та всі інші пророки мали дружин, однак їхньому пророчому станові це не завадило. От і я, коли з нею одружуся, в пророки потраплю. Посватаюсь, як заведено, і тоді неодмінно моєю стане красуня. А без цього мені не щаститиме ні в чому». Захопився він думками про одруження, їсти й пити перестав.

От купець і питає ченця:

— Чому це ви, ваша святість, думками захопились і нічого їсти не бажаєте?

А чернець, немов очманілий, відповідає йому:

— Як же мені, купче, їжею смакувати, коли твоя дочка, свій рід прикрашаючи, родові людському згуби завдає. Ти показав мені це диво роду свого і ніби отрути вкинув у кожний наїдок. Ось я зараз підведуся та й піду!

Купець йому на те сказав:

— О наставнику, в тій, яка сюди увійшла, все багатство нашого роду. Несправедливо мудрий і вельмишановний говорити зволять.

А чернець обзивається:

— Якщо це роду твого багатство, то свататись я не буду. Таке багатство не тільки твій рід, але й рід свекра занастить.

Купець злякався і спохмурнів через те, що слова його хибно сприйняли, і мовив:

— Благаю шановного і всевідаючого наставника роду нашого дати добру пораду, що ми робити маємо.

На це чернець відповів:

— Чого ж ти про це мене, подвижника, який дотримує обітниці безшлюб'я, запитуєш?

І коли купець з глибокою шанобою обхопив його ноги, чернець мовив:

— Порадою, яку я тобі дам, ні з ким не ділися.

Купець сполошився:

— Та що ви таке кажете? Хіба ж можна не шанувати порад благодійника і добрих справ не цінувати? — Блавав купець та молив, і нарешті чернець погодився:

— Отож слухай, купче! Прикрашену всіма коштовностями, сандалом і камforoю намащену дочку свою посади в скриню і на чотирнадцятий день темної половини місяця пусти вниз за течією Гангу. Потім повернись додому і склади дяку богам. Коли отак зробиш, ні твоїй домівці, ні чужому родові ніякої згуби не буде.

Повернувшись увечері до своєї обителі, чернець зібрав усіх учнів і так мовив:

— О учні мої, на чотирнадцятий день темної половини місяця я чинитиму мантру, і тоді богиня Ганга, ошасливлена моєю вірною любов'ю, рано-вранці, коли сходить сонце, пошле мені в дарунок скриню. Ви му- сите стояти на березі і, тільки-но побачите, що річкою пливе скриня, витягнути її і, не відкриваючи, занести в хатину.

Отак розпорядився чернець і тієї ж ночі пішов до оселі купця, щоб принести жертву богам, а учні попря- мували на берег Гангу. Купець і сім його синів, при- гнічені горем, зробили все, як звелів чернець: посади- ли Рукміні в скриню, пізньої ночі відвезли до річки та й пустили вниз за течією. Прийшов купець із синами додому і страшенно зажурився.

А скриня о тій порі, коли займається зоря, доплив- ла до Бгімапура. Саме тоді прислужники царя Пунья- сари, який правив у тому місті, прийшли на берег Ган- гу робити обмивання рота. Вони побачили скриню, витягли її і принесли до царя.

Цар звелів відкрити скриню і побачив там писану красуню. Здивувався цар і запитав міністра:

— Що це, о міністре?

А міністр звернувся до дівчини:

— Хто ти така? Чия дочка? Як тут опинилася?

Та від сорому опустила очі і сказала:

— Я улюблена дочка купця Сулочани, який живе в місті Суварнапурі, але батько мій разом із ченцем, наставником нашої родини, виголосивши якусь ман- тру, посадив мене в скриню і кинув у Ганг. От я й при- пливла сюди. Більш нічого я не знаю.

Міністр здогадався, в чім річ, і про свій здогад царе- ві повідав. Тоді цар забрав дівчину, а в скриню нака- зав посадити мавпу. Слуги замкнули скриню і знову пустили її за течією Гангу.

І от у певний час ченцеві учні побачили скриню, ви- тягли її і, як звелів чернець, поставили посеред хати-

ни. Надвечір, жадаючи блаженної втіхи, чернець одягнув чисте вбрання і так сказав своїм учням:

— Сьогодні вночі я залишуся в обителі, щоб сотворити мантру. Вам, любі мої, віддалік від обителі в шанобі слід стояти і ні в якому разі дверей хатини не відчиняти.

От увійшов чернець, сповнений любовної жаги, в хатину і тільки-но відкрив віко скрині, як звідтіля вискочила змучена голодом розлютована мавпа і відгризла йому вуха, ніс та ще дещо. Стоїть чернець посеред хати, горлає, учнів своїх кличе, а вони, справно наказ його виконуючи, бояться з місця зрушити. Тоді він сам, насилу двері відчинивши, вибрався надвір, і тут царські слуги його зв'язали, до царя привели, а потім вигнали геть з країни.

А дівчина, яка була розумна і гарна, як квіточка, стала першою дружиною царя. Згодом вона зустрілася з батьком, і вся родина зазнала радості.

4

Завзятий, звик до всього носа пхати,
Дарма що справа, може, не з губи.
Ось так раз учень ченчика пихатий
Зазнав людського глуму і ганьби.

У місті Вардхаманapurі жив чернець Шрібхата, і мав він пришелепкуватого учня, на ймення Дхїджада (що означає «божевільний»). Якось подався Дхїджада до міста по милостиню. Зайшов він у дім одного тесляра і побачив, як той, змастивши криве коліно бамбука, на вогні його випрямляє. Дхїджада спитав тесляра, як оце криве коліно прямим робиться? Той пояснив:

— Зм'якшенням кривого коліна.

Зрадів Дхіджада:

— От моєму вчителеві, згорбленому від старості, лікування буде та ще й без ніякого болю. Адже зм'якшення всьому пособить.

Повернувся Дхіджада в хатину вчителя і, спершу намастивши його добряче всілякими притираннями, заходився гріти бідолаху над вогнем. Учитель від болю став пробі кричати. Почувши, як він ридає та стогне, багато людей зібралося, і так сказали вони Дхіджаді:

— Ей, дурню, не муч свого вчителя. Ти незчуєшся, як старий і дух випустить.

А Дхіджада на людські докори так відповів:

— Ти диви! Самі ви дурні і батьки ваші теж. Я вчителя свого розпрямляю. Вас припікають, чи що?

Ну, а люди інакше повелися: вогнь загасили і силоміць учителя з рук Дхіджади вирвали.

Негоже розумним так чинити, як учень Дхіджада.

5

Не йде наука ледарям-довбехам,
Неробам дурноверхим, пустобрехам.
Бо у ченця-навчителя під крильцем
Життя дармують, наїдають рильця
Людської глупоти рідненькі діти...
Гай-гай, частенько так бува на світі.

Жив колись у селі Годака наставник ченців Сарадака, і було в нього дуже багато учнів. Ніхто з них не навчався і ніяких добрих справ не вершив, а проводили вони час у неробстві, плітках і всіляких розвагах.

Мешканці того краю були страшенно дурні і, зачаровані чеснотами ченців, безупинно вигукували: «Ой,

ой, це ж чудово!» — і давали їм з глибокою пошаною і їжу, і питво, і все-все, чого б вони тільки не забажали. Отож учні, щодня досхоchu різними наїдками напихаючись, так розжиріли, що стали схожі на биків.

Одного разу наставник ченців Сарадака спитав жителя того села брахмана Грамабхатту, який був умудрений знаннями і складав натхненні вірші:

— Як це могло трапитись?

Поглянув брахман на учнів Сарадаки і, здивувавшись, ось такого вірша склав:

Понаїдали шиї, наче у волів,
Довготелесі виучні твої.
Нема в них, ченчику, ані до праці хіті,
Ні хисту до наук — ані до чого в світі.
Хоч я старий, хоч книг перечитав доволі,
Хоч віршування осягнув, та — дяка долі! —
Живу в трудах, постуючи роками,
Й належної мені не винувачу карми.

Цього вірша він читав людям, і люди з усього того чудувалися.

6

Хто всім і кожному спішить
Поскаржитись на власну долю,
Ще тяжчого спізнає болю
І, як Сомака, насмішить.

Мешкав у селі Віката чернець Сомака. Вкривав він якось перед порою доців хатину свою соломою та й полетів з даху сторч головою. Сомака так побився, що його тіло аж обкидало ранами. До нього приходили люди і співчутливо питали:

— Що з тобою? Як ти примудрився впасти?

А нерозумний чернець, розповідаючи, що з ним сталося, кожного разу падав додолу і завдавав собі ще більшого болю. Нарешті дійшло до того, що дурний Сомака вже не подужав з підлоги підвестися. А люди все йшли та йшли до нього, і, коли тепер його запитували, що з ним сталося, він відповідав:

— Нехай ваш батько вам покаже.

Люди поглузували з нерозумного ченця і розійшлися по домівках.

7

Як мудрий звіриться в лихому часі
Своєму учню, прожрі і неробі,
То сам в таку халепу вскочить — пробі!
На мудреців голодних дурні ласі.

У селі Катерака жив колись чернець Лунтхака (що означає «розбійник») і був у нього учень, якого звали Кунтхака, дурень і ненажера. Одного разу прийшов Кунтхака з нагоди якогось свята в оселю, де, як він знав, щедро подавали милостиню. Повертаючись додому, змучений голодом Кунтхака міркував собі: «Половину цих пирогів наставник однаково віддасть мені, то навіщо чекати, коли їх можна з'їсти зараз». І, недовго думаючи, саме так і зробив. Опісля він змикитив: «Адже з решти пирогів учитель однаково віддасть мені половину, виходить, я можу з'їсти ще вісім пирогів», — і відразу ж умовив їх.

Вісім пирогів, що залишилися, Кунтхака приніс учителеві. Той здивувався і каже:

— Що це? Невже тобі так мало дали?

— Шановний, — відповів йому учень, — мені дали тридцять два пироги, але половину я сам з'їв.

— Як же це так?

Блимнув тоді учень на вчителя, запхав решту пирогів у рот і мовив:

— А отак.

Отож учитель як був голодний, так голодним і зостався.

Ну й нареготались люди, почувши про цей випадок.

8

Хто норовить, зневаживши обід,
Накинуть оком на чужий обід,
Покари не мине, хоч би цього й жадав.
Як і чернець, котрий тростину вкрав.

Жив у селі Малланака чернець Ніссанга, що означає «той, хто не належить до громади». На схилі віку він став такий доброчесний, що ні в кого нічого не просив — лише подеколи приймав подарунки. Одного разу він пішов за місто, щоб набрати в полі цукрової тростини. Дуже забаглося йому покуштувати солодких стеблин тростини, і от він сказав, до поля звертаючись:

— О поле, поле, дозволь мені взяти три-чотири стеблинки.— І сам собі замість поля відповів: — Візьми п'ять-шість.

Отак він сам собі дозволив, а потім зірвав п'ять-шість стеблин та й пішов. Сподобалася ченцеві Ніссанзі тростина, і почав він приходити по неї щодня.

Нарешті довідався про це господар поля.

— Як звуть того бандюгу, що внадився до моєї тростини? Ось я сьогодні заховаюсь і підстережу злодія.

Надумався він так і причаївся в тростині.

Аж тут приходить чернець і, як завжди, став поле питати. Вискочив господар із засідки і крикнув на чен-

ця так, як на слонів покрикують. Чернець забелькотів:
— О, не гнівайся, не гнівайся. Я щоразу, перш ніж зірвати хоч одну стеблинку, дозволу питаю.

Здивувався господар:

— А як ти це робиш?

І чернець повторив геть усе, що робив у полі. Розлючений господар міцно зв'язав ченця, притягнув його до криниці і запитав:

— Кринице, чуєш, кринице, скільки разів цього бовдура треба вмокнути в воду — разів три-чотири? — І сам собі відповів: — Разів п'ять-шість.

Господар поля, добре провчивши бідолаху, відпустив його, але наказав, щоб той ніколи більше так не чинив.

9

Коли на серце випадковий острах ляже,
Свою вину таємну дурень сам розкаже,
Як от чернець, що непогано в світі мався,
На власнім слові з необачності спіймався.

Правив у місті Супрабхапурі цар Ріпумардана, і жив у тому місті дуже бідний чернець, якого звали Дхаратака. І от, бажаючи присвятити себе служінню богині щастя Лакшмі, вирушив Дхаратака в далекий край.

Нарешті добрався він до Бенареса і цілісінький день блукав містом, шукаючи поживи, проте так нічого й не знайшов. Настала ніч, а зголоднілий чернець ледве на ногах тримається. І от саме тоді зайшов він до оселі якогось низькокастового пральника. О тій порі господар збирався справляти шраддгу та інші обряди і запросив його на трапезу. Чернець попервах відмовлявся, але голод таки здолав його, і він наївся досхочу. Незабаром Дхаратака повернувся до свого міста, і скла-

лось так, що він став у славетного царя пурохітою і навіть довіреною особою.

Прийшли одного разу в Супрабхапур мандрівні актори і показали цареві своє мистецтво. Вони дуже сподобалися володареві, і той наділив їх багатими дарунками. Наступного дня за велінням царя актори влаштували чудову виставу в домівці пурохіти. Багато людей зібралось на те видовисько. Майстерно володіючи мімікою та жестами, актори докладали всіх зусиль, аби господареві догодити. Однак вистава не справила ніякого враження на пурохіту, він, мов скеля, був глухий навіть до пісень виконавців і нічого не подарував акторам за їхню старанність.

Подумав тоді сутрадгара: «Мабуть, він дурний як пень, ні до чого не здатний, а тим паче до сприйняття п'єси. Покажу я зараз виставу про великого бога Шіву, яка може навіть дурням сподобатися. Ось я прочитаю пролог до неї, дурень звеселиться і віддячить нам». Отак поміркувавши, заходився він читати пролог, що починався віршем:

О, скажи, Дхаратако,
Що ж це ти накоїв?

Почувши такі слова, наш Дхаратака стривожився: «Напевно, сутрадгара знає, що я в Бенаресі трапезував у домівці низькокастового. Хоч би він про це не розповів людям». Подумав-подумав пурохіта і щедро обдарував акторів: золотом, прикрасами і всякою всячиною.

Сутрадгарі дарунки припали до душі, і, щоб дістати ще стільки ж багатства, він вирішив знову прочитати пролог.

Дхаратака змушений був ще раз піднести дарунки акторам. І так повторювалося тричі.

Учетверте Дхаратака не витримав і сам про свій вчинок усе розповів:

— Ей, сутрадгаро, чого ти весь час торочиш: «О, скажи, Дхаратако, що ж це ти накоїв?» Ти краще повідай, як я в Бенаресі мало не помер з голоду, а потім трапезував у домівці пральника. Он на що ти натякаєш. Ану, хутчій розповідай іще. Все одно я більше нічого тобі не дам.

Люди подивували з балаканини Дхаратаки, а вистава скінчилася.

10

Не гарячкуй, у всьому знай терпіння,
Найперша в кожному ділі річ — уміння.
Один чернець бика доїти брався —
Весь світ із недотепа потішався.

Мешкала в селі Сустхіта сила-силенна ченців. Почимчикували вони якось по милостиню і зайшли в дім одного сімейного чоловіка, який дав їм рису, звареного на молоці з цукром і маслом. Купці покуштували цієї страви, і вона їм страшенно сподобалася. Тоді вони спитали господаря, як, мовляв, таку смакоту готують. Той усе їм розтлумачив.

І от ченці виміняли за щось корову, яка щойно вперше отелилася і була дуже квולה. Інші ченці підняли їх на глум:

— Ой дурні! Навіщо ви купили цю здохляку? І вим'я в неї нікчемне, зразу видно — мало молока дає. Краще б узяли гладкішу, з великим вим'ям.

Тоді п'ятеро чи шестеро ченців повели худющу корову на скотарню і так сказали її хазяїнові:

— Забери цю миршаву корову і, будь ласка, дай нам іншу.

Той відповів:

— О добродії, яку з цих корів сподобаєте, ту й беріть.

І от ці пришелепки, яких світ не бачив, оглянули ко-

рів і, забракувавши їх усіх через худину та кволість, вибрали гладкого й буйного бика, бо подумали, що то корова.

Ну, привели ченці бика додому, і всі по черзі заходилися його доїти. Та хоч як вони силкувалися, жодної краплі молока так і не видоїли. Проте ченці не вгамувалися і почали орудувати ще завзятіше. Тоді бик від болю став брикатися. Задумалися вони: «Чому молоко не видоюється?» І тут один старезний чернець, який славився мудрістю своїх роздумів, мовив:

— О ченці, не відаєте ви причини цього.

Припали ченці до його ніг і вигукнули:

— Скажи, о мудрий, у чому річ?

І ось що вони почули:

— Та в цієї корови у вим'ї отвору немає, отож і не лється молоко.

Ченці дружно заволали:

— Істинно, істинно так.

От зв'язав один чернець своїми косами передні ноги бика, другий — задні, а третій заходився голкою проштрикувати бикові дірку в капшуці. Бик схопився, розірвав коси, якими були зв'язані його ноги, порозкидав ченців і забіг безвісти. Посходились люди з усієї округи і вдосталь потішилися з несосвітенних дурнів. А ченці, сльозами вмиваючись, голосили:

— Втекла наша корова, втекла наша корова.

Поки вони отак побивалися, бик устиг опинитись у лісі.

Зійшлися ченці тоді та й почали радитись: «Ні до чого нам така корова, треба нову взяти». Зібрали вони п'ятсот драхм і послали свого побратима з попутними купцями в село, щоб той купив путящу корову.

Спинився він на ніч зі своїми попутниками у якомусь храмі. По півночі здолав подорожніх міцний сон. Тим часом у храм нагрянули злодії, побачили брудного, в заяложеній волосяниці ченця та й сказали:

— Що тут грабувати? Спить онде старець якийсь. Ходімо краще в інше місце.

Почув такі слова ченчик і зайшов у суперечку:

— Шановні, це ви старці, і батько ваш старець, а я багатий. У мене є аж п'ятсот драхм.— Сказав він їм так і забряжчав монетами.— Якщо мені не вірите, то спитайте отих купців.

Злодії повернулися і забрали в нього геть усі гроші, а потім і супутників його пограбували. Купці добре вишпетили ченця, і той, чухаючи потилицю, подався додому.

Не слід отак чинити.

11

Хто дурістю просякнув, як мачула,
До того ж, дрантюх, ще й ледачий дуже,
Такий востанне, звісно, заночує —
Як той чернець у крижаній каложі.

Жив у селі Курада чернець, на ймення Дхарада, а в нього був страх який лінкуватий учень. Якось серед ночі, коли похолодало, сонний Дхарада вийшов з хати, щоб справити малу потребу. Після того як чернець зробив своє діло, на нього напали лінощі, і він, до ложа не добравшись, звалився на тому місці, де стояв, та й заснув.

Удосвіта Дхарада прокинувся від холоду і питає учня:

— О учню мій, чи я лежу на своїй постелі посеред хати?

Коли учень уторопав, що голос долинає з надвору, — а учень був такий же ледачий, як і його вчитель, — він пошарив рукою по ліжку вчителя і, намацавши щось подібне до собачого хвоста, запитав:

— О вчителю, чи нема в тебе хвоста?

По цих словах Дхарада захопив себе за кінчик дготі і сказав:

— Еге ж, у мене є хвіст!

І тоді учень відповів йому:

— Якщо так, то ти, звісно, лежиш на своїй постелі посеред хати.

Заспокоєний відповіддю учня і своїм глупством Дхарада знову заснув, і, хоч йому дошкуляв холод, він з місця не зрушив.

Уранці люди вийшли на вулицю, побачили ченця, який спав, та й питають:

— Що це з ним сталося, чого він тут валяється?

А учень відказує:

— Не знаю.

Коли ж зійшло сонце, Дхарада угрівся під його промінням і встав, як і не було нічого. Довго ще глузував з нього люд.

12

Пізнай таїни помічного зілля:

Його цілющість — від твого уміння,
А від невігластва твого ж — всі вади.
Колись невмійко за чуже узявся,
Із глупоти в знахарство затесався —
І на той світ наставника спровадив.

У селищі Колака мешкав старий чернець, якого звали Джутака, і ось одного разу почалася в нього страшенна пропасниця. Стурбований таким лихом, учень Джутаки побіг до лікаря і попросив у нього ліків.

Той дав йому якогось зілля, але попередив, що воно дуже отруйне і через те вживати його треба потрошку. Пішов учень додому і дорогою так собі міркував: «Лі-

кар сказав, що зілля дуже отруйне. Мій учитель від хвороби став надто кволий, і якщо йому відразу дати дуже отруйне зілля, то він не витримає. Дам-но я спочатку йому просто отруйного зілля, а коли гарячка не спаде, тоді дам дуже отруйного».

Приніс він зілля від лікаря, розвів його водою і напоїв ним учителя. А той, тільки-но випив, одразу ж помер. Осудили учні того учня, бо не можна так робити.

13

Порадьмо всім, хто до розпитувань охочий:
Питання спершу обміркуй серйозно, мовчки,
Все зваж: чи варто задавати, чи до речі?
А то буває, що питання ледь задав —
Аж де й взялась на твою голову біда.
Чи ж раз такі траплялися з ченцями речі.

У селі Сугхоша жила тьма-тьмуца ченців, і серед них був один, на ймення Сарвапашу (що означає «подібний до всякої худоби»). І посадив він сад, у якому згодом вирости дерева з божественними квітами та плодами. То був справді райський сад.

Унадилася до того садка корова Камадхену — виконавиця бажань. Камадхену з'являлася там щоночі, а коли сонце кидало на землю свій перший промінь, вона підносилася в небо. Задумав багатий чернець за всяку ціну вистежити, хто його сад розоряє.

Сховався він одного разу в садку, чекає, і от знову прийшла туди корова. Цілісіньку ніч він спостерігав, як Камадхену паслася, а потім, коли вона почала підноситися, ухопив її за хвоста і таким чином сам злетів у небо. Там чернець усяких пундиків наївся досхочу.

На небі він пробув цілий день, а коли настала ніч і корова, як завжди, спустилась на землю, разом з нею повернувся додому й чернець, захопивши з собою «левину гриву» — так звалася одна солодка страва.

Зустріли його знайомі ченці та й питають:

— Куди ти ходив?

А він їм каже:

— На небі я був, бачив там і Індру, і Чандру, і великого Шіву, і Гаруду та ось яких ласощів наївся,— і показав їм те, що з собою приніс.

Покуштували вони по маленькому шматочку, і всім їм та їжа припала до смаку. І тоді вони так мовили:

— От якби ми на небі побували, роздивилися б, як там усе влаштовано, та й ласощами призволилися б.

Чернець запропонував:

— Ходімо зі мною в садок, сховаємося і будемо чекати. А коли корова почне підноситися на небо, я вчеплюсь за її хвіст, а ви хапайтеся за мої ноги.

Отак ченці, тримаючись один за одного, стали здійснюватися в небо разом з коровою.

На півдорозі до неба одного ченця взяв сумнів, і він спитав:

— Агов, ченчику, а пироги на небі великі подають?

І той чернець, якому не раз доводилося мандрувати на небо, відпустив коров'ячого хвоста і, розвівши руки, показав:

— Отакенні подають.

Усі ченці на землю попадали. Отож не слід невчасно запитання ставити.

Хто не вважає за труди
 Пізнати сутність слів,
 А тільки всюди і завжди —
 У воду, не спитавши броду! —
 З чужих папужить язиків,—
 Не жде хай шани від народу.

У селі Корантака жив старий і глухий чернець. Такот, у нього був учень. Глухота наставника страшенно гнітила учня, і той вирішив зарадити лихові. Подався він одного разу по милостиню і зайшов до оселі якогось лікаря. А там батько саме повчав свого сина. Умовляв він його, умовляв, а син уперся і мовчить. Батько його питає:

— Ти чому не слухаєш? Ти чому не слухаєш? — А той наче води в рот набрав. Тоді вкрай розлючений батько прив'язав сина до стовпа і добряче відлупцював його. Аж тут син заговорив:

— Я слухаю, слухаю!

Бхаратака, що стояв біля дверей і все чув, подумав: «Ось, мабуть, як треба лікувати від глухоти. Отак я зроблю і своєму вчителеві».

Повернувся він в обитель і почав виганяти хворобу з учителя. Люди, почувши волення старого, попрібігали, визволили бідолаху і накинулися на нешанобливого учня:

— Еге, поганий ти учень та ще й дурний до того ж! Навіщо ти свого наставника, такого немічного й старого, мучиш?

А той своє торочить:

— Та що ви тямите? Я вчителя від глухоти лікую. Даремно ви, шановні, лементуєте.

Люди обурилися:

— Як же ти смієш таке лиходійство ліками називати?

А дурний учень, не змигнувши оком, сказав, що він, мовляв, був у лікаря і бачив, як той так само лікував свого сина, котрий відразу ж став чути.

Довго сердились люди на учня, бо розумна голова так не повинна чинити.

15

Скажіть, як слід би дурня попросити,
Щоб не сміятись потім, сліз не лити?
Завзяті, беручкіші від усіх,
Але ж старанні дурні — сміх і гріх.

Мешкав у місті Сур'япурі пандит Мокалі, і в нього за учня був Четака, несосвітенний дурень. От якось попросив його вчитель дружину від родичів додому привести і дав йому таке напуття:

— Коли ти туди прийдеш, поведься чемно — слів п'ять скажи високих, слів п'ять низьких та ще там щось.

Вирушив Четака в дорогу. От прийшов він до вчителевого тестя в дім, запитав усіх про здоров'я і, пам'ятаючи поради вчителя, промовив п'ять разів слово «гора», а тоді теж п'ять разів слово «діл». Потім він додав «серп», повторивши його п'ять разів, «прямий, як бамбук» та ще якусь нісенітницю.

Потім Четака став посеред подвір'я, огледівся на всі боки, поліз на горище, а там через якийсь отвір у стелі звалився додолю. Люди позбігалися, питають, що скоїлося, а він мовчить. Тоді почали мудрувати, що ж то воно все означає, і ось до чого домудрувалися: «Напевно, пішов бідолашний чоловік нашої дочки у ліс по бамбук, поліз угору, замахнувся серпом, та й... упав.

Ой, помер він, мабуть. А цей учень так горем убитий, що не може й слова промовити». Четака ледь усміхнувся і знову засумував. Усі помітили це й забідкалися: «О немилосердна доле, що ж ти наробила? Дружина пандита ридає, бо тепер вона вдова». Четака почув їхнє голосіння і сам зайшовся плачем.

Днів за два-три повернувся він до своєї обителі, а наставник Мокалі його й питає:

— Чого ж ти моєї дружини не привів?

Той, ридма ридаючи, каже:

— Вона, сердешна, вдовою зосталася.

Учитель, якому дух перехопило від жалощів, і собі вдарився в плач.

Люди, що жили поблизу, прийшли й запитали, чому вони так гірко побиваються. І сказав Мокалі сусідам:

— Ох, безталанний же я сирота. Жінка моя зосталася вдовою!

Люди кажуть:

— От дурний! Та як же вона може бути вдовою, коли ти живий?

А він їм на це так відповів:

— Та хіба я знаю? Ось учень мій тільки-но прийшов од її батьків і таку звістку приніс!

А люди сміються:

— Де це видано, щоб жінка при живому чоловікові вдовою була?

Однак нерозумний пандит не повірив їм, хоч вони й різні приклади наводили і навіть лаяли його.

Поки що неуків таки
Нема потреби позичати.
І нашим дурням невтямки,
Як зло й добро розпізнавати.

Жив у місті Лакшміпурі ченчик Дхакката, а в нього був учень Модхака, що не мав собі рівних по дурості. Послав його колись учитель на базар купити кунжутової олії і вершкового масла. Той узяв з собою двійчасте кадило: мовляв, одна половина для олії, друга — для масла, і подався на базар. Там у якогось купця він купив олії і вилив її у ліву половину, а потім купив масла і поклав його у праву половину.

Ну, повернувся він у хатину до вчителя, розповів усе, як було, і показує:

— Ось я приніс вершкового масла і кунжутової олії.

Спитав його наставник:

— А де ж покупка?

Учень показав ліву половину кадила:

— Ось кунжутова олія.

Тоді наставник знову питає:

— А де ж масло?

Повернув учень кадило другим боком:

— Ось і масло.

Насправді ж обидві половини були порожні. Поки чернець ішов з базару, через отвір у кадилі геть усе на землю витекло.

Один чернець був у науці строгий,
 Півроку думав про волячі роги,
 І с'як і так їх брався приміряти,
 Щоб їх на власний лоб припасувати.
 Для дурня й цілого замало року —
 До істини ступити хоч півкроку.

Мешкав у селі Манга чернець, якого звали Сувічара (що означає «розважливий»). От прийшов він на одне подвір'я по милостиню і побачив там здоровенного бика з розчепіреними рогами. І йому засіла в голові думка: чи пройде його голова між рогами бика, чи ні? Думав він, думав, але так ні до чого й не додумався.

Отак він мізкував з півроку, а потім поклав собі таке: «Сьогодні я нарешті спробую, чи пролізе моя голова поміж рогами бика, чи не пролізе? Протягом шести місяців безперестану думаю лише про одне. Довго я мудрував, зате все буде зроблено тепер на славу». Так вирішив чернець і заходився просувати голову між бичачими рогами.

Тоді бик розірвав пута і кинувся гасати містом, несучи на рогах ченця.

Багато людей зібралось. Вони насилу врятували ченця і так йому сказали:

— Чого ж це ти, дурню, не подумавши, отаке вкоїв? Розсердився він:

— Це ви — дурні, бо, не думаючи, робите серйозні справи. А я шість місяців обмірковував, поки наважився на таке.

Обурились на нього люди: негоже тому, хто має розум, таке творити.

Нема пуття з дільби, коли слова
 На частки кришать, а про суть забули.
 Жив-був чернець, премудра голова,
 І от які тій голові дістались гулі.

Живе в селі Сувала чернець Тіккака, а в нього є учень Удгхошака (що означає «глашатай»). Наставника страшенно замучив кашель, і тому учень звернувся до лікаря по допомогу.

Лікар сказав, що кашель треба гоїти ліками, які складаються з чотирьох речовин: цукру (гур), імбиру (дадим), чорного перцю (мірі) та кардамону (сунтхі).

Іде учень додому і, щоб не забути отих слів, безперестану повторює їх, розділивши на склади, як у школі навчають. А коли підійшов до хатини, то виявилось, що він усе чисто переплутав, замість гур, дадим, мірі і сунтхі у нього вийшло гурда, димасун і тимірі.

Учень знав, що «гурда» означає «залізяка», і от, переступивши поріг хатини, він почав лупцювати вчителя залізякою. А що означають «димасун» і «тимірі», він забув, а тому знову побіг до лікаря, щоб той розтлумачив. І сказав учень лікареві так:

— Чуєш, лікарю, тими ліками із залізяки я вже вчителя пригостив, а от що таке «димасун» і «тимірі»?

Гримнув тоді на нього лікар:

— Що ж це ти, бовдуре безпросвітний і лиходію, накоїв? Ти нещасного наставника свого, мабуть, погубив?

Він розтлумачив йому, з яких чотирьох частин мають складатися ліки, а потім вигнав геть зі свого дому.

Небесних зір чернець не розтлумачив,
 Для учня все на жарт переінакшив.
 Як може вчити зірним небесам
 Той, хто по зорях не вчитає сам?

Проживав у селі Сохала чернець Караманда, і при-
 слуговували йому двоє учнів. Одного разу надвечір по-
 бачили вони обидва, як у небі, заволоченому хмарами,
 блискавка спалахує, і почули гуркіт грому. Стали вони
 сперечатися.

— Поглянь, поглянь,— кричить один,— небо заго-
 рілося. То, мабуть, пожежа.

Другий йому заперечує:

— Не мели дурниць, то віз котиться. Колеса в нього,
 яскраво пофарбовані, виблискують і всіх, кому дошку-
 ляє холод, зігрівають.

Сперечались вони, сперечались і звернулись до на-
 ставника, щоб той їх розсудив:

— О наставнику наш мудрий, що це воно таке?

А вчитель теж не знав, як пояснити це явище, і так
 їм відповів:

— О учні мої, то не пожежа і не віз колесами ви-
 блискує. То або сонце, покривалом запнуте, раз по раз
 обличчя своє показує, або зоря займається. Якщо це
 зоря, то мені, певно, вставати час.

Отак він їх розсудив.

Судилася з дитинства нашому ченцю
 Куценька пам'ять, на слова не бистра,
 Але з перестрашу відбило й цю
 Невдатному наставнику міністра.

У місті Рідхапурі жив міністр Сангана, який вельми шанував ченців. Одного дня прибув до нього з далекого краю його наставник чернець Гуггулі. Упродовж багатьох років він заучував для благословення своїх шанувальників одну-єдину шлоку:

Волосся шовкове сплелося —
 Хвала тобі, Шіво премудрий.
 Мов плиниста Ганга, струмує
 Твоє посивіле волосся.

От прийшов він до міністра і як на зло забув шлоку. Він то вгору зиркне, то вниз, то праворуч, ніяк не може пригадати тієї шлоки. Тоді він спитав учня, що стояв поруч:

— Ану, як та шлока починається?

Той відповів:

— Та в тій шлоці кільканадцять разів літера «р» трапляється.

Гуггулі й каже:

— А-а! Тепер пригадав:

Трах-тарак — і нанівець
 Перетріскався горіх...

Половину шлоки він сказав, а другої половини так і не пригадав. Раптом він побачив бика й корову і склав другу половину шлоки:

...Там, де бик, — уздрів чернець, —
 Б'є корову об поріг.

Він дуже насмішив міністра своїм невіглаством.

Кумедний випадок раз на весіллі був:
 Чернець усі благословення позабув.
 Як сміє він давати нам уроки,
 Коли нездатний вивчить ані шлоки?

У селі Шамбука жив колись чернець. Один з його парафіян, який вельми його шанував, надумався жени-ти сина. Той парафіянин був дуже багатий, і тому на весілля поприходило чимало людей. А щоб благословити на цьому весіллі молодих, чернець п'ять чи шість днів підряд учив одну шлоку.

От у храмі перед гостями, що там зібралися, підходять до нього за благословенням молодий і молода, а чернець, який уже був приготувався благословити їх на щасливе життя, раптом забув ту шлоку. Він страшенно збентежився і з гора замість: «Хай до них прийде любов»,— вигукнув: «Хай на них впаде вогонь».

Люди висміяли його за таке благословення і дійшли висновку, що важко знайти людину, дурнішу за цього ченця.

Шарлатана і дурня від себе жени:
 Крутії і дурисвіти хитрі вони,
 Кожен викладе стільки «навіщо» й «чому»,
 Що і сто мудреців не відкажуть йому.

У місті Падалапурі жив Сомашарма, син брахмана Девашарми. П'ятнадцять років він пробув у південних краях заради того, щоб вивчити всі науки, головні й другорядні, у наставника Гангадеви, що зажив ласки Сарасваті. Коли він опанував чотирнадцять наук, го-

ловних і другорядних, вчитель дозволив йому повернутися до своєї великої сім'ї, що мешкала в рідному місті. А на прощання наставник дав йому ще книгу на п'ятсот аркушів — невичерпне джерело знань — і, благословляючи, так мовив:

— Не знайся з ченцями і сільськими пандитами!

Затямивши цю пораду, Сомашарма вирушив у дорогу і дійшов до села Бедака.

У дорозі його застала велика гроза, і він попросився в дім до одного пандита, бо ніяк не міг знайти іншого притулку від дощу. Книга теж була при ньому. Вони розговорилися, і от сільський пандит питає його:

— Є такий вираз: «Нема в тому втіхи ні для почуттів, ні для...» Я багатьох пандитів питаю, що воно означає, але ніхто не міг мені цього розтлумачити. Може, ти скажеш?

Сомашарма удав, ніби намагається знайти відповідь, але згодом перевів розмову на іншу тему.

Наступного дня дійшов Сомашарма до села Сунака. Там теж не було затишного місця для ночівлі, і довелося йому піти в храм. А в храмі його теж зустріли безглуздим запитанням. Якийсь прочанин підійшов до нього і, промимривши щось, сказав:

— Досі жоден учений не міг мені до пуття пояснити значення цього вірша, зроби ласку, розтлумач ти.

Вислухав Сомашарма вірш, але пояснити його не зміг. Він аж на виду потемнів і задумався: «Ой, мій учитель не навчив мене відповідати на такі хитромудрі запитання. Та хіба я маю право повернутися додому з такими знаннями? Кепські мої справи. Не зміг я відповісти на запитання людей, необізнаних з науками. Повернусь я, мабуть, та повчуся ще».

Як надумався він, так і зробив. Отож прийшов до вчителя та й сказав:

— О вчителю мій вельмишановний! Як же ти мене вчив? Два запитання поставили мені неосвічені люди,

і я не зміг відповісти на жодне з них. Хіба я можу повернутися додому? — І він повторив ті запитання учителєві.

Проте вчитель теж не знав, як треба відповідати на такі запитання, і, збентежений своєю темнотою, звернувся до Сарасваті. Він повторив їй запитання сільського пандита і запитання прочанина, і ось що сказала йому Сарасваті:

— Тут віршований текст переплутано з прозою, і значення його не зовсім зрозуміле. Щодо прози, то в ній такий смисл: «Коли почуття не втішені, то як же може втішитися розум?» А суть вірша така:

Якщо можуть аскет і пандит
Тут за трапезу разом присісти,
Хай богиня дозволить і нам
Із дружиною теж попоїсти.

Усе це вчитель розповів учневі і знову порадив йому триматися далі від сільських пандитів, прочан та всіляких шарлатанів.

Сомашарма послухав його і незабаром зажив слави статечного та всіма шанованого вченого.

23

Щоб кендюха собі набити,
Дурисвіт так наколобродить,
Що де вже прожру зупинити.
Від телепнів хай бог боронить!

У Віджайपुरі мешкав чернець Лолая (що означає «жадібний»). Одного разу під час свята, коли народ веселився уже третій день, прийшов він до одного багатого селянина по милостиню, і там дали йому рису з патокою. Чернець покуштував, і йому дуже припа-

ла до смаку та їжа. От на другий день він знову йде в той самий дім, сподіваючись на таке ж частування, але рису з патокою йому не дали, а від іншого харчу він відмовився.

І спитав тоді селянин:

— Чого ж ти хочеш?

Не знав чернець, як зветься страва, що так йому сподобалася, і стояв мовчки. Довгенько він простояв, аж поки спромігся вимовити: «Вчорашнього частування». На це йому селянин відказав:

— Вчорашнє частування все поїли, нічого не залишилося. Щоб таку страву приготувати, багато часу знадобиться.

Чернець став благати:

— Зроби, будь ласка, так, щоб приготували!

Подумав тоді багатий селянин: «А чому б не скористатися цим здоровенним чолов'ягою?» — і сказав йому:

— Ходімо зі мною, будемо вчорашнє частування готувати!

От завдав він собі на плечі важкого плуга, а йому на голову поставив горщик з холодною їжею, і пішли вони вдвох у поле. Дорогою він так ченця напоумлював:

— Дивись, що я робитиму, те саме й ти роби!

А дурень відповідає:

— Я все робитиму, як ти скажеш.

Прийшли вони в поле. Стомлений від важкої ноші селянин скинув з плеча плуга. Чернець, дивлячись на нього, горщика з їжею на землю шпурнув. Селянин розсердився, очі в нього налилися кров'ю, і він заходився лаяти ченця, а чернець теж сваритися почав. Висмикнув тоді селянин дрючка з тину і кинувся на ченця, а той не розгубився, схопив плуг і кинувся на селянина.

З переляку селянин чкурнув додому, а чернець услід за ним подався, бо подумав, що так треба для приготу-

вання вчорашньої страви. Зачепився селянин одежею за куш, скинув її з себе і знову побіг мов скажений. Чернець подумав, що так треба, і теж на бігу роздягнувся. Біля села якась жінка, що йшла на кухню по їжу, свій верхній одяг віддала селянинові, і той ускочив до своєї оселі. Чернець, що тим часом приспів, зірвав з жінки натільну одежу, нацупив її на себе і, не гаючи ні хвилини, поспішив за селянином.

Селянин, як прибіг додому, відразу ж од страху в комору забився, а за ним услід туди прожогом кинувся чернець. Просиділи вони там, напевно, кілька годин. От чернець нарешті й каже:

— Ну як, готове частування?

Тоді селянин заспокоївся і вийшов з комори, а за ним і чернець. Дав господар ченцеві рису з патокою і сказав на прощання:

— Не приходив би ти сюди краще. Ти занадто дурний!

24

Дурисвіту нічого не втокмачиш,
Він все своє, мов курка просо, бачить.
Ти кишнеш: «Дурню, геть!» — А він однак
Своє вчуває: «Ну ж, хильни вина».

Одного разу в місті Раджапурі якийсь домовласник запросив усіх мешканців сусіднього села на трапезу. З ними разом прийшов туди й чернець-дурило. От порозставляли чаші, і господар став наливати в них воду. Чернець, штовхаючи сусіда в бік, питає:

— Що це воно таке?

А той обзивається:

— Мовчи!

Чернець подумав: «Мабуть, смачно, коли звеліли мовчати».

Потім принесли п'ять цебер для обмивання ніг. Знову чернець питає, що воно таке, і знову йому відповідають:

— Не кричи.

Він іще запитав про щось, і йому сказали:

— Цить!

Коли він повернувся до свого села, то так описував бенкет:

Спочатку лили нам у чаші «мовчи»,
Гіркого відтак підлили «не кричи»,
А вже як пригубив божественне «цить»,
Я довго лежав, розпростершися ниць.

25

Що дурню в тім'я вбилося — нам з тобою
Не вибити й кілком, й розрадливим слівцем:
Рубатиме гілляку під собою,
До стовбурини сидячи лицем.

В Елакпурі жила сила-силенна ченців. Якось перед початком дощів один з тамтешніх ченців пішов до лісу, щоб знайти для своєї хатини добрячого бруса. Побачив він рівну гілляку і поліз на дерево, аби зрубати її. От уместився він на тій гілляці, обличчям до стовбура, та й заходився рубати. Подорожани, які проходили мимо, гукнули:

— Ей, ченчику, ти, певно, поміж дурнями цар? Як же ти рубаєш гілляку? Вона зламається, а ти разом з нею упадеш на землю і вб'єшся.

Сказали вони та й попрямували своєю дорогою. Чернець не послухав їхньої поради — рубає собі далі. Ось

уже гілляка валиться і він разом з нею. І тут йому саянула думка в голові: «Правду казали подорожани! Як вони сказали, так усе й сталося. Виходить, я справді помер!» Лежить він, не дише, не ворухиться, наче мертвий.

Люди, що були поблизу, намагалися його підняти — він не встає, забалакували до нього — він не відповідає. Тоді люди до ченців звернулися:

— Шановні, Дандака-чернець лежить у лісі мертвий.

Зібралися ченці, подумали, що Дандака мертвий, і почали готуватися до поховального обряду. Понесли вони його на місце спалення. От ішли вони, йшли і опинилися на роздоріжжі. Один чернець каже:

— Ходімо ліворуч!

А другий заперечує:

— Праворуч треба йти!

Довго вони сперечалися між собою, але згоди так і не дійшли.

Підняв голову Дандака на поховальних ношах та й каже:

— Не сперечайтесь! Коли я був живий, то завжди лівою дорогою ходив.

І тут хтось зауважив:

— О, він ніколи нікого не обдурював! Це не раз було перевірено. Ходімо лівою дорогою.

Так ченці й зробили. Тоді стрічні подорожани сказали:

— Ну й дурні ж ви, ченці! Чого ж це ви живу людину палити несете?

— Та він мертвий! — відповіли ченці.

А ті відповідають:

— Який же він мертвий, коли розмовляє?!

Поставили ченці ноші на землю і питають у Дандаки, який лежав на них, чи правду сказали подорожани, а він, замість того, щоб відповісти, обклав їх прокльо-

нами. От стоять ченці і не знають, що робити. Подорожани ледве переконали їх, що Дандака живий. Пішли подорожани своєю дорогою, а Дандака встав і подався додому.

26

Подейкують: мовляв, ченці мудрючі.
Брехня: всі неuki, та ще й бруднючі.
Ученість їхню швидко розкопали
Ті, що листа міністрові писали.

Правив колись у Байнайпурі міністр Ашірдхара, який шанував ченців. Одного разу на березі річки саме навпроти міста зібралось багато ченців, що мандрували по сусідніх селах. Стоять ченці, ніяк на той бік переправитися не можуть, бо річка Бенна від рясних дощів широко розлилася. От надвечір, коли вони всі майже помирали з голоду, так надумали: «Треба сповістити про наше прибуття милостивого міністра Ашірдхару, і він усіх нас нагодує».

Так вони вирішили і заходилися гуртом писати листа міністрові. Тоді один з пандитів, який умів добре писати листи, сказав:

— Листа на санскриті будемо писати, як для вчених, чи на пракриті, як для простого люду?

Відповів найстаріший:

— Ой дурню, адже міністр дуже вчена людина. Отож йому слід писати на санскриті, а не на пракриті.

Тоді ченці стали благати найстарішого написати такого листа. І він написав, та ще й як! Ось він: «Тутечки десять ченців на березі річки стоять. О Ашірдхаро-міністре, не дай нам здохнути з голоду!» Потім хтось зголосився переплисти річку і вручити листа міністрові.

Одержав міністр листа, прочитав і подумав: «Ну й дурні ж наші батьки святі!» Він у душі посміявся і звелів понести їм харчів.

27

Лихої долі ні об'їдеш, ні зупиниш:
І глузування будуть, і дошкульні кпини.
Втім, слухайте, як пограбований чернець
З'їв шилом патоки, узяв би її грець!

Відомо, що жив у селі Лотанака чернець Кубака. Вирушив він одного разу з караваном у святе паломництво на річку Годаварі. Дорогою у якомусь глухому місці злодії поцупили в нього воза.

Втративши все своє добро, він зажурився і пішов додому. Жителі того села приходили поспівчувати йому і питали:

— Що з тобою скоїлося? Як тебе пограбували? А де ж твій віз був?

І відповідав на це чернець:

— Що зробиш? Так судилося. Віз був попереду! Там його і вкрали. Хотів добре діло здійснити, а воно, бачте, як усе кепсько склалося. Тільки доля винувата в цьому.

Отак бідкався чернець своєю невдачею.

Люди взяли його на глузи:

— Ой дурню, чого ж ти воза попереду поставив? Адже розбійники завжди спереду нападають.

Чернець розвів руками:

— Що вдієш? Так уже сталося!

Потім іще хтось прийшов і почав розпитувати про ту пригоду, а чернець сказав, що віз був посередині каравану. Знову стали соромити ченця:

— Ох, нерозумна твоя голова! Ну, хто ж воза на таке місце ставить?! Розбійники передусім на середину каравану нападають.

А люди все приходили й приходили. Тепер, коли його запитували про халепу, яка на нього звалилася, він відповідав, що віз буцімто позаду був. Люди реготали, аж за боки бралися:

— Ну, такого дурня ще світ не бачив. Хто ж воза позаду ставить? Розбійники дуже бояться вояків, що охороняють караван попереду, а тому нападають ззаду.

Тоді чернець, очманілий від усіх цих розмов, так сказав:

— О люди!

Чи спереду, чи ззаду — не вгадати!

Що діяти, рятунку звідки ждати?

Насміялись люди досхоchu та й порозходилися по своїх домівках.

28

Якщо наставника звабляє шана й слава,
Тримати школярів невірних — марна справа;
Коли ж балакунів продажних приголубить —
Своє ім'я серед людей навік загубить:
Один — випадком, другий з умислу, бо нищий,
По світу учні порозносять таємниці.

У місті Чанакпурі, що знаходиться в Мерварі, в засушливих краях, жив учений чернець, у якого було багато здоровенних і дурних учнів, а про дурість їхню свідчить ось що:

Тільки раз вирішує раджа,
Тільки раз пандит розсудить.

Тільки раз виходять заміж.
Тільки раз. Усі ми — люди.

А вони виголошували цей вірш так:

Раджа вирішує і двічі, й тричі,
І двічі, й тричі пандит розсудить.
Виходять заміж і женяться тричі,
І двічі. Бо усі ми — люди.

Та й ще — замість імені Юдгіштхіра (що означає «непохитний у бою») вони вимовляли «Джухтілу», що означає «брехун».

Одного разу видався такий рік, що вдосталь випало дощів, і городяни, які шанували Вікатамішру, виорали поля та вчасно їх засіяли.

А незабаром, у місяці бгадра, почалася посуха. Прийшли люди до ченця, розповіли, яка небезпека над ними нависла, і попросили вимолити дощу. Попервах чернець відмовчувався, нічого не обіцяв. Але якось прийшов до нього селянин і наполегливо став вимагати дощу.

Чернець сказав йому так:

— Якщо ти будеш моїм вірним шанувальником, піде дощ на твоє поле!

Той погодився.

Подумав тоді чернець: «У мене багато відданих учнів, і всі вони байдикують. Яка ж від них користь? Ось я їх прилучу до однієї таємної справи і завдяки цьому вкриюся славою». І він розпорядився, щоб учні наносили води із сусіднього колодязя і зросили поле того селянина, який став його шанувальником.

Уранці побачив селянин своє поле зволеним, здивувався і страшенно зрадів. Він почав усім розповідати про таємничу силу ченця і ще більше до нього прихилився.

Тоді до ченця почали ходити інші селяни; вони теж

просили послати дощ на їхні поля і ставали його шанувальниками. А чернець так само за допомогою учнів напував їхні поля вологою.

Люди повірили в таємничу силу ченця і пройнялися до нього глибокою повагою.

І потім частенько, бувало, приходив до ченця той чи інший селянин і шанобливо просив його зросити поле. Чернець завжди заспокоював прохача і справно виконував свою обіцянку.

Проте його учні згодом охляли від такої роботи. І одного разу, коли до ченця прийшов іще якийсь селянин, вони сказали:

— Від сьогодні кожний, хто прийде сюди просити води, сам її добуватиме.

Селянин розпитав, як це робиться, і таким чином вивідав ченцеву таємницю. Незабаром усі дізналися про хитрощі ченця, і він утратив славу, якої зажив раніше.

З усього цього наставники мають здобути урок: не зв'язуйтеся з дурними учнями, бо через свою дурість вони можуть завдати вам лиха.

29

Язик у дурня — що дірява торба.
Украв чернець сокиру в коваля.
Тепер йому — немов лиха хвороба,
Як привітається коваль здаля:
У кожнім слові натяк учувався.
На цім нарешті злодій і спіймався.

У селі Вардхана давно-давно жив чернець Сома. Якось він пішов по милостиню до оселі коваля, що приносив йому жертви. Побачив Сома на подвір'ї за-

лізного колуна — мабуть, хтось забув його тут — і по-ніс його до своєї обителі. Звісно, після цього він у той дім по милостиню вже не йде, боїться — раптом на нього пальцем хтось тицьне й гукне: «Він злодій!» А коваль, не знайшовши колуна, узяв і нового викував. Йому й на думку не спало, що його хтось украв.

Так минуло багато днів, і от якось коваль стривожився: «Чого це мій наставник по милостиню не приходить?» Одного разу він зустрів його на вулиці та й питає:

— Чому це ви, добродію, не приходите по милостиню до моєї скромної оселі? Он люди мені вже очі колють тим, що ви до нас дорогу забули.

Коваль говорив ці слова щоразу, коли зустрічався з ченцем, і той подумав: «Та це ж він натякає мені на колун, якого я поцупив з його подвір'я. Коваль, певно, дізнався про все і повсякчас при зустрічі нагадує мені про сподіяне».

І от якось він признався ковалеві:

— Ось колун, про якого ти мені весь час натякаєш при зустрічі. Я не знав, що він твій. На, бери!

Коваль був чоловік тямущий і все миттю зрозумів:

— О, це ж мій колун, що десь подівся. Виходить, це чернець його забрав, а я шукаю!

А ченця, що присягнувся, буцім не знав, чий то колун, люди вкрили ганьбою. Бо не можна так робити.

Допоки дурні є на світі, доти
 Не пильнуватимуть дружини цноти.
 Одного разу слава прогула:
 Круг пальця жінка дурня обвела.

Мешкав неподалік від села Каратака в обителі, що стояла на вершині пагорба, пандит Кадаграхі зі своєю дружиною. Він без кінця-краю вихваляв вірність дружини і завжди говорив жителям села:

— Нема на всьому світі іншої такої доброчесної жінки, це ж про таких, як вона, кажуть:

Хтось, можливо, і засвідчить вроду,
 Над жони моєї яскравішу,
 Та ніхто — клянусь — не знайде зроду
 Від моєї ясочки вірнішу.

Ось як розхвалював пандит чесноти своєї дружини, та, на лихо, його балаканину почув хвацький молодик і подумав: «Мабуть, міцно дурень свою жінку любить, коли так її вірність розмальовує. Яка там жіноча вірність! Адже справедливо мовиться:

Кажуть, що ворони білі стали,
 І гравці затяті не шахрують,
 Чоловік з жоною накохались,
 Змії, наче горлиці, воркують.
 Боягуз героєм став нарешті
 Пияки зробились несварливі,
 Подружити можна і з раджею..
 Гай-гай-гай, то все плітки брехливі».

І от цей молодик вирішив піти до оселі пандита, щоб подивитися, яка там доброчесна красуня живе. Він

прийшов і побачив, що дружина пандита справді гарна. А молодик теж був нічогенький, і тому вона охоче поринула з ним у любовці. Тим часом, коли вони милувалися, із села повернувся пандит. Перелякалися заохані, не знають, що робити. Тоді дружина пандита сховала хлопця в темному закутку і мовила:

— Та ти не бійся! Я так зроблю, що ніхто нам не стане на заваді, а ти щодня сюди ходитимеш.

Потім вона вийшла назустріч пандитові та й каже:

— О муже мій, сьогодні я побачила дуже погану прикмету. Я почала молитися богині поля, щоб вона відвернула від тебе небезпеку. Богиня так сказала: «Якщо твій чоловік зав'яже очі хустиною, а на шию начепить дзвіночок, як у биків, і через кожні три кроки співатиме свою улюблену пісню «Може, на цім світі хоч хто бачив», то всі погані прикмети щезнуть».

Пандит усе зробив, як жінка сказала, іде, через кожні три кроки пісню співає, а молодик, причаївшись у закутку, підспівує:

На очах моїх пов'язка,
А на шиї калатальце!
В цій оселі я бував!

Згодом, вибравши слухний момент, гість хутко виїшов. Проспівав пандит пісню тричі і стягнув з очей пов'язку. Він помітив, що хтось із його дому вислизнув, та й питає дружину:

— Скажи-но, хто це там ходить?

А вона йому відповідає:

— Це лиха прикмета виходить! — І пандит заспокоївся.

А спритний молодик унадився до пандитової жінки заради любовної втіхи. Так минув певний час, і одно-

го разу пандит, як завжди, завів перед односельцями свою пісню про дружину, а той молодик і собі докинув:

На очах моїх пов'язка,
А на шиї калатальце!
В цій оселі я бував!

Почули люди пісню пандита з приспівкою хвата і зрозуміли, чого варта доброчесність пандитової дружини. Тільки сам він через свою дурість так нічого й не второпав. Бувають же такі бовдури!

31

До себе дурня беручи в науку,
Не сподівайсь, що помудріє разом.
Тяжку на душу завдаєш ти муку:
До глупоти приноровити розум.

Багато ченців жило в селі Солока, що розкинулося у Мерварі. Вирушили вони одного разу гуртом наставляти свою паству на путь віри, і випадком пристав до них у дорозі вчений пандит.

Ішли вони, йшли, і от настав полудень. Зголоднілі ченці огледілися, шукаючи пожитку, і побачили велике рисове поле, спеліле від пожежі. На полі валялося безліч обгорілих і задушених димом ворон. Ченці, мов скажені, накинулися на них і заходилися їсти. Пандит їм і каже:

— Що ж це ви, грішники, робите? Навіть звичайного м'яса не можна їсти, а ворон і поготів. Чого ж ви, шановні, поводитесь, як нікчемні дикуни?

А ченці йому відповідають, що, мовляв, у Святому Письмі сказано — треба їсти ворон.

Він їх знову питає:

— Де ж це сказано?

— Еге,— відповідають вони,— абетки, видно, шановний не знає. Адже сказано — А, Б, В, Г, Д... Ї. Це що означає? «А Буває Ворон, Граків Дозволено Їсти». Ось так!

І подумав пандит: «От дурні несосвітенні. Вигадали якусь дурницю і тепер жеруть заборонене!»

Думав він, думав, як їх відвести від гріха, і каже:

— Шановні, а ви абетку далі дивилися?

— Ні,— кажуть вони,— не дивилися!

— Шкода, а там далі заборона є.

— Як же це так? — питають ченці.

— А отак! — відповідає пандит.— Є там літери Н, О, П, а означають вони ось що: «Негоже Обжиратися Падлом!»

Лише після цього вони облишили їсти дохлих ворон.

32

Не знаючи людської мови,
Дурносвіт кожне слово ловить
Без крихітки вагання,
Що чує із-за спини
На свій рахунок кпини,
Насмішки й глузування.

У селі Деварамана мешкав один учений пандит, який ніколи не розмовляв мовою простого люду, а лише на санскриті. Пішов він зі своїм другом, теж пандитом, у дощовий сезон прогулятися, і, коли вони поверталися додому, їх у дорозі застигла велика гроза, і довелося їм сховатися у хатині якогось ченця. Ну, от один пандит і звертається до другого пандита на санскриті:

— Ну й на́мочив нас дощ!

Почув чернець незрозумілі слова і вирішив, що гості лають його, а тому й розмовляють на санскриті.

Схопився чернець, смикнув пандита за одержу і вигукнув:

— Ти чого мене косим обзиваєш?

Той здивовано запитав його:

— Як же це так?

— А отак,— репетує чернець.— Це ж ти сказав: «Ну й обмочив нас косий». Хіба ж я косий?

Пандит його заспокоює:

— Та я сказав, що нас дощ намочив, а про тебе навіть не згадував.

— Знаю, знаю,— озвався чернець,— ти мене своєю мовою «косим» обізвав. Ходімо до царя.

Поки вони отак сперечалися, збіглися люди і розвели їх у різні боки. Пандит на радощах подався додому.

От і скінчилися тридцять дві історії про нерозумних ченців.

Про Кесату і Кандарпу

Жив колись у Паталіпутрі багатий брахманський син, він був молодий, і звали його Кесата, а вродою міг зрівнятися з самим Камою. Аби знайти собі під пару дружину, він пішов з дому, не спитавши батьків, і почав мандрувати по різних країнах буцім з метою відвідати всі тиртхи, місця святих купань. Одного разу, добравшись до берега Нармади, він побачив велику весільну процесію, що сунула дорогою. Раптом з натовпу вигулькнув якийсь поважний дідок із двічінароджених, підійшов до нього, привітався і мовив: «Я хочу спитати тебе про одне діло, легеньке, мов пір'їнка, і коли ти погодишся виконати моє прохання, то я тобі його скажу». Відповів йому на те Кесата: «Якщо воістину діло твоє мені під силу, то неодмінно допоможу».

І тоді старий брахман сказав: «Отож слухай! Є в мене син, потвора з потвор, так само як і ти — вродливець поміж вродливцями. Зуби в нього стирчать у різні боки, ніс розплющений, він чорний, косоокий, з одвислим черевом, клишоногий та кривоногий, а вуха як лопухи. Хоч він увесь отакий, але я його дуже люблю і тому, запевнивши брахмана Ратнадатту, що син мій гарний на виду, попросив його віддати за нього дочку Рупаваті, яка заслуговує на таке ім'я, бо вона справді прекрасна, і сьогодні має бути весілля. Заради цього ми і йдемо, але як подумаю, що станеться, коли Ратнадатта, мій майбутній свояк, побачить мого сердегу, то мені відразу стає ясно, що все це пuste — адже не віддасть він своєї дочки. Ішов я і міркував, що ж його робити, і оце тебе зустрів, добродію. То дотримай свого слова, допоможи мені досягти бажаного. Ходімо з нами, об-

крутимо ту дівку — ти і вродою своєю їй під пару, і наречений хоч куди, а коли одружишся, віддаси її моєму синові».

Погодився Кесата і, переправившись човном через Нармаду, пішов разом з усіма, а як небесний мандрівник подався за гору Заходу, весільна процесія добулася до якогось міста і спинилась на перепочинок. Уже темрява наповзала звідусіль, коли Кесата спустився до води, щоб сполоснути рот, і там перед ним постав жахний ракшас, який заволав: «Я зараз тебе з'їм, Кесато! Куди ти від мене втечеш?», але Кесата зупинив його: «Не треба, не їж мене зараз. Повір, я до тебе прийду після того, як зроблю те, що пообіцяв брахманові». Ракшас примусив його заприсягтися, і Кесата пішов до дружків нареченого.

Старий брахман приніс одяг для нареченого, убрав Кесату, і вони з усіма іншими увійшли в місто. Привів брахман Кесату в покої Ратнадатти, де вже було приготовлено вівтар, а сам будинок гримів від барабанів та всіляких музичних інструментів. І взяв Кесата за дружину прекрасновиду Рупаваті з дуже великим посагом. Всі жінки раділи, що молодята такі гарні обоє, і Рупаваті милувалася вродою свого судженого, подруги її взагалі думали, що він народився на землі Манматхою, а Кесату обгортали і досада, і захоплення.

Коли ж вони прийшли до опочивальні і лягли на ложе, то Рупаваті помітила, що її чоловік стурбований чимось і, відвернувши від неї обличчя, удає, ніби спить. Серед ночі Кесата, гадаючи, що Рупаваті заснула, підвівся і вийшов з дому, поспішаючи виконати обіцянку, яку він дав ракшасові. Рупаваті теж устала і, вірна своєму чоловікові, пішла за ним назирці, щоб побачити, куди ж це він попрямував. А Кесата прийшов до ракшаса, і той, вдоволений його чесністю, проревів: «Великодушний ти, о Кесато, і слова дотримав, отож твоєму рідному місту Паталіпутрі і твоєму батькові

Десаті — слава! Іди-но сюди, я тебе проковтну!» Почувши такі слова ракшаса, Рупаваті прожогом кинулась до нього і закричала: «З'їж мене! Що ж буде зі мною, коли ти проковтнеш мого чоловіка?» — «Милостинею житимеш!» — відповів ракшас. «Та хто ж, добродію, подасть милостиню мені, жінці?» А він сказав, що коли їй доведеться попросити милостиню в когось, і той посміє відмовити, то голова його розпадеться на сто шматків. Тоді вона й попросила його: «То зроби ж ласку, дай мені мого чоловіка як милостиню!» Миттю голова ракшаса розлетілася на сто шматків. І разом з Кесатою, украй здивованим її добродійністю, повернулася Рупаваті до опочивальні, а тут і ніч скінчилася.

Уранці, коли всі поснідали, весільна процесія на чолі з молодим і молодою, щоправда тепер уже чоловіком і дружиною, вирушила в дорогу і незабаром прибула на берег Нармади. Старий брахман, що всім розпоряджався, посадив Рупаваті з її слугами в один човен, сам сів у другий, а Кесату посадив у третій, знявши з нього всі прикраси і про щось домовившись із човнярами. От переправився старий з молодою і дружками на той бік, а човен з Кесатою веслярі все ще тримали на бистрині, і, коли він став наближатися до грізного водоспаду, підкуплені старим брахманом веслярі кинулись у воду і виплили на берег.

Річка підхопила човен з Кесатою, помчала його крізь бурхливі хвилі і волею вітру винесла в океан, де припливом нещасного викинуло на берег. Там, нарешті отямившись, Кесата подумав: «Ну й віддячив же мені дідуга-брахман! Хіба ж то не дурість і не беззаконня, що він, одружуючи сина, підмінив його чужинцем?» Поки він отак міркував, спустилася ніч, сповнена звуками танців демонниць, які гасали в піднебессі, і тому Кесата не міг заснути, а коли стало на світ братися, він почув шарудіння і згодом побачив, що з неба спускаєть-

ся якийсь муж. Кесата перелякався, але, добре придивившись, не знайшов у ньому нічого страшного і спитав: «Хто ти такий, шановний?» І той чоловік йому відповів: «Скажи мені, любий, хто ти сам і як тут опинився, а потім і я тобі про себе розповім». Тоді Кесата повідав йому про все, що з ним сподіялося, а прибулець, вислухавши його історію, мовив: «Я в такому ж становищі, як і ти. Ось послухай, що зі мною було.

Стоїть на березі річки Вени місто Ратнапура. Так-от, у тому місті була моя оселя, я сам брахман, звать мене Кандарпа. Мій батько мав дуже багато добра. Якось увечері пішов я на берег набрати води, але підсковзнувся і впав у річку, і вона понесла мене, крутячи в своїх бистринах. Далеко мене за ніч віднесло, а коли настав день і доля, мабуть, рішила, що мені рано помирати, мене прибило до берега, на якому росло дерево, я вхопився за його віти, вибрався з потоку і, перевівши дух, угледів поблизу занедбаний храм, присвячений Великим Матерям. Зайшов я в нього і побачив тремтливе сяйво, страх мій відразу зник, я вклонився Матерям, уславив їх і попросив: «О повелительки, врятуйте мене, безталанного! Оце сьогодні я прийшов до вас і благаю захисту!»

Після цієї молитви я, друже, ліг відпочити і заснув, бо був дуже стомлений, а тим часом день скінчився, і на землю спустилася тоді люта подвижниця Ніч, прикрашена багатим намистом із зірочок-кісток, біла в місячному сяйві, немов обсипана попелом, і увінчана яскраво-блискотливим черепом місяця. І тут я почув розмову йогинь, які великим гуртом вийшли з храму Матерів. А говорили вони ось про що: «Сьогодні ми маємо летіти в Чакрапур на шабаш, але як же бути з оцим брахманом, що вдався до нашого захисту? Адже тут повно диких звірів. Давайте віднесемо його туди, де йому ніщо не загрожуватиме, а потім знову принесемо в наш храм». Дійшовши згоди, вони вбрали

мене в дорогі шати і віднесли в дім якогось багатого брахмана, у невідомий край, а самі полетіли далі.

Дивлюсь — а там усе приготовлено до весілля, вогонь на вівтарі палає, тільки нареченого з друзками нема. Люди побачили мене, в розкішне весільне вбрання обрядженого, і заволали: « А ось і наречений прибув!» Тоді брахман, господар дому, підвів мене і свою дочку, теж по-весільному вбрану, до вівтаря і віддав її мені за дружину, як по закону годилося, а жінки одна одній казали: «От добре, що красуні Суманас попався чоловік такий же гарний на вроду, як і вона». А коли скінчився весільний обряд, Суманас і я, щасливий тим, що всі мої бажання здійснилися, полягали спати в опочивальні.

Уже звернуло з півночі, як йогині, що поверталися з шабашу, підхопили мене і понесли в небеса, де на них напала інша згряя відьом, яким заманулося відняти здобич. Між ними почалася бійка, і перші ненароком випустили мене з рук, я полетів униз і оце так опинився тут. Я не знаю, де те місто і де Суманас, з якою з'єднав мене весільний обряд, а що далі буде, сном-духом не відаю. Та, певно, всі нещастя, що випали на мою долю, скінчилися сьогодні завдяки щасливій зустрічі з тобою».

Кесада, вислухавши оповідь Кандарпи, мовив: «Не бійся, друже, відьми вже не владні розпоряджатися тобою — я зараз маю таку силу, проти якої вони не встоять. Ходімо вдвох мандрувати, а доля пошле нам удачу». Отак, розповідаючи один одному про свої злигодні, перебули вони ніч, а вранці вирушили в дорогу; невдовзі перетнули океан і нарешті добулися до міста Бгімапури, що розкинулося на березі річки Ратни. Наблизившись до нього, подорожани почули сильний шум, що долинав від річки. Вони кинулись туди і побачили, що поперек річки, від берега до берега, лежить здоровенна рибина, занесена сюди припливом. Рибина

через свої розміри застряла на суші, а люди, озброївшись хто чим, вирубували та вирізали з неї шматки м'яса. Коли ж вони розсікли їй черево, то звідтіля вийшла жінка, здивувавши всіх довкола своєю появою, і, вкрай перелякана, вибралась на берег.

Побачивши її, нещасний Кандарпа зрадів і гукнув Кесаті: «Друже мій, то це ж та сама Суманас, з якою я одружився! Але як же вона потрапила в черево риби-ни? Ніяк не збагну! Давай помовчимо, поки все з'ясується». Кесата погодився з ним, а тим часом люди заходилися розпитувати Суманас: «Хто ти та як ти в тій рибині опинилася?» І вона, трохи отямившись, повідала: «Я з міста Ратнакара, дочка Джаядатти, окраси брахманів, а звать мене Суманас. І от якось уночі мене видали заміж за брахманського сина, що був мені під пару, але, поки я спала, мій чоловік десь подівся. Батько шукав його повсюди, однак не знайшов. Тоді я, аби загасити вогонь розлуки, що спопеляв мені душу, кинулася в річку, а там мене проковтнула оця рибина і за велінням долі притягла сюди».

Тільки-но вона це сказала, як виходить з натовпу брахман Яджнясвамін, обнімає її та й каже: «Іди, іди сюди, доню, адже твоя мати — моя сестра, а сам я — Яджнясвамін, її брат». І, почувши його слова, Суманас підвела обличчя, упізнала свого дядечка, плачучи кинулась йому в ноги і, на мить урвавши ридання, закричала: «О дай мені дров для вогнища — нема для мене, розлученої з мужем благородним, іншої дороги!» Хоч Яджнясвамін намагався розраяти її, але красуня була невблаганною. І тоді збентежений Кандарпа кинувся до неї. Тільки-но Суманас побачила його, відразу ж упізнала і, обхопивши милого за ноги, розридалася, а коли брат її матері та інші люди стали питати, що трапилось, відказала: «Ось мій чоловік!» — і всі довкола зраділи, а Яджнясвамін повів її і Кандарпу, якого супроводжував Кесата, до себе додому, дуже радо їх

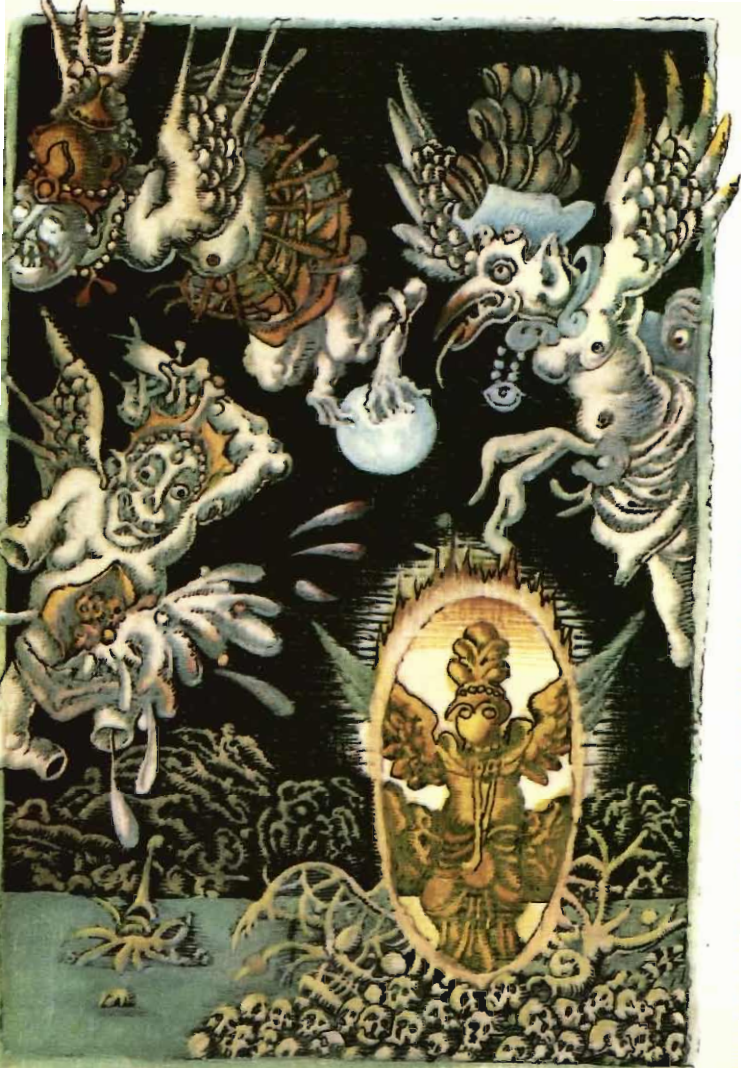

приймав, і вони повідали йому та всій його родині про свої пригоди.

Минуло багато днів, і Кесата звернувся до Кандарпи з такими словами: «З'єднавшись зі своєю дружиною, ти досяг усього, чого бажав, ото ж рушай тепер до свого міста Ратнапури, а я не знайшов того, чого прагнув, і мені рано повертатися на батьківщину; обійду я, приятелю, всі місця священних купань і десь там спекаюся свого тіла». Сказав йому на те Яджнясвамін: «Задля чого говориш так, спонуканий відчаєм? Жива людина всього досягає. Ось послухай історію Кусумаюдхи, я тобі її зараз повідаю.

Жив у Чандапурі брахман, на ймення Девасвамін, і була в нього небаченої краси дочка, лотосоока Камалалочана. Сталось так, що один з його учнів, якого звали Кусумаюдха, і дочка наставника покохали одне одного. А тут і батько дійшов думки, що дочці час уже виходити заміж, і сам вибрав для неї жениха. Тоді Камалалочана переказала Кусумаюдсі через свою подругу такі слова: «О володарю душі моєї, батько погодився віддати мене за іншого, але ти, муже мій суджений, зроби щось, аби викрасти мене». Той усе приготував, щоб уночі вивезти її, і в домовленому місці поставив слугу з мулом. Дівчина вийшла з дому, сіла на мула і поїхала з тим слугою, та тільки він повіз її не до Кусумаюдхи, а зовсім в іншому напрямку, бо сам хотів з нею одружитися. Далеко заїхав тієї ночі слуга з Камалалочаною, і коли на світанку вони підїхали до якогось міста, добродісна Камалалочана запитала: «Де ж твій господар і мій чоловік? Чому ти не привіз мене до нього?» І тоді мерзотник сказав дівчині, що сама-самісінька опинилася на чужині: «Я візьму тебе за жінку. Нащо він тобі здався?» А та розумниця відказала йому так: «Ти мені справді наймиліший за всіх. То чому ж прямо тут не справляєш весілля? Ой лишенько!»

Дурний слуга залишив її в міському саду і подався на базар, щоб купити все потрібне для весілля, а Камалалочана тим часом поїхала верхи на мулі. Згодом вона зайшла в дім одного старого чоловіка, який промишляв виготовленням квіткових гірлянд. Він прийняв її як добру гостю, і вона розповіла йому про те, що з нею трапилося, та й залишилася в нього. Коли ж брехливий слуга повернувся до садка і там не знайшов її, то зразу ж відправився до свого хазяїна Кусумаюдхи і наплів йому всяких небилиць: «Сам ти чесний і відвертий, а не знаєш, які хитрющі й підступні жінки. Не встиг я оком змигнути, як мене схопили невідомі люди й зв'язали, а її і мула забрали з собою, мені ж якось пощастило врятуватися, і от я добрався сюди». Вислухав цю брехню Кусумаюдха і нічого не сказав.

Минув час, і батько умовив сина одружитися; поїхав той на весілля і потрапив у місто, де жила Камалалочана. Залишив він у міському саду своїх дружок, а сам пішов прогулятися, і тут його побачила Камалалочана. Вона сказала про це плетільнику вінків, який прихистив її, а той поспішив до Кусумаюдхи і все розповів про його кохану. Потім майстер привів Кусумаюдху до себе додому, купив усе, що потрібно для молодих, і справив їм весілля, про яке вони так давно мріяли. Кусумаюдха по заслугі покарав підлого слугу і, хоч уже одружився з Камалалочаною, узяв собі за жінку і ту дівчину, завдяки якій відбулася його зустріч з першою коханою, а потім, радий та веселий, повернувся з обома дружинами до рідного міста.

Отак щасливі люди зустрічаються неждано-негадано. Виходить, і ти, Кесато, незабаром зустрінеш свою кохану».

Після того як Яджнясвмін розповів їм це, Кандарпа, Суманас і Кесата пробули в нього ще кілька днів, а тоді вирушили на батьківщину. В дорозі їм довелося їхати великим лісом, і там, перелякавшись раптового

нападу диких слонів, вони порозбігалися хто куди. Кесата зостався один і, прибитий горем, через певний час дістався до славетного міста Каші, де зустрів свого друга Кандарпу. Пішли вони разом до рідної Паталіпутри, де їх радо прийняв батько Кесати. Живучи в свого родителя, Кесата розповідав йому про все, що з ним було, починаючи від весілля з Рупаваті і кінчаючи історією Кандарпи.

А бідолашна Суманас, яка тікала від слона, опинилася в лісовій хащі і блукала там, вибиваючись із сил, аж поки зайшло променисте Сяйво і настала ніч. Тоді вона, голосячи: «О муже мій благородний! О таточку! О матінко!», забажала спалити себе в полум'ї лісової пожежі. А тим часом відьми, що колись пожаліли Кандарпу, здолавши суперниць, повернулися до храму Матерів і, згадуючи брахманського сина, завдяки своїм чарам дізналися, що його дружина заблудила в лісі, і вирішили: «Кандарпа — муж завзятий і наполегливий, отож він сам досягне бажаного, а от юна Суманас, яка блукає в лісових нетрях, може загинути. Ми мусимо віднести її в Ратнапуру і влаштувати в домівці батька Кандарпи — нехай вона там живе з другою жінкою свого чоловіка». Так вони й зробили — полетіли в той ліс, утішили Суманас, віднесли її в місто Ратнапуру і там залишили.

Минула ніч, і Суманас, яка нікала містом, ось що почувла від людей, котрі снували вулицями: «Анангаваті, дружина брахмана Кандарпи, який хтозна-де подівся, хотіла, доброчесна, бути разом з ним, але, не дочекавшись, упала в розпуку і збирається згоріти на вогнищі, її супроводжують приголомшені горем свекор і свекруха». Почувши таке, Суманас побігла туди, де вже палахкотіло вогнище, і, кинувшись до Анангаваті, спинила її: «Не роби цього, о благородна! Адже твій чоловік живий!» По цих словах вона повідала всю історію про його злигодні від самого початку і показала подарований їй

перлинний перстень Кандарпи. Усі дуже зраділи, переконавшись, що розповідь її правдива, а потім щасливий батько Кандарпи повів додому і першу синову жінку, Анангаваті, і свою нову невістку Суманас.

А Кандарпа пішов з Паталіпутри і подався шукати Суманас, не сказавши про це Кесаті, бо добре знав, що друг не захоче з ним розлучатися. Але й Кесата, який журився за Рупаваті, теж пустився в мандри, нишком від батьків. Після довгих поневірянь добрався Кандарпа до міста, де Кесата став чоловіком Рупаваті, і, почувши там страшений лемент та незвичайне збудження в натовпі людей, спитав когось, що, мовляв, сталося, і той відповів: «Це Рупаваті, яка знудьгувалася за своїм чоловіком, надумала вмерти. Якщо хочеш, я тобі розкажу її історію».

І він повідав Кандарпі і про весілля Кесати й Рупаваті, і про ракшаса, який нахвалявся проковтнути Кесату, і про те, як Рупаваті його подолала. До того ж цей чоловік іще розповів, як дідуга-брахман обдурив Кесату і, забравши Рупаваті, повіз її до свого сина. Ніхто не знав, куди подівся Кесата після весілля, і стурбована Рупаваті спитала старого: «Чому я не бачу мого чоловіка, хоча всі інші з нами?» А той, показавши їй на свого виродка, мовив: «Та ось мій син і твій чоловік, поглянь!» Зиркнула вона, обурилась і вигукнула: «Що? Ця потвора — мій чоловік?! Та я краще помру, коли не буду з тим, з котрим учора обійшла довкола вівтаря, і ніхто інший моїм чоловіком не стане!» Отак сказала вона і перестала їсти й пити, а старий брахман тоді, аби не прогнівити раджу, відвів її назад до батька. Вона похапцем розповіла батькові, як її обдурили, і той, вислухавши її, скрушно спитав: «Хто ж твій чоловік і як його впізнати, доню?» І Рупаваті розказала йому: «Звуть його Кесата, він — син брахмана Десати з Паталіпутри, а чула я це з вуст ракшаса». І тут же вона повідала про те, що сталося між її чоловіком та ракшасом. Після

цього пішов її батько туди, де все це відбувалося, побачив мертвого ракшаса з розірваною головою і захопився взаємною вірністю та доброчесністю своєї дочки і її чоловіка. Потім, утішивши Рупаваті, яка жадала знову бути з коханим, послав людей у Паталіпутру довідатися про нього.

Вирушили посланці в дорогу і, незабаром повернувшись, так мовили: «Знайшли ми шановного Десату, який живе в Паталіпутрі, і спитали його: «Де твій син Кесата?», а він крізь сльози відповів: «Хто може знати, де мій Кесата? Хоч і повернувся він додому з другом своїм Кандарпою, але в тузі за Рупаваті відразу ж пішов десь, не сказавши мені жодного слова». Ось що ми почули від нього і, не гаючись, повернулися сюди».

Рупаваті вислухала все, що сказали посланці, і мовила: «Якщо не знайдеться мій чоловік, то я неодмінно ступлю на вогнище. Що я робитиму без чоловіка? І чи довго я ще буду незаміжною дружиною?» Вона так на цьому наполягала, що батько не міг переконати її в іншому, і от сьогодні Рупаваті пішла з дому, щоб спалити себе на вогні, а з нею подалися ще дві її подружки, одну звать Шрінгараваті, а другу — Анурагаваті, обидві вони бачили на весіллі Кесату, який полонив їхні серця, і вони мріяли теж стати його дружинами. Ось чому нині в місті такий галас».

Дізнавшись про це від стрічного чоловіка, Кандарпа кинувся до вогнища і ще здалеку помахав рукою, щоб припинити шум. Він підбіг до Рупаваті, що саме поклонялася Агні, і сказав: «Спинись, о благородна, не поспішай! Живий Кесата, мій друг, а твій чоловік, мене звать Кандарпа». Отак він мовив і похопився розповісти про все, починаючи з облуди старого брахмана, який посадив Кесату в інший човен, і кінчаючи тим, що сталося з ним після цього. І тоді, переконавшись у правдивості його слів, радісна Рупаваті повернулася додому з обома своїми подружками, а її батько запро-

сив Кандарпу погостювати в нього і обходився з ним лагідно та чемно.

А тим часом Кесата примандрував до міста Ратнапури, де в оселі батька Кандарпи чекали свого чоловіка обидві його дружини, і Суманас, яка ще з даху помітила подорожанина, гукнула свекрові та всім іншим: «Он іде Кесата, друг мого чоловіка. Він, мабуть, принесе нам звістку про благородного Кандарпу». Вибігли її домочадці назустріч Кесаті, пояснили, в чім річ, і привели в дім, а він, побачивши Суманас, яка прямувала до нього, дуже зрадів. Коли Кесата трохи відпочив, Суманас почала його розпитувати, і він повідав їй про все, що сталося з ним самим відтоді, як вони повтікали від диких слонів. Погостював він там уже днів скільки, а тут якийсь чоловік приніс від Кандарпи власноручного листа і повідомив: «У тому самому місті, де Кесата взяв собі за дружину Рупаваті, перебувають зараз вона і Кандарпа». Все, що сказав вістовий, було потверджено в листі, і Кесата зі сльозами на очах повідав батькові Кандарпи історію свого одруження.

Усі дуже зраділи, і наступного дня батько Кандарпи послав гінця по свого сина, Кесату він теж відпустив, щоб той нарешті зміг зустрітися зі своєю коханою. Кесата подався з тим гінцем і разом з ним увійшов до оселі Рупаваті. Там він порадував кохану рятунком від спопеляючої розлуки, як водоносна хмара радує чатаку, що знемагає від спраги. Він знову побачився з Кандарпою, а потім на прохання Рупаваті взяв за дружин і двох її подруг, про яких уже мовилося. Згодом, попрощавшись з Кандарпою, Кесата з Рупаваті, Анурагаваті і Шрінгараваті вирушив до себе на батьківщину. А Кандарпа разом з гінцем примчав до міста Ратнапура, знову з'єднався із Суманас і Анангаваті та обійняв родичів. І розійшлися по своїх рідних краях Кандарпа з Суманас і Кесата з Рупаваті, і жили вони кохаючись та милуючись.

Оповідь про те, як дружина Муладеви перехитрувала свого чоловіка

Одного разу вирушив я, Муладева, удвох зі своїм другом Шашіном у Паталіпутру, відаючи про те, що там промишляє чимало заповзятих шахраїв, аби поглянути на їхню майстерність. Поблизу міста я побачив озерце, а біля нього — жінку, яка прала одягу, і спитав її: «Де тут зупиняються приїжджі?» А вона мені відповіла якимись натяками: «Качки гніздяться на березі, риба лаштується під водою, бджоли ховаються в лотосах, а от де зупиняються подорожани, я не знаю». І хоч мене здивувала її відповідь, я разом із Шашіном увійшов до міста.

Найперше ми побачили хлопчину, який, заливаючись сльозами, стояв у дверях перед великим пальмовим листком, на котрому димував чудовий рис. І тоді Шашін сказав: «Ну й дурний же цей хлопчисько! Перед ним стільки добрячого рису, а він хтозна-чого реве!» Хлопчисько ж той витирає сльози і, сміючись, мовить: «Це ви дурні, бо нічого не тямите, адже рис, поки я плачу, холоне і стає смачнішим, разом з потом з мене виходить мокротиння і хвороба. Ось чому я плачу, а не від дурості. Самі ви, мабуть, селюки туполобі, коли цього зрозуміти не змогли».

Отак звичайним хлопчаком за недоумство присоромлені, ми, дивуючись, пішли далі і побачили, як гарненька дівчина, примостившись на гілляці дерева манго, збиває його плоди і кидає їх тим, хто стоїть унизу. «Ану, кинь нам кілька плодів!» — попросили ми її, а вона питає нас: «А вам яких — теплих чи холодних?» Я

здивувався, почувши таке запитання, і, бажаючи дізнатися, що за цим криється, відповів: «Спершу, красуне, дай нам тепленьких, а потім ми й холодненьких покуштуємо»,— і тут вона кинула прямо в пилюку кілька плодів. Здмухнули ми з них пил і з'їли, а дівчина і всі, хто був з нею, засміялися, і вона крізь сміх мовила: «Я вам, шановні, кинула плоди тепленькими, а коли ви на них подули, то зробили холодненькими. Тепер ловіть холодненькі — на них дути не треба». І по цих словах вона кинула в пелени наших сорочок ще кілька плодів манго. Взяли ми їх і пішли звідтіля украй засмучені. Я тоді сказав Шашіну та іншим, хто пристав до нас: «Мені треба одружитися з цією шельмою і тим віддячити їй за глузування, інакше який же я сам шахрай?!»

От розшукали мої приятелі домівку її батька, і наступного дня ми, переодягнувшись, усі разом рушили туди. Прийшли, посідали і стали читати веди. Ось підходить до нас Яджнясвамін, батько тієї красуні, та й питає, звідкіля, мовляв, ми і що тут робимо. Ми йому відповіли, що родом ми з Маяпури, а сюди прийшли, аби втамувати жадобу знань. І цей наймудріший із брахманів запросив нас: «То залишайтеся на чотири місяці в моєму домі — зробіть мені таку ласку, о прибульці з далекого краю!» Ми відповіли: «Зважимо на твоє прохання, шановний, коли після тих чотирьох місяців ти даси нам те, що ми попросимо». А він сказав: «Якщо я буду в змозі віддати вам те, що попросите, віддам неодмінно».

Отже, він погодився, і ми залишилися в домі, а коли ті чотири місяці минули, ми пішли до нього і зажадали: «Давай нам тепер те, про що раніше домовилися!» — «Що саме?» — питає він, і тоді Шашін, показуючи на мене, каже: «Та ось, шановний, ти повинен видати свою дочку за нашого старшого». Задумався брахман, скуптий обіцянкою: «Он як вони мене обдурили! Та хіба ж це горе? Він — людина добропорядна». Отак помір-

кувавши, брахман віддав за мене ту чарівницю, як годилося за звичаєм та законом.

Настала ніч, і я, регочучи, сказав своїй дружині: «Ти пам'ятаєш про тепленькі і холодненькі манго?» Вона відразу ж пригадала все і, усміхнувшись, мовила: «То ж так міські люди глузують із селяків!» Я розсердився: «Ну, так радій, городяночко! Я, селяк, клянуся, що покину тебе і подамся в далекий край». А вона на те: «А я клянусь, що народжений від тебе син тебе до мене й приведе». Поклялися ми одне одному, і вона, відвернувшись від мене, заснула, а я мовчки надів їй на палець свого персня, вийшов з дому і разом з Шашіном та іншими приятелями попрямував у рідне Удджайїні, щоб перевірити її хитрощі.

А дочка брахмана, прокинувшись уранці, мене, звісно, не знайшла, але побачила в себе на пальці перстень з моїм ім'ям. «Що ж,— сказала вона,— покинувши мене, він таким чином справдив свою клятву. От і мені треба не бідкатися, а швидше виконувати клятву, яку я дала. На персні вирізьблено ім'я Муладеви — виходить, мій чоловіченько і є той самий знаменитий шахрай. Він живе в Удджайїні — так кажуть добрі люди. Я мушу потрапити туди, а там уже якось здійсно свій намір».

Поміркувавши так, вона пішла до батька і, удавано ремствуючи, сказала йому: «Таточку, мій чоловік несподівано покинув мене. Як я житиму в розлуці з ним? Хіба я можу бути тут без нього щасливою? Піду я краще по святих місцях, замучу подвижництвом оце остогидле тіло». Хоч батько умовляв її не робити цього, вона його не послухала, забрала свої гроші і служниць та й пішла з дому. Прибувши до Удджайїні, вона десь роздобула вбрання, таке, як носять гетери, і ступила в місто красунею, якої ще ніхто в світі не бачив. Потім за допомогою своєї челяді уладнала геть усі справи і взяла собі ім'я Сумангала.

Її слуги повсюди роздзвонили, що, мовляв, в Удджай-їні прибула з Камарупи знаменита гетера Сумангала і її прихильності доб'ється лише той, хто заради неї ладен позбутися всього свого багатства. Девадатта, найголовніша з міських гетер, відвідала її і запропонувала їй для прожиття один із своїх палаців, гідний царя. Коли Сумангала влаштувалася в ньому, туди прийшов мій приятель Шашін і через слугу переказав: «Прийми від мене мзду, достойну твоєї великої слави!», але через того ж слугу вона відповіла: «Лише той, що жадає любові і покійно чинитиме мою волю, увійде сюди, — не потрібні мені ні мзда, ні скотоподібні чолов'яги». — «Ясно!» — мовив Шашін і, тільки-но споночіло, прийшов до палацу Сумангали.

Зупинився він біля перших дверей і назвав себе, а служитель, що стояв там, наказав йому: «Корися волі нашої господині! Навіть коли ти вже зробив обмивання, то обмийся знову, інакше не буде тобі сюди ходу». Шашін погодився і знову зробив обмивання, а поки служниці масажували його та намащували, обливали та витирали, стало вже до півночі братися. Нарешті скінчилося обмивання, і він опинився перед другими дверима, а там другий служитель мовив: «Ти гарно вимився, а тепер одягнись у пригоже вбрання». Шашін погодився, і, поки служниці чепурили його та обряджали, вже й північ настала.

І ось він стоїть перед третіми дверима, і служителі, які були там, звеліли: «Спершу ти наїстися маєш перед тим, як увійти сюди!» Шашін їм відповів: «Чудово!» І поки служниці довго та дбайливо пригощали його різними смачними стравами, уже й з півночі звернуло. Сяк-так добрався він до четвертих дверей, що вели до опочивальні самої Сумангали; служитель, який вартував біля тих дверей, вилаяв його: «Іди геть, селюк неотесаний! Не накликай на себе лиха! Як ти додумався вибрати такий час для любощів? Хто приходить до

гетери перед самим світанком?» По цих словах служитель, немов істинне втілення Махакали, Повелителя часу, випровадив Шашіна, і той пішов, утративши свою тінь. Брахманова дочка, яка взяла собі ім'я гетери Сумангали, таким самим робом випроваджувала усіх чисто, хто жадав її кохання.

Почувши про це і згоряючи від цікавості, я послав до неї вісника. Після того як він приніс мені її згоду на зустріч, я, причепурившись, подався вночі до неї і, щедро обдарувавши кожного із служителів, які стояли на дверях, без перешкод дійшов до дверей, що вели до її покою. А раз я вчасно прийшов, то служителі негайно впустили мене до господині. Не впізнав я своєї благовірної у вбранні гетери, а вона, миттю мене впізнавши, підвелася, привіталась і запросила сісти. Сумангала поводитися зі мною як найдосвідченіша з гетер. Провів я з цією небаченою в цілому світі красунею ніч, і так прив'язала мене до неї пристрасть, що я не міг піти з її дому, та й вона запалилася до мене таким почуттям, що ні на крок не відходила від мене, аж поки стала важкою, про що повідали соски її грудей.

Тоді та хитруха дає мені листа, а він підроблений, і каже: «Прочитай, будь ласка, чого бажає мій володар». Я розв'язав його і ось що в ньому прочитав: «З достойної Камарупи достойний Мансінха, землі господар, так велить Сумангалі. Чому ти так довго там гостюєш? Досить усякою іноземщиною милуватися, отож якнайшвидше повертайся додому». Коли я скінчив читати листа, вона, набравши засмученого вигляду, мовила: «Так-от, я їду. Не сердься на мене, бо я ж невільниця». І, вигадавши отаку причину, вона подалася до себе в Паталіпутру, а мені, в неї закоханому, навіть на думку не спало пуститися за нею слідом — адже я гадав, що вона собі не хазяйка.

Минув певний строк, і моя подруга народила в Пата-

ліпутрі сина, який благополучно зростав і ще дитиною опанував усі науки. І от одного разу, коли йому вже виповнилося дванадцять років, він, граючись зі своїм однолітком, сином служниці, пустотливо шмагонув його ліаною, а той розплакався і спересердя крикнув: «Мене лупцюєш, а в самого батько хтозна-хто. Тебе мати народила, коли повернулася з чужини!» Побіг присоромлений хлопчик до матері і спитав її: «Скажи мені, мамо, хто мій батько і де він зараз?» Вона трохи подумала і сказала: «Батька твого звать Муладева, він мене покинув і пішов до міста Удджайїні», — та й розповіла йому про все, що сталося, від самого початку. І тоді син мовив: «Я приведу його до тебе, матусю, зв'язаного, виконаю твою клятву». І вирушив він у далеку дорогу, а коли дістався до Удджайїні, то відразу ж мене знайшов за прикметами, які мати назвала. Застав він мене в гральному домі, де я грав у кості. Хлопець прийшов туди під кінець дня, однак обіграв усіх, хто там був, і вони не могли з нього надивуватися: «Таке мале, а так спритно махлює!», той же віддав усе, що виграв, нужденним людям.

А коли настала ніч, і я заснув, він якось примудрився витягнути з-під мене чарпай, а самого обережно перетягнув на купу бавовни. Прокидаюсь я вранці — дивлюсь: піді мною купа бавовни, а чарпая і сліду нема. Тут я зрозумів, що трапилося, і мені стало і соромно, і смішно, і дивно. Подався я тоді, о божественний, на базар і, штовхаючись там, побачив хлопчину, який продавав мого чарпая, підійшов до нього і спитав: «За скільки віддаси?», а він мені каже: «Цей чарпай за гроші не продається, ти його матимеш лише тоді, о діаманте серед шахраїв, коли розповіси щось дивне і небувале».

Сказав я тоді: «Гаразд, розповім я тобі диво дивне. Якщо ти погодишся, що історія моя правдива, — буде по-твоєму, а коли скажеш, що брехлива, то чарпай мій.

Отака моя умова. Слухай-но! Давним-давно в країні якогось царя почався голод. І тоді сам цар заходився орати спину коханої кабана, зросивши її колісницями, що кишили зміями. Був після цього великий урожай, і той володар урятував людей від голоду та й зажив серед них слави». Скінчив я свою оповідь, а хлопчина сміється і каже: «Колісниці, що кишать зміями,— хмари дощові, кохана кабана — земля, а кабан — сам Вішну. Звісно, що після дощів там був великий урожай — хіба ж це дивно?»

А потім маленький шахрай мені й каже: «Тепер я сам тобі про диво розповім. Коли погодишся, що все сказане — правда, то чарпай твій, а коли ні — то ти мій раб!» Я сказав: «Згода!», і ось що він мені повідав: «Такот, знай, о повелителю шахраїв, що колись тут народився хлопчик, під вагою ходи якого задвигтіла земля, а коли він виріс, то ступив у інший світ». Я нічогісінько не зрозумів і мовив: «Безглуздя якесь! Такого не буває. Де ж тут правда?» І тоді він мені пояснив: «Хіба Харі, народившись в образі карлика, не примусив задвигтіти під своєю ногою землю? І хіба він не поставив, коли виріс, стопу свою у світ небесний? Отож подолав я тебе, і ти тепер мій раб, а всі, хто є на ринку, засвідчать це. І куди я зараз піду, туди й ти прямувати мусиш». По цих словах хлопчик схопив мене за руку, і всі, хто був на ринку, підтвердили правдивість його оповіді, а він мене як виграного раба повів до своєї матері в Паталіпутру.

Побачила нас його мати і мовила: «Здійснила я свою клятву, о благородний,— привів тебе до мене народжений від тебе син»,— і повідала всім, що вона з самого початку для цього зробила, і всі родичі вітали ту, що завдяки своєму розуму досягла бажаного, і славили її сина, який урятував матір від поговору, а потім улаштували велике свято, а я, вельми щасливий, оселився в Удджайїні і став жити там з дружиною та сином.

Оповідь про сміливого гравця
Тхінтхакаралу,
який обдурив самого Індру
і запанував над його волею

У місті Удджайїні мешкав колись завзятий гравець, на ім'я Тхінтхакарала, що означало Страхіття Грального Дому, і назвали його так справедливо. Він завжди програвав, а той, хто в грі здобував перемогу, щодня давав йому по сто каурі. За них він купував на базарі борошно, замішував на воді тісто в горщику, а під кінець дня ішов на кладовище і там на жару поховального вогнища пік собі коржі, потім з'їдав їх перед статуєю Махакали, змащуючи жиром, що капав зі світильника, який стояв коло божества. Спав він просто неба на подвір'ї храму Повелителя часу, поклавши під голову замість подушки руку.

Якось серед ночі, побачивши статуї всіх семи матерів, якш та інших божественних істот, що мерехтіли в тьмяному світлі, немов чекаючи заклинань, він подумав: «Чому б мені не спитати їх, яким чином можна розбагатіти? Поталанить — чудово, а коли ні, то що я втрачу?» Отак помізкувавши, він гукнув богам: «Давайте зіграємо в кості! У грі я банкуватиму, а ви, як програєте, відразу ж платіть». І от, прийнявши їхнє мовчання за згоду, він поставив геть усю в плямах каурі і кинув кості. Адже всі знають, що коли ставку зроблено, а партнер не протестує, то гра має відбутися. Вигравши чимало золота, Тхінтхакарала сказав божествам: «Раз я виграв, давайте мені гроші, як домовилися». Та хоч він безперестану торочив це, боги мовчали, ніби води в рот понабирали. Його тоді охопила злість: «Якщо мовчатимете, то я зроблю з вами те, що роблять

з гравцем, який програв і не платить програшу, та ще й мовчить, як німий,— його розпилюють пилкою, гострою, мов зуби Ями. Ось що я зроблю з вами,— хто ви мені такі?» Не довго думаючи, він узяв пилку, підбіг до них, і миттю всі божества віддали йому програш. Удень він усе те спустив у гральному домі, а вночі знову прийшов туди, де були божества, і в завзятій грі вдруге виграв.

Він так чинив щодня, але одного разу богиня Чамунда сказала іншим матерям, які вже занепали духом: «Якщо, коли запрошують грати, відповісти: «Тепер я не граю!», то гра не відбудеться — так, матері, повсюди домовлено поміж гравцями. Отож, як він почне знову запрошувати вас до гри, треба йому так відповісти і тим самим позбавити його надії на виграш». Богині запам'ятали все, що їм сказала Чамунда, і коли вночі гравець знову кинув кості, то всі вони, одна за одною, відповіли: «Тепер я не граю!» — і таким чином відмовилися від гри. Тоді Тхінтхакарала вирішив запросити на гру самого Махакалу, Повелителя часу, але й той, гадаючи, що цей упертий гравець скористається нагодою, щоб і його обіграти, також сказав: «Тепер я не граю!» Виходить, і боги не здатні чинити опору лиходієві, опоганеному тяжкими гріхами.

Тхінтхакарала зрозумів, що небожителі, знаючи правила гри, викрили його намір, і скрушно подумав: «Ти диви, дізналися боги про закони гри, і тому я програв. Єдине, що я можу тепер зробити,— це благати захисту у самого Повелителя богів, великого Махакалі». Замисливши це, він припав до ніг Махакалі, прославив його і сотворив таке моління:

Володарю часів, ясний Махакала!
Тебе також колись жона перемогла,
Півмісяць і слонову шкуру відняла,
В додачу ще й Нанді, незборного вола.
Тепер ти нишкнеш, голий до ноги,

Та як в коліна голову свою не гни,
Твої маєтності — що нині статку з них?
Зола, коса та череп задля страв пісних.
Ось так і я тепер свого добувся зла:
Не одяг облягає плечі, а зола,
Не в мисці — в скальні служка страву
принесла.

Великий! Не зазнав ти пристрастей жала,
Ти, благовірний, завжди в шані у богів.
Вгамуй, благаю, свій немилосердний гнів.
Невже із дерева справедливості плодів
Мені не запізнати до останніх днів?
Заказані мені і райський плід, й зело,
Одне лишень зосталось: боже й людське зло?
Одне б мені високе слово помогло! —
Гріха ж мого не більше, ніж твого було.
О зарятуй мене, ясний, о трьох очах.
Повір, як я гріхом караюсь по ночах,
А день підсонячний геть зачорнів, зачах,
Невже мені скін світу справді розпочавсь?
Я все життя тримався вірно божих слів,
Тепер же обертаюсь між нікчем-знавців.
Благословення, Боже, у твоїй руці!

Отакими та іншими моліннями улещував гравець Бгайраву, аж поки той змилювався і, поставши перед його очима, прорік: «Задоволений я тобою, Тхінтхакарало, а тому не втрачай надії. Ти матимеш насолоду, але залишайся тут». За велінням бога гравець залишився там і з його ласки зазнав великої втіхи.

Якось увечері прийшли на тиртху біля храму Махакали небесні діви, і бог, побачивши їх, звелів гравцеві: «Коли всі ці апсари купатимуться, візьми їхнє вбрання, залишене на березі, і кудись віднеси, тільки не повертай його їм, поки вони не віддадуть тобі наймолодшу з них — Калаваті». Як наказав Бгайрава, так Тхінтха-

карала і зробив — поцупив увесь одяг газелооких. Вони заходилися лементувати: «Віддай, віддай наше вбрання! Не можна нам залишатися голими!» А він їм на те: «Віддайте мені Калаваті, тоді я поверну ваше вбрання, отак-то».

Коли небожительки почули цю вимогу і зрозуміли, що гравець надто впертий, вони раптом пригадали, що Індра колись прокляв Калаваті, пророкуючи їй таку долю, отож погодилися віддати йому дочку Аламбуші, як годилося по закону, і завдяки цьому забрали назад своє вбрання. Апсари пішли, а Калаваті залишилася з Тхінтхакаралою в оселі, збудованій за бажанням Бгайрави. Удень вона ходила прислужувати цареві богів Індрі, а вночі завжди поверталася до чоловіка. Одного разу Тхінтхакарала попросив цю божественну діву назвати причину прокляття.

І ось що вона йому повідала: «Воістину прокляття Індри було тією причиною, через яку ти, любий, став моїм чоловіком. Колись я, споглядаючи богів, що веселилися в садах, похвалила насолоди смертних і поглузувала з божих утіх, що зводилися лише до того, щоб дарувати радість очам. Дізнавшись про це, цар богів прокляв мене: «Іди собі, ти станеш дружиною смертного і звідаєш отих людських насолод, які тут так вихваляєш». Ось що нас привело до шлюбу, і тобі, й мені милого. Завтра після тривалої відсутності я мушу повернутися на небо, але ти не журись. Рамбга танцюватиме перед Вішну нову прайогу, і я повинна бути там, коханий, аж поки вона скінчиться». Тоді Тхінтхакарала, розпещений любощами, сказав їй: «Відведи й мене туди нишком, я хочу подивитися на той танець». Калаваті заперечила: «Та як же я можу? Адже цар богів розсердиться». Проте, хоч вона й повторила це кілька разів, той стояв на своєму. Нарешті заради кохання до нього Калаваті погодиласть і вранці силою чар сховала свого чоловіка у квітці лотоса та й принесла з собою до

палацу Індри. Побачивши прекрасний сад Нандана, біля воріт якого стояли божественні слони, Тхінтхакарала дуже зрадів і відчув себе рівним богам, а потім він побачив у палаці Ворога Врітри, в якому були присутні всі тридцять богів, чудовий танок Рамбги, що супроводжувався співом небесних дів, почув незвичайну музику, яку виконували на різних музичних інструментах Нарада та інші, і радів — чого тільки не досягне той, до кого прихильний верховний бог, сам Шіва?!

Наприкінці вистави раптом вискочив блазень у подобі божественного цапа і став витанцьовувати, кумедно підстрибуючи і забавно кривляючись. А Тхінтхакарала, тільки-но той з'явився, відразу впізнав його: «Еге, то я ж бачив цю худобину в Удджайїні! А вона, виявляється, тут, при дворі царя богів, блазнює! Якийсь незбагненний божественний обман криється в цьому!» Поки гравець отак розмірковував, танець блазня скінчився, і Індра повернувся до свого палацу, а зраділа Калаваті понесла в лотосі на своїй сережці Тхінтхакаралу в їхню земну оселю.

Наступного дня Тхінтхакарала пішов гуляти вулицями Удджайїні і побачив цапа. Гадаючи, що перед ним той самий блазень, він пихато звелів йому: «Ану, потанцюй переді мною так, як ти перед Індірою витанцьовував! Інакше не буде тобі пощади! Гайда, блазню, покажи свій танець!» Коли цап почув ці слова, він здивувався, але промовчав і подумав сам собі: «Звідки цей чоловік знає про мене?» Гравець безперестану повторював свій наказ, але цап не танцював, і тоді Тхінтхакарала відшмагав його палицею по голові. Бідолаха побіг із закривавленою головою до самого Індри і розповів про те, що сталося. А Індра-провидець відразу збагнув, у чому тут річ. Йому стало ясно, як Калаваті примудрилася провести Тхінтхакаралу на небо, щоб той подивився на танок Рамбги, і як він, грішний, побачив іще й вибрикування цапа. Тоді цар богів покликав

Калаваті і прокляв її: «Якщо ти заради кохання посміла таємно провести сюди людину, яка посміла побити мого цапа, аби примусити його танцювати, то йди тепер у храм, збудований царем Нарасімхою у місті Нагпурі, і стань там на колоні салабганджикою». Кинулась йому в ноги Аламбуша, мати Калаваті, стала багати, щоб він визначив для свого прокляття строк, і, коли їй пощастило нарешті умовити його, Індра мовив: «Тоді, як храм, що будувався протягом багатьох років, зруйнується і зрівняється з землею, настане моєму слову кінець».

Умиваючись сльозами, Калаваті прийшла до Тхінтхакарала, повідала йому про Індрине прокляття і про те, коли воно скінчиться. Потім, докоривши чоловікові, вона віддала йому свої прикраси і зникла, а згодом перетворилася на камінну статую у храмі міста Нагпура. Тхінтхакарала, убитий отрутою розлуки, нічого не бачив і не чув. Довго качався він по землі у страшній нестямі, а коли оговтався і зрозумів, що він наробив, то став картати себе: «І як же це я, бовдур, вивідавши таємницю, розп'ятав про неї?! Та й звідки у таких розпутників, як я, візьметься стриманість?! От і покарав мене бог за це гіркою розлукою!» Але раптом він спинився і подумав: «Зараз не час у тугу вдаватися, а слід добряче пометикувати, чи не можна якось це прокляття зняти». Отак поміркувавши, хитрун накинув на плечі шкуру антилопи, взяв у руки чотки, заплів волосся у косу і під личиною подвижника подався в місто Нагпур. Добувшись туди, він закопав у лісі, за міською стіною, у чотирьох місцях, що відповідають чотирьом кінцям світу, чотири глечики, в які поклав прикраси Калаваті, а п'ятий, у якому були прикраси з золота, діамантів, сапфірів, рубінів та перлин, цих великих п'яти коштовностей, закопав у самому місті на базарі прямо перед храмом. Після цього Тхінтхакарала поставив на березі річки курінь і почав удавати з

себе подвижника: сидів, перебираючи чотки, у глибокій задумі та белькотів молитви, тричі на день робив обмивання, їв лише те, що подавали як милостиню, їжу мив на камені, і тому зажив слави великого святого.

Згодом його слава дійшла до вух царя, який раз по раз надсилав йому запрошення, але він не приходив. Нарешті цар сам прийшов до Тхінтхакарала і довгенько в нього пробув, вони вдвох розмовляли цілий вечір, аж поки здалеку долинуло виття шакалихи. Почувши це, удаваний подвижник посміхнувся, і цар спитав: «Що там таке?» — «Та нічого», — відповів Тхінтхакарала, але цар наполегливо допитувався, і тоді брехун сказав: «У лісі, на схід від міста, під ратановим деревом закопано глечик, наповнений коштовними прикрасами, — візьми його!» — ось про що, царю, повідала мені шакалиха. Я вмію розуміти мову звірів». І тоді він повів царя, якого гризла цікавість, на те місце, розкопав землю і віддав йому глечика. Отримавши прикраси, цар повірив у правдивість слів Тхінтхакарала, визнав його істинним та бездоганим подвижником, а тому провів до хатини, і кілька разів сам обмив йому ноги, і вже потім рушив з міністрами до свого палацу, вихваляючи гадані чесноти цього найудатнішого з облудників.

Поступово цареві дісталися іще три глечики з коштовностями, закопані у певних місцях лісу, а шахрай щоразу прикидався, нібито йому повідали про них лісові звірі, і тоді цар, городяни і міністри, та й усі цареві дружини з їхніми служницями повірили в нього і стали відданими його шанувальниками.

Одного разу цар повів Тхінтхакаралу в храм, і там лжеподвижник, почувши каркання ворони, що долиняло з базару, сказав цареві: «Ти чув щойно крик ворони? Вона мовила: «На базарі перед храмом у землю закопано глечик, повен коштовностей. Чому б тобі не взяти і його?» Отож іди і візьми його!» По цих словах він повів туди Нарасімху і віддав цареві ще одного глечика.

На radoщах цар, тримаючи Тхінтхакаралу за руку, увів його в храм, там подвижник постукав по колоні з саламбганджикою, в яку втілилася Калаваті, і вона, хоч і закам'яніла в цій подобі, побачивши чоловіка, розплакалася.

Як побачив раджа з усім своїм почтом це несподіване лихо, то страшенно зажурився, й здивувався, і став допитуватися в удаваного мудреця, що воно таке, а той пройдисвіт, немовби знічений та стурбований, сказав: «Іди, царю, до себе в палац, там я все тобі розтлумачу», — і коли вони повернулися до палацу, шахрай став ось що йому говорити: «На негожому місці і в недобрый час ти цей храм збудував, отож на третій день після сьогоднішнього спостигне тебе велике горе, і через те, побачивши тебе, розплакалася камінна статуя. Якщо ти зичиш собі добра, то зараз же, не гаючись, зрівняй з землею цей храм, і на гошому місці та в добрий час побудуй новий храм, і нехай згинуть усі лихі прикмети, а буде лише благо і тобі, царю, і твоїй державі». Переляканий Нарасімха звелів усім своїм підданам зрівняти храм із землею, і зробили вони це за один-однісінський день, і тоді цар наказав будувати храм на іншому місці. Отакечки хитруни, входячи в довіру, обдурюють правителів!

Уладнавши справу, Тхінтхакарала скинув подобу подвижника і подався в Удджайїні, а Калаваті, позбувшись прокляття, радо зустріла його на дорозі і того ж дня з'явилась до Індри. Цар богів вельми здивувався, проте, коли вона розповіла йому про обман, до якого вдався її чоловік, зареготав, бо, мабуть, усе те його потішило і вдовольнило.

До Індри, який стояв поряд, звернувся Бріхаспаті: «Гравці обдурять хоч кого. Ось, приміром, минулої калльпи жив у якомусь місті гравець, великий майстер гри в кості, якого звали Куттінікапата, що означає — Той, хто перехитрив Звідницю. Коли він помер і постав

перед Дгармараджею, той йому сказав: «За свої гріхи ти, гравцю, цілу кальпу пробудеш у пеклі, однак тобі колись довелось подати золотий людині, яка спізнала Брахму, так-от, за цю щедрість ти на один день станеш самим Індрою. То скажи, чого ти хочеш спершу — потрапити в пекло чи стати Індрою?» Вислухав гравець Яму і мовив: «Спершу стати Індрою». І тоді послав його бог смерті на небо, а боги, усунувши на один день Індру, помазали замість нього Куттінікапату. А він, здобувши таку владу над богами, відразу ж зібрав до себе гравців та повій і звелів богам: «Негайно віднесіть нас на всі місця святих купань, які лишень є на землі, на небі і на семи материках, і сьогодні ж вселіться в усіх царів, щоб вони піднесли нам щедрі дарунки». Діставши цей наказ, боги зробили так, як звелів Куттінікапата, і тоді з нього було знято всі гріхи, і він залишився Індрою навіки, позбулися гріхів і його приятелі-гравці та повії, яких він узяв на небо, а потім і вони з його ласки стали безсмертними.

Наступного дня Чітрагупта, довідавшись, що гравець навіки утвердився на небі як Індра, доповів про це Дгармараджі, а той, дізнавшись, яким чином Куттінікапата досяг добродісного життя, лише здивувався і мовив: «Ну й ошукав же нас цей плутяга!» Отакі всі гравці, Метателю ваджри!»

Коли наставник богів Бріхаспаті скінчив такими словами свою оповідь, Індра загадав Калаваті привести на небо Тхінтхакаралу, і, вдоволений його розумом та непохитністю, цар богів ушанував його дорогими подарунками, віддав йому Калаваті і залишив при собі. Відтоді метикуватий гравець зажив удвох з Калаваті на небі, неначе бог.

Про розбійника Сінхавікраму, який примудрився обдурити самого бога смерті

У сиву давнину жив на Левиному острові розбійник, який ще замолоду підтримував своє існування тим, що до нитки обдирав інших, і звали його, хороброго, як лев, Сінхавікрама. На старості літ він облишив своє ремесло і подумав: «Хто допоможе мені на тому світі? У кого я знайду захист? Коли піду просити допомоги у Шіви чи Вішну, то що я для них, оточених мудрецьми та іншими слугами? Прислужуся я, либонь, тому, хто записує і лихі, і добрі діла всіх живих істот,— тільки Чітрагупта захистить мене своєю владою. Адже каястха-писар веде всі справи і в Брахми, і в Рудри. За одну мить він вписує або стирає все в підвладному йому світі».

Дійшовши такої думки, Сінхавікрама став поклонятися Чітрагупті і, щоб догодити йому, повсякчас улещував брахманів. Отак він робив, і ось одного разу Чітрагупта в подобі гостя прийшов до нього додому, щоб переконатися, чи справді душа його сповнена ревності. Розбійник привітав гостя, нагодував, ще й милостиню дав і сказав: «Слід говорити: «Хай буде доброзичливим до тебе Чітрагупта!» А той, прикинувшись брахманом, питає: «Скажи мені, навіщо тобі здався Чітрагупта, коли є такі боги, як Харі, Хара та інші?» Відповів йому на те злодій Сінхавікрама: «А тобі яке діло? Ні до чого мені інші боги!» Але Чітрагупта, що мав подобу брахмана, сказав: «Коли віддаси мені свою жінку, скажу так, як ти хочеш, уславлю Чітрагупту».

Зрадивши, Сінхавікрама мовив: «Заради того, щоб утішити мого улюбленого бога, я віддам тобі її». Тоді Чітрагупта постав перед ним у своєму справжньому вигляді і прорік: «А ось і я, Чітрагупта, вельми задоволений тобою. Приси, чого хочеш, я все зроблю». Сінхавікрама збадьорився і попросив у нього такої ласки: «Зроби, о милостивий, щоб не було мені смерті». Відповів йому Чітрагупта: «Хоча й неможливо врятувати від смерті, але я все ж таки знайду спосіб, як тобі допомогти. Слухай-но! Споконвіків Шіва спалює смерть, розсердившись на неї через мудреця Швету, проте йому довелося відродити її заново. Але там, де живе Швета, бог смерті не може вбити жодної істоти,— так звелів Шіва. Зараз мудрий Швета живе на тому березі Східного океану, в лісі подвижників, за річкою Тарангіні. Ось туди, куди бог смерті не може потрапити, приміщу я тебе, однак, з такою умовою, щоб ти ніколи не переправлявся через Тарангіні. Якщо ж ненароком переправишся на цей берег, і бог смерті уб'є тебе, і ти попадеш на той світ, тоді я спробую знайти інший спосіб визволити тебе з біди». Так пообіцяв Сінхавікрамі вдоволений Чітрагупта. Він переніс Сінхавікраму в обитель Швети і залишив там, а сам непомітно зник.

Минув якийсь там час, і бог смерті прийшов на той берег Тарангіні, щоб заманити злодія до себе. Але йому ніяк не вдавалося збити з пуття Сінхавікраму. Тоді завдяки чарам бог смерті створив жінку божественної краси і підіслав її до Сінхавікрами. Наблизилася вона до розбійника і ласками та всілякими принадами своїми зачарувала його і підкорила собі.

Минуло кільканадцять днів, і вона, буцім для того, щоб побачитися з родичами, увійшла в бурхливі хвилі Тарангіні, маючи намір переправитися через неї, а Сінхавікрама залишився на березі. Добралася вона до середини річки і удала, нібито підсковзнулася і її зано-

силь потік. Жінка стала кричати пробі: «Чого ж ти дивишся, о благородний? Чому не рятуєш мене? Даремно називають тебе Сінхавікрамою — не лев ти, а підлий шакал!» Почувши це, Сінхавікрама кинувся в річку, а красуня, прикидаючись, начебто її заносить течія, привела його, що подався її рятувати, на той берег Тарангіні, на який йому аж ніяк не можна було ступати. І тільки-но він вийшов з води і став на землю, бог смерті миттю накинув йому на шию свій зашморг, примовляючи: «Тому, хто погруз у пристрастях, не минути загибелі!»

Привів його, необачного, бог смерті до свого палацу, а там Чітрагупта, якого Сінхавікрама колись улещав, шепнув йому: «Якщо тебе питають, куди ти спершу хочеш — у пекло чи в рай, то скажи, що в рай. А поки житимеш у раю, то звідай найтяжчих випробувань, щоб вічним було твоє життя в ньому, і йди на будь-які подвиги, аби зовсім стерлися твої гріхи!» І Сінхавікрама, що стояв, похнюпивши голову,— йому було і соромно, і страшно,— погодився з ним.

Саме в той момент Дгармараджа спитав Чітрагупту: «А що, цей розбійник чинив якісь добрі справи?» І Чітрагупта відповів: «Еге ж. Він гостинний, ладен заради свого улюбленого бога навіть дружину віддати прохачеві, і тому, о повелителю, має пробути в раю цілу кальпу». При цих словах Дгармараджа зиркнув на Сінхавікраму: «Ей, ти! Ану, скажи, чого ти спершу хочеш — доброго чи лихого?» Тоді злодій попросив спочатку доброго. За велінням Дгармараджі прилетіла повітряна колісниця, Сінхавікрама сів на неї і подався в рай, пам'ятаючи про те, що сказав Чітрагупта.

Ревно дотримував він усіх обрядів, молився і робив обмивання в небесній річці, не вдавався ні до яких розваг і так заслужив ще одну кальпу райського життя,

а потім силою свого суворого подвижництва уласкавив Шанкару, опанував вищі знання, позбувся гріхів, і через те гінці, яких послали за ним з пекла, не могли навіть здалеку побачити його обличчя.

Тим часом Чітрагупта вишкріб зі своєї берестяної книги всі його гріхи, а Яма промовчав. Отож завдяки істинній мудрості досяг злодій Сінхавікрама успіху і повного рятунку.

Про шахрая, що видавав себе за міністра

Був у якомусь місті цар Прітхвіпаті, а в його царстві жив один шахрай, який промишляв тим, що видавав себе за інших. Невдоволений собою, своїми жадібними та надмірними потребами, він подумав: «Доки я займатимусь дрібним шахрайством, яке мене тільки харчує?!» Отак поміркувавши, вирядився він багатим купцем, підкупив брамника біля царських воріт, і той провів його до царя. Пройдисвіт підніс раджі подарунок і шепнув: «Я маю тобі дещо сказати сам на сам». А той, спантеличений його одягом і скорений подарунком, відповів: «Гаразд!» — і звелів усім вийти, а шахрай тоді сказав: «Повелителю, будь ласка, щодня під час прийому в усіх перед очима залишай мене в себе одного для розмови, а я за це кожного дня даруватиму тобі п'ятсот динарів. Більше нічого не прошу». Вислухав прохання раджа і подумав: «Який гріх у цьому? Нічого від мене не братиме, а щодня п'ять сотень динарів — мої. І що за біда — поговорити з багатим купцем?» Раджа вважив прохання шахрая і сказав: «Хай так і буде!» Шахрай дотримав свого слова — щодня сплачував раджі стільки динарів, скільки було домовлено, а люди думали, що він став головним міністром.

Одного разу шахрай, розмовляючи з царем, весь час багатозначно поглядав на одного придворного, а коли виходив, той, зазираючи йому в обличчя, спитав, чого він на нього так пильно дивився, а шахрай зразу ж вигадав таке: «Розгнівався на тебе цар. Каже, ось, мовляв, хто грабує мою країну! Через те я на тебе й по-

глядав. Але я царя заспокою». Сказав так мнимий міністр, а придворний прибіг до нього додому і дав йому тисячу золотих.

Наступного дня шахрай, переговоривши з раджею, відійшов від нього і звернувся до того придворного: «Слушними розмовами власкавив я раджу. Не турбуйся, всі твої гріхи я прикрию». Отак він цього чоловіка підкорив собі і врятував від тривоги, а той засипав його всілякими подарунками. Так само шахрай підкорив собі одного за одним васальних князів, царських синів, слуг та чиновників і одержав від них п'ятдесят мільйонів золотих. І все завдяки тому, що на очах у всіх з царем розмовляв.

І от цей шахрай якось каже цареві наодинці: «Давав я тобі, о божественний, щодня по п'ятсот динарів і з твоєї милості нажив п'ятдесят мільйонів золотих. Зроби ласку, забери в мене цю купу золота! Нащо воно мені?!» По цих словах він виклав перед царем усе золото і пояснив, як воно в нього опинилося. Проте раджа ледве погодився узяти лише половину і призначив його міністром. Ось так шахрай розбагатів на подарунках та хабарах. Без абиякого гріха нажив пройда багатство, а досягнувши мети, він уподібнився до того, хто, копаючи криницю, спокутує свій гріх.

Про одного прочанина і праведника,
про якшу і його дружину,
про царя Сінхакшу і про те,
як прочанин з Кашміра
здолав у суперечці мудреців
із Паталіпутри

У давнину було присвячене Шіві місце, що звалося Дгарешвара, і жив там великий мудрець, оточений багатьма учнями. Він, бувало, говорив своїм учням: «Якщо вам трапиться щось дивне побачити або почути, то неодмінно мені розкажіть». От якось і каже один з них після такого напучення: «Чув я небувале і повідаю шановному, а він хай зласкавиться вислухати!

Є в Кашмірських краях святе місце, Шіві присвячене, і називається воно Віджая. Жив там один прочанин, що пишався своєю освіченістю. Поклоняючись Шамбгу, він благав лише єдиного: «Хай завжди я буду переможцем у суперечках!» От вирушив він на вчений диспут у місто Паталіпутру, іде лісами, через річки переправляється, через гори перевалює. Так дійшов він до якогось гаю і, стомлений, сів відпочити в холодку під деревом біля ставка, коли бачить — туди також причвалав укритий пилом далеких мандрювань праведний чоловік з ціпком і мисочкою для милостині. І як тільки той сів, прочанин запитав: «Куди й заради чого ти йдеш?» Праведник йому на те: «Прийшов я з Паталіпутри, обителі мудрості, а прямую в Кашмір, щоб завдати сорому в суперечці тамтешнім мудрецям». Почувши таке від праведного, прочанин подумав: «А чи не

спробувати мені прямо тут подолати в суперечці цього зарозумілого мешканця Паталіпутри? Інакше як же я, добувшись туди, переможу багатьох?» Помислив так прочанин та й питає: «Скажи мені, чи не суперечливі слова твої і вчинки? Раз ти праведник, то мусиш прагнути до очищення від страждань мирських, а тебе змагає пристрасть до перемоги в суперечках. Чи не збираєшся ти прийти до очищення, хизуючись своїми успіхами в суперечках? Хочеш загасити вогонь спекою, холод — убити кригою? Ти, дурню, прагнеш перетнути океан у човні з каменю, притлумити полум'я, роздмухуючи його? Чеснота брахмана — незворушність; кшатріїв — оборона беззахисних; тих, що жадають очищення, — спокій, а сварливість, либонь, чеснота ракшасів. Тим, хто хоче досягти очищення, треба бути спокійним і стриманим, уникати гіркоти суперечок, остерігатися мирських тривог, а тому підрубай дерево пристрастей сокирою спокою, не поливай цього дерева водою гордості від пошуків причини». Вислухав праведник прочанина, вклонився йому і, зрадивши, мовив: «Ти, шановний, мій учитель!» І як прийшов, так і пішов.

Стояв прочанин, усміхаючись, під деревом, коли раптом ізсередини дерева долинули жарти якші з дружиною, і тоді прочанин приклав вухо до стовбура, щоб краще було чути. От якша жартома шмагонув свою дружину гірляндою з квітів, а та, вертихвістка, прикинулася мертвою, і всі її родичі гірко заридали. Невдовзі розплющує вона очі, немов до неї повернулося життя, а чоловік і питає її: «Що ти там бачила?» А вона, вигадниця, відповідає: «Коли ти мене вдарив квітковою гірляндою, я завмерла і побачила страхопуда із зашморгом в руках, з вогненними очима, з розкошланим волоссям, і він був такий чорний, що тінь його огортала пільмою всі чотири сторони світу аж до самого краю землі. І отой лиходій притягнув мене,

непритомну, до палацу бога смерті, а тамтешні слуги врятували від нього твою жінку, його ж самого виштовхали в потилицю». Коли вона оце все розповіла, якша засміявся і мовив: «Ні в чому жінки не можуть обійтися без обману та вигадок! Хто помирав від удару вінком із квітів? Хто повертався з обителі Ями? Ти, дурепо, чиниш так, як, кажуть, чинять жінки з Паталіпутри.

Одного разу сталося так, що дружина тамтешнього царя Сінхакші разом з дружинами головного міністра, воєначальника, пурохіти і лікаря на тринадцятий день світлої половини місяця подалися на поклоніння Сарасваті, покровительці тієї країни. Зустріли вони дорогою трьох калік — горбатого, сліпого і кривого,— та й стали ті каліки у них канючити: «Нам, убогим, нам, злиденним, подайте на ліки, щоб збулися ми хвороб своїх! Змилюйтеся над страдниками! Світ живих істот хисткий, як хвиля в океані, миттєвий, як блискавки спалах, швидкоплинні і радощі паломництва. В цьому крихкому світі незаймана тільки милостиня стражденному! І де не зазнає щастя той добродійник, котрий щедрий до бідаря? Яка втіха у пожертві багатому? Яка втіха у їжі для ситого? Яка втіха від місячного сяйва змерзлому? Яка радість узимку від хмари? Врятуйте нас, бідолашних, від хвороб і злигоднів!»

Почувши таке благання, царева дружина та інші жінки загомоніли між собою: «Чисту правду сказали убогі, і ми повинні вилікувати їх, хоч би це коштувало нам усього багатства!» Так домовились вони, помолилися богині, потім, розібравши цих убогих, хто кому дістався, повели їх до себе в палаці і примусили своїх чоловіків лікувати вельми добродійних калік дорогими ліками, а самі від них не відходили.

Проводячи весь час з цими новоявленими богами любові, вони зійшлися з ними, буцім в убогих був для

них увесь світ. І що їм цар та його сановники в порівнянні з каліками — їхній дух, засліплений пристрастю, вже нічого не розбирав! Та ось чоловіки помітили на тілах своїх дружин подряпини від нігтів та сліди зубів, що стали можливими від неможливих, здавалося, для них любовних обіймів з убогими. Почали тоді цар, його воєначальник, головний міністр та інші ділитися один з одним своїми сумнівами, і цар мовив: «Ви почекайте, а я випитаю якось у своєї дружини, в чім річ». При цих словах він усіх відпустив, а сам пішов до себе в покої і спитав царицю з любов'ю та осторогою: «Хто це тебе вкусив за нижню губу? Чиї нігті подряпали тобі груди? Кажі правду, бо не буде тобі ні добра, ні віри!»

Отак спитав її раджа, а вона йому на те збрехала: «Ой, безталанна ж я! Хоч і не слід було б про це диво говорити, але говорити доведеться. Щоночі намальований на стіні муж, що тримає в руках чакру і палицю, сходить з неї, голубить мене, а вранці знову повертається на те саме місце. І це при тобі, о повелителю, тіло моє, якого ні сонце, ні місяць не бачили, таку наругу терпіти має!» Вислухавши слова дружини, буцімто сповнені гіркоти, раджа повірив їй і дійшов думки, бовдур, що, мабуть, це витівка Вішну. Він розповів усе головному міністрові та іншим, і ті, недоумки, теж подумали, що їхніх дружин сам всемогутній та нескоримий голубить, і промовчали. Отак веселі розпусниці, спритні на брехню, обдурювали своїх нерозумних чоловіків. Але ж я не такий дурень!»

Якша збентежив свою дружину цими словами, а прочанин, що притиснувся до дерева, оте все чув. Він склав поштиво руки і звернувся до якші: «Прийшов я, шановний, до твого житла і тепер шукаю в тебе захисту. Прости мені, чув я все, що ти сказав». Такими правдивими словами він утішив якшу, і той мовив: «Я — якша, і звать мене Сарвастханагата — той, що скрізь побу-

вав. Задоволений я тобою. Кажі, чим тебе нагородити?» Відповів прочанин на це: «Мені потрібна лише одна нагорода — не гнівайся на мене, ні на свою дружину!» Знову заговорив якша: «Дуже ти мене втішив. Вважай, що цю нагороду я тобі вже дав, а тепер кажі, чим ще нагородити?» І тоді мовив прочанин: «А ось і друге моє прохання — нехай від сьогодні я буду вам обом за сина». Почули це якша з якшиною та й відразу ж погодилися, і якша прорік: «Гаразд, хлопче, будь нам за сина! І з нашої ласки хай не спіткає тебе ніколи ніяке нещастя, і завжди в суперечках, у чварах, у грі ти братимеш гору». З цими словами якша зник, а прочанин вклонився йому, перебув під тим деревом ніч і пішов собі до Паталіпутри.

Коли він туди добрався, то звелів стражникові доповісти раджі Сінхакші, що, мовляв, прибув з Кашміра мудрець, досвідчений у суперечках. Після того як раджа його запросив, прочанин увійшов до палацу і легко взяв гору над тамтешніми пандитами. Здолавши їх усіх завдяки великодушному дарункові якші, він поставив їм у присутності раджі дивовижне запитання: «Що це означає: «Муж, намальований на стіні, який тримає в руках чакру і палицю, щоночі сходить з неї, голубить мене, за нижню губу кусає, нігтями дряпає мені груди і знову повертається на стіну?» Вас питаю я! Будьте ласкаві мерщій відповісти!» Однак ніхто з мудреців на це запитання відповісти не зміг, не відаючи істинного смислу його, вони сиділи і тільки очима лупали.

Тоді до нього звернувся сам раджа Сінхакша: «Розтлумач, шановний, що це все означає!» Прочанин пояснив цареві своє запитання, розповів про облудне життя цариці все, що чув від якші, та ще й порадив: «Ніколи не треба чоловікові захоплюватися жінками, бо єдине, що він спізнає, — як упасти в гріх!» Зраділий цар заба-

жав віддати прочанину своє царство, але той не прийняв дарунка, бо любив лише свій край, і тоді раджа щедро обдарував його коштовним камінням. Прочанин узяв його, повернувся до себе на батьківщину і став жити щасливо й багато з ласки якші».

І, скінчивши цю історію, сказав мудрецеві учень: «Чув я таку небувальщину від самого прочанина!» Довго ще дивувалися мудрець та всі його учні з чудернацької оповіді.

Про купецького сина Ішваравармана,
жадібну красуню і мавпу,
яку звали Ала

Є на землі велике й розкішне місто Чітракута, і жив у ньому колись дуже багатий купець, на ім'я Ратнаварман. З милості Ішвари, який зглянувся на його благання, народився в нього син богоданий, і назвали його Ішвараварман. Коли син його вступив у пору юності і опанував науки, Ратнаварман, головний над купцями, подумав: «Всевишній створив прекрасне пекло, що розкрадає життя й достаток багатих молодиків, і зветься воно — гетера. Поведу я, мабуть, сина до якоїсь там звідниці, щоб вона посвятила його в хитрощі гетер і завдяки цьому ті не змогли б його обдурювати». Поміркувавши так, пішов він з Ішвараварманом до оселі звідниці Ямаджіхви. Побачили вони її, з важким підборіддям, довгими зубами і закарлюченим носом, коли та саме наставляла свою дочку: «Гроші, доню, для гетер найперше діло; а котра закохається, багатства не матиме. Отож про кохання краще забудь! Кохання для гетери і захід для сутінок — провісники загибелі. Тому й повинна вміти гетера, немов добре навчена танцюристка, лише удавати пристрасть. За її допомогою треба спочатку вицідити кров із закоханого, а потім і гроші, коли ж він буде зовсім видоєний, то його слід покинути, а якщо йому вдасться розбагатіти, то знову привабити до себе. Розумні гетери, які однаково поводяться з хлопчиками і стариками, страхолюдями і вродливцями, наживають великого багатства».

До звідниці, яка так наставляла свою дочку, звернувся Ратнаварман, а вона прийняла його як гостя і

запросила єсти. Старший чад купцями мовив: «Ось мій син, шановна. Відкрий йому, будь ласка, усі хитрощі гетер, а на витрати я дам тобі тисячу динарів». Вчехавши, вона погодилась і сказала: «Хай буде так!» Тоді купець відрахував тисячу динарів і доручив її сина, а сам пішов додому.

От прожив Ішвараварман в оселі Ямаджіхви цілий рік, вивчаючи хитромудрощі гетер, а як минув строк, повернувся в батькову домівку. Коли ж йому сповнилося шістнадцять років, він сказав батькові: «Дає нам багатство віру й любов, дає воно нам шану і славу!» Почувши ці слова, Ратнаварман повірив у досконалість синових знань, погодився з ним і на radoшах дав йому товарів на п'ятдесят мільйонів динарів. Узняв ці товари Ішвараварман і одного погожого дня вирушив з караваном на Золотий острів.

Ішов він, ішов і добрався нарешті до міста Канчанапура і зупинився в гаю неподалік від нього. Ішвараварман зробив обмивання, попоїв, намастився-причепурився і пішов у місто, а там завернув у храм поглянути на видовище. Він побачив танцюристку, вродливу та лагідну, на ймення Сундарі, подібну до хвилі океану краси, піднятої вітром юності. Полинуло до неї серце купецького сина, і вся наука звідниці, немов розгнівившись, облишила його. Коли скінчився танець, він послав свого приятеля попросити в красуні згоди на побачення, і вона радо мовила: «Я щаслива!»

Поставив Ішвараварман біля каравану пильну сторожу, а сам пішов у дім тієї красуні. Її мати, гостроока Макаракаті, заповідливо улещала та пригощала гостя дорогого, а коли споночіло, повела його до опочивальні, прикрашеної коштовним камінням, де було приготовлене ложе. Весело він провів ніч з красунею, досвідченою в усіх тонкощах танцю і пристрасті. Юнак і наступного дня не залишив її покоїв, бо побачив, що вона пройнялася глибокою любов'ю і не відхо-

дить від нього. А за ці два дні купецький син віддав тій красуні два з половиною мільйона золотих і багато коштовного каміння та іншого скарбу.

«Багато грошей мені давали, але не було в мене коханого, а тепер, коли є в мене милий — навіщо те багатство?» — прикидалася вона, відмовляючись брати гроші. Її мати Макаракаті, у якої Сундарі була єдиною дочкою, заперечила їй: «Тепер що наше, те й його. Хіба ж то кепсько, донечко, коли ти візьмеш його багатство і до нашого приєднаєш?» І після цих материних слів красуня немов знехотя погодилася взяти скарб, а дурний Ішвараварман подумав, що вона й справді нестямно кохає його. Він так зачарувався її красою, співами й танцями, що пробув у неї аж два місяці і за цей час віддав Сундарі двадцять мільйонів золотих.

Прийшов до нього приятель Артхадатта й каже: «Що ж це, друже, навчався ти, навчався у звідниці, та, мабуть, усі ці знання не принесли тобі користі, так само як боягузові — володіння зброєю... Вірити в істинність кохання повії — те саме, що в пустелі пити примарну воду міражу. Все її кохання щезне, коли в тебе не стане грошей. Тікаймо звідси! Адже батько не простить тобі цього!» Відповів йому Ішвараварман: «Справді, не гідні гетери довіри, але ця красуня не така! Всна ж як не бачить мене хоч одну мить, то вже ладна з життям розпрощатися. Однак, коли ти вважаєш, що нам треба вирушати, піди до неї і умов її».

Після таких слів Ішваравармана Артхадатта пішов до красуні і сказав їй у присутності Макаракаті: «Істинно неабияке твоє кохання до Ішваравармана, але сьогодні він мусить поспішати на Золотий острів торгувати. А як добуде багатство, знову повернеться до тебе і щасливо житиме з тобою. Погоджуйся на це, голубонько!» Вислухала вона все, глянула повними сліз очима в обличчя Ішвараварманові і, удаючи, немов страшенно зажурилася, відповіла Артхадатті: «Вам краще знати,

як чинити. Що я можу сказати? Та й хто скаже, коли не відає, чим це скінчиться? Але те, що судилося, те нехай і буде зі мною». Тут у розмову встряла її мати: «Не журись, доню! Зараз твій милий поїде, а згодом повернеться з багатством і вже ніколи тебе не покине». Отак, прикидаючись, мати завзято умовляла її, а та, теж прикидаючись, погодилася. Потім Макаракаті загадала нишком натягнути сітку на криницю, що стояла край дороги, якою мав їхати Ішвараварман.

Тим часом у душу Ішваравармана закрався сумнів: їхати чи не їхати, а красуня, немов з горя, майже нічого не пила й не їла, і пристрасть її вже не виливалася ні в танцях, ні в музиці, ні в пісні. Всілякими ласками намагався Ішвараварман утішити її.

У призначений другом день Ішвараварман залишив нарешті домівку красуні, доставши на те її згоду, а вона удвох з матір'ю, вмиваючись сльозами, пішла його провждати. Коли вони дійшли до криниці, де під водою була натягнута сітка, і Ішвараварман, розпрощавшись із Сундарі, рушив далі, та кинулася в криницю. Тоді її мати крикнула: «Ой донечко!» І слуги заголосили: «Ой хазяєчко!» Купецький син і його друг відразу ж кинулися назад. Ішвараварман, дізнавшись, що його кохана шубовснула в криницю, перелякався і знепритомнів. Гірко побиваючись за дочкою, Макаракаті притьмом послала вірних, заздалегідь навчених слуг з мотузками до криниці — дочку рятувати. От вони, волаючи, як їм загадали: «Жива, жива!» — витягують красуню з криниці, і коли її витягли, вона прикинулася мертвою, а тільки-но до неї підійшов купецький син, хутко обернулася і щось йому шепнула. Той вельми зрадив, заспокоїв її і в супроводі великого гурту людей разом з нею повернувся до її оселі.

Узявши собі в голову, що здобує ним кохання красуні є плід його життя, він уже й думати перестав про подорож на Золотий острів і залишився жити в Кан-

чанапури. Та от якось його приятель Артхадатта каже: «Занапастиш ти себе, друже, цією пристрасстю. Те, що твоя красуня кинулася в криницю, не є доказом її кохання, і не заради нього вона це зробила. Адже в хитрощах та підступах розпусниць і сам творець розібратися не в змозі! Що скаже тобі батько, коли дізнається, як ти розтринькав багатство? Куди ти сам підеш? Якщо ти зичиш собі добра, то нам сьогодні ж треба забиратися звідсіля».

Купецький син знехтував пораду друга, ще місяць там прожив і витратив ще тридцять мільйонів золотих. А тільки-но грошей не стало, звідниця Макаракаті виштовхала Ішваравармана в потилицю з хоромів красуні. Артхадатта й люди, які були з ним, подалися до свого міста і розповіли Ратнаварманові все, що сталося, нічого не приховуючи.

Дуже засмутила ця звістка Ратнавармана, старшого над купцями, отож пішов він до Ямаджіхви і став їй докоряти: «Ти такі гроші великі взяла, щоб навчити мого сина, а от пройдисвітка Макаракаті запросто відібрала в нього все багатство»,— і розповів їй те, що йому повідали про сина. Ямаджіхва, стара звідниця, відповіла йому: «Ану, приведи свого синочка сюди! Я вже його так навчу, що він усі гроші в Макаракаті назад забере». Коли Ямаджіхва отак пообіцяла, Ратнаварман зразу ж послав Артхадатту, вірного синового друга, дав йому й на харчі, і на подарунки, аби той сина додому привів.

Знову вирушив Артхадатта до Канчанапура і, переказавши Ішвараварманові батьків наказ, мовив: «Не послухав ти мене і сам переконався, чого варте кохання розпусниці. Заробив по потилиці, та ще й віддав за це п'ятдесят мільйонів. Як може повірити мудрий, що повія здатна кохати? Це те саме, що намагатися вичавити олію з піску! Та хіба така суть речей? Доти мудрий і хоробрий муж упивається щастям, доки не впале

жертвою жіночих принад і чар. Іди до батька, притлуми його гнів!» Ішвараварман, підбадьорений словами Артхадатті, пісний до батька і, прийшовши додому, покаявся перед ним. Ратнаварман простив свого сина, бо він у нього був єдиний, і знову повів його до звідниці Ямаджіхва. Вона стала розпитувати Ішваравармана, а той так збентежився, що слова не міг мовити, отож довелося Артхадатті розповісти і про те, як красуня в криницю стрибнула, і про те, як гроші було витрачено. Тоді Ямаджіхва й каже: «Тут і моя вина є — забула розказати йому про таку хитрість, до якої і вдалася Макаракаті, розтягнувши в криниці сітку. Коли красуня на неї впала, вона не вбилась, і навіть не вдарилась. Але на все є протиотрута!» По цих словах Ямаджіхва звеліла служницям привести її мавпочку, яку звали Ала. Ямаджіхва виклала перед мавпою тисячу динарів і сказала їй: «Ану, проковтни!» І та, вже навчена цього, зробила так, як їй загадали. А звідниця вела далі: «Чуєш, рідненька, дай-но тому двадцять!», «А тому двадцять п'ять!», «Дай тому шістдесят!», «Дай нам сто!» І скільки динарів Ямаджіхва називала, саме стільки мавпа щоразу випльовувала і віддавала. Показавши здібності своєї мавпи, Ямаджіхва знову заговорила: «Так-от, Ішваравармане, візьми цю мавпочку і мерщій рушай до своєї красуні, а там щодня отаким же способом вимагай гроші в мавпи на витрати, і вона віддаватиме гроші, які ти їй даси нишком проковтнути. Коли красуня побачить таке, то подумає, що твоя мавпа чарівна, справжня «виконувачка бажань». Вона схоче забрати в тебе цю мавпу в обмін на все її багатство. Візьми в неї гроші, дай мавпі проковтнути стільки, щоб вистачило на два дні витрат, і відразу ж тікай звідтіля неоглядки!»

Так напучувала Ямаджіхва Ішваравармана і віддала йому мавпу, а батько дав йому товарів на двадцять мільйонів золотих. Узяв це все Ішвараварман і знову

вирушив до Канчанапура. Він послав поперед себе гінця, щоб попередити Сундарі, а згодом і сам заявився. Як побачила красуня Ішваравармана, істинне втілення довершеності й постійності в коханні та багатстві, радісно привітала його і Артхадатту, кинулася кунецькому синові на шию і різними любощами намагалася показати своє кохання. А він, запевнивши її у своїй вірності, сказав при ній своєму другові: «Піди-но, приведи сюди Алу!»

Артхадатта мовив: «Бути на цьому», — потім пішов по мавпу і привів її. Ішвараварман звернувся до мавпи, що проковтнула перед цим тисячу динарів, з такими словами: «Рідненька Ало, дай-но нам триста динарів: сотню — на частування, на хмільне та на бетель, сотню — матінці Макаракаті на пожертву брахманам, а третю сотню — щоб красуні подарувати!» І тільки-но він це сказав, мавпа почала випльовувати один за одним динари, які раніше проковтнула. Отак Ала піду пакшу — чотирнадцять днів — видавала динари на витрати за велінням Ішваравармана.

А Макаракаті й красуня тим часом думали: «Це, мабуть, побажайдереву набрало подоби мавпи — щодня тисячу динарів випльовує. От якби нам її віддали, усі наші бажання здійснилися б!» Домовившись про це зі своєю матусею, Сундарі попросила Ішваравармана, коли він зазнав найвищого блаженства: «Якщо ти й справді зичиш мені добра, то подаруй свою мавпочку Алу». Усміхнувшись, Ішвараварман відповів: «Це ж батькова власність. Негоже її дарувати!» А красуня знов за своє: «Віддай мені її, а я тобі п'ятдесят мільйонів золотих за неї дам». Але Ішвараварман був неблаганний: «І за все твоє багатство, і навіть за все це місто не можна її віддати. Нащо мені твої мільйони?» А красуня своє торочить: «Я віддам тобі все моє багатство, а ти мені мавпу. Інакше матінка на мене розсердиться». При цих словах Сундарі впала йому в ноги,

і тоді Артхадатта та інші супутники сказали: «Віддай: що буде, те й буде!» Ішвараварман погодився віддати красуні мавпу. Він побув іще цей день з радісною і щасливою своєю коханою, а вранці наступного дня віддав їй мавпу, крадькома нагодувавши її двома тисячами динарів. Красуня за це відразу ж віддала йому все багатство. Ішвараварман, не гаючись, вирядився в дорогу і поплив на Золотий острів торгувати.

Мавпа ж за два дні віддала радісній красуні ті дві тисячі золотих — щодня по тисячі, а на третій день, коли дочка Макаракаті лагідно попросила мавпу, та нічогісінько не дала. Красуня побила мавпу своїм кулачком, а та розсердилася і, пустивши в хід зуби й кігті, заюшила обличчя і красуні, і її матері. Макаракаті розлютилася — кров у неї по щоках тече, — схопила палицю і вколошкала мавпу. Побачила красуня, що мавпа здохла, і зрозуміла, що загуло її багатство. З горя вони з матір'ю мало не розпрощалися з життям.

Городяни дізналися про цю історію і взяли звідницю на глуз: «Макаракаті сіткою виловила грошенята в молодика, а сама, в тій сітці заплутавшись, і розум, і гроші втратила», або: «Іншому сітку розкинула, а сама в неї потрапила». Родичі насилу врятували від самогубства красуню, у якої все багатство пропало, і обличчя було покалічене, а також її матір. Ну, а Ішвараварман невдовзі після того наторгував на Золотому острові багато грошей і, без ліку збільшивши свій капітал, повернувся до батькової оселі в місті Чітракуті. Батько його Ратнаварман побачив, що син повернувся з незліченим багатством, і нагородив щедро звідницю Ямаджіхву та ще й улаштував пишне свято. Ішвараварман, спізнавши хитрощі й каверзи повій, перестав з ними водитися, одружився і став щасливо жити.

Про шахраїв Шіву і Мадгаву, які обдурили жерця

Є місто Ратнапура, найкраще з усіх міст, яке справедливо назване так, бо воно дуже багате на самоцвіти; і мешкали там два шахраї, Шіва і Мадгава. Довго ці пройдисвіти разом зі своїми поплічниками за допомогою різних обманів та злодійських засобів викрадали скарби, нажиті купцями. Якимось вони додумалися ось до чого: «Ми геть пограбували це місто. Їдьмо тепер в Удджайїні. Кажуть, що там живе нечувано багатий царський жрець Шанкарасвамін. Нашкребемо в нього грошей, звідаємō утіх красунь Малави, які знають чимало способів кохання. Цей скнара, у якого брови аж підскочили вгору від зверхності, половину платні за жертвоприношення забирає собі, і славиться ця мавпа під прізвиськом Семикалитка. У нього, кажуть, є дочка, справжня перлина. Ми її поцупимо так само, як і решту багатства». Дійшовши такої думки, Шіва й Мадгава домовилися, що кому робити, і, не гаючи часу, розпрощалися з Ратнапурою та й вирушили в дорогу.

А коли вони добулись до Удджайїні, то Мадгава, якого супроводжували помічники, вирядився царевичем і зупинився в селі неподалік від міста. Хитромудрий у своїх замірах Шіва зайшов у місто, набравши подоби аскета, змайстрував на березі Сіпри матх і про людське око завів собі все, що належить мати аскетові — глину, священну траву куша, чашу для милостині, шкуру антилопи, словом, те, що мусить бути в подвижника. Удосвіта він так густо намазувався липкою глиною, що здавалося, оце тільки виліз із смердючого пек-

ла Авічі, сповненого бридким слизом. Під час обмивання у водах Сіпри він довго тримав голову під водою, немов задалегідь пожинав тяжкі плоди свого негідного життя, а потім довгенько стояв, витягнувшись у струнку і звернувши обличчя до сонця, нібито показуючи тим самим, що його варто посадити на палю. Після цього він підходив до статуї божества з пучком священної трави куша, бурмочучи молитви, і сідав у позу «лотоса», удаючи з себе чотириликого Брахму. Вдало прикидаючись, облудник чинив жертвоприношення Ворогові Мури квітами, чистими, мов серця подвижників. А склавши нещирю жертву, немов поринав у читання молитов і розмірковував про неминучу відплату за гріхи свої.

Іноді, накинувши на плечі шкуру чорної антилопи, він прямував до міста збирати милостиню і блукав, придивляючись до всього своїми брехливими очима. Мовчки ходив він з ціпком у руках і, беручи милостиню, що мала три мети, тричі порушував істину: одну частину добутої лицемірством милостині віддавав воронам, другу — перехожому, а третьою напихав свою утробу. Потім знову бурмотів молитви і перебирав чотки, ніби підраховуючи свої гріхи, а вночі залишався на самоті в своєму матху, начебто міркуючи про людське горе.

Отак щодня Шіва, аби привернути увагу людей, вдавався до тяжких випробувань і тим самим покори́в серця городян. Повсюди лунало: «О, це великий подвижник, який досяг істинного умиротворення». — і люди сходилися звідусіль виявити йому шану й вірність.

Тим часом другий шахрай, його приятель Мадгава, дізнавшись про все від очевидців, пробрався в місто. Оселившись у віддаленому храмі, він, убраний, мов парезич, пішов на берег Сіпри робити обмивання. Коли Мадгава скінчив обмивання то разом з усім

своїм почтом угледів Шіву, який перед статуєю божества бурмотів молитви, і нібито з великою повагою ував йому в ноги. При тім він виголосив перед людьми: «Другого такого великого подвижника я не бачив, хоч побував у багатьох святих місцях!» А Шіва-облудник навіть бровою не повів, і Мадгава подався до себе.

Уночі вони зустрілися і вдвох собі понапивалися, понаїдалися і обмізкували, що та як слід робити. Вдосвіта Шіва пішов до свого матху, а Мадгава, тількино стало братися на світ, звелів одному з шахраїв, що його супроводжували: «Візьми цю одягу, ступай до жерця Шанкарасваміна і так йому скажи: «Царевич Мадгава, якому життя не давали родичі, змушений був утекти з Дакшінапатхи. Він прибув сюди разом з кількома благородними юнаками, своїми родичами, захопивши з собою чимало батькового багатства, і хоче служити вашому цареві. Царевич Мадгава, о вершино слави, просить дозволу вклонитися тобі». Ось що маєш ти шанобливо переказати царевому жерцеві».

Попрямував шахрай, як звелів йому Мадгава, з подарунком у покої жерця і, вибравши слушний момент, сказав йому на самоті те, що загадали, а потім віддав підношення. Жрець, ласий до подарунків, схопив принесені речі і, мріючи про майбутні дари, прийняв усе за щиру правду. Немає кращого засобу для розпалювання жадібності, ніж хабарі!

Після того як посильний зробив усе, що йому наказали, Мадгава наступного дня пішов до царевого жерця. Пославши вперед людину, щоб повідомити про своє прибуття, самозваний царевич явився до богослужителя в оточенні своїх прибічників. І сам він, і всі, хто з ним був, удавали паломників з ціпками в руках. Жрець зийшов Мадгаві назустріч і лагідно привітав його. Вони посідали вдвох, поговорили про всяку всячину, а потім з дозволу жерця Мадгава пішов до свого пристановища. На другий день шахрай знову надіслав жерцеві

в подарунок гарне вбрання, а невдовзі сам з'явився і сказав йому: «Ми хочемо розпочати служіння задля окраси роду нашого. Отож і звертаємося до тебе по допомогу. Не маємо на меті ніякої вигоди». Жрець, сподіваючись іще на подарунки, погодився переказати цареві прохання Мадгави. А цар з поваги до жерця відповів: «Бути на цьому!» Наступного дня жрець узяв з собою Мадгаву та його приятелів і представив їх з належною шаную цареві. А той, побачивши Мадгаву, який прикинувся царевичем, зробив йому ласку, прийняв на службу і поклав платню.

Удень Мадгава на царській службі, а ночами ходить до Шіви і радиться з ним. А ласий до хабарів і дарунків жрець запропонував Мадгаві: «Оселяйся в моєму домі»,— і той став у нього жити разом зі своїми людьми. Не знав жрець, що прихистив у себе причину своєї погибелі,— отак дерево не знає, що його коріння підточує миша, яка знайшла собі притулок під ним.

Одного разу шахрай узяв та й поставив у скарбницю жерця глечик, наповнений майстерно підробленими коштовностями, і, буцім ненароком трохи відкривши його, розпалив блиском каміння жадібність жерця, подібно до того, як худобу принаджують жмутком трави. Коли ж Мадгава втерся до жерця в довіру, то прикинувся хворим, що нібито втратив смак до їжі, і навіть став худнути. От минуло кілька днів, і повелитель шахраїв Мадгава сказав кволим голосом жерцеві, який підійшов до його ложа: «Тіло моє, о найліпший з брахманів, зовсім охляло. Приведи до мене якогось поважного брахмана. Я віддам йому все своє багатство. Який доброчесник пектиметься за гроші, коли в ньому ледь тліє життя?!»

Жрець, ласий до наживи, мовив: «Я зроблю все, як ти просиш»,— і вдячний Мадгава упав йому в ноги. Привів жрець брахмана, але той чомусь не сподобався Мадгаві. І тоді один із шахраїв, що стояли поруч, ска-

зав: «Задля такої справи звичайний брахман не годиться. Живе на березі Сіпри великий подвижник Шіва. Може, він буде такий, як треба». І тоді Мадгава заходився благати жреця: «Змилуйся, шановний, приведи його. Напевно, він і є той, хто мені в пригоді стане». Подався жрець на розшуки і незабаром побачив Шіву, який сидів недвижно, ніби поринувши в роздуми. Як і належало, царів жрець шанобливо обійшов його зліва направо і шанобливо присів перед ним. Аж тоді той облудник поволі почав розплющувати очі. Вклонившись йому, жрець так мовив: «Якщо не прогніваєшся, о повелителю, то дозволь мені дещо тобі повідати». Ледь ворухнувши губами, пройдисвіт дав згоду, і жрець вів далі: «Є тут багатий царевич з південної країни. Звуть його Мадгава. Він тяжко захворів і хоче віддати все своє багатство. Коли ти погодишся його взяти, то він тобі відпише скарб, що виблискує коштовним камінням, якому нема ціни». Порушивши обітницю мовчання, Шіва йому відказав: «Навіщо мені, доброчесній людині, яка живе милостинею, оте багатство, брахмане?»

Жрець заперечив йому: «Не говори так, о гідний подиву поміж брахманами! Хіба ти не знаєш порядку шаблів життя? Невже тобі не відомо, що найвищий з них — господар дому, який узяв собі дружину, завів хазяйство і шанує богів, предків та гостей? Завдяки багатству досягає він три мети життя».

«Де ж я візьму дружину? — відповів йому на це Шіва.— Не можу ж я одружитися з дівчиною низького роду?» Жрець змикитив, що подвижник і не проти того, аби одружитися, і багатством не поGREбує, отож вирішив скористатися цим: «Є в мене дочка, красуня Вінаясваміні, істинне втілення покірливості, і я ладен віддати її тобі за жінку. А те багатство, яке тобі вручить Мадгава, я оберігатиму, а ти собі втішайся радощами сімейного життя».

Тут Шіва, збагнувши, що задум його і Мадгави здійснюється, відповів йому на те: «Я зроблю, брахмане, так, як ти пропонуєш. Однак я пустельник і нічого не тямлю ні в золоті, ні в перлах. Я чинитиму твою волю. Роби як знаєш!»

Жрець дуже зрадів і мовив: «Бути на цьому!» А потім здуру повів гаданого подвижника до себе додому. Привів жрець небезпечного гостя, ім'я якого начебто віщувало благополуччя, до своєї оселі і розповів Мадгаві все, як було, а той аж стрепенувся від радості. Потім жрець віддав Шіві за дружину свою дочку, немов коштовність, випечену важкою працею і з дурного розуму втрачену.

На третій день після весілля жрець повів Шіву до удаваного хворого. Мадгава привітав гостя: «Слава тобі, чії подвиги розумом не осягнути!» — і слова ці були правдиві,— упав йому в ноги і віддав Шіві глечик, принесений із скарбниці, у якому лежало повнісінько фальшивих прикрас, усипаних рубінами. Шіва прийняв подарунок і зразу ж віддав його жерцеві, примовляючи: «Я не знаю, що з цим робити, а ти про все відаєш». Жрець жадібно схопив глечик і промимрив: «Я ж іще раніше погодився. Чого тобі хвилюватися?!»

Царів жрець благословив Шіву, який попрямував до жінчиних покоїв, і відніс глечика у свою скарбницю. А Мадгава наступного дня одужав від удаваної хвороби, немов щедра милостиня його зцілила. І коли жрець прийшов до нього знову, Мадгава сказав йому: «Завдяки твоїй благочестивій допомозі я позбувся недуги». А потім почав усім розповідати, що від чудодійної сили Шіви зцілилася його плоть, і відкрито вів дружбу з ним.

Минуло кілька днів, і Шіва запропонував жерцеві: «Доки я безтурботно житиму в твоєму домі, купаючись у щасті? Чому б не викупити тобі в мене ці прикраси за пристойну ціну? Дай мені за них, скільки зможеш».

Вислухав його жрець і, гадаючи, що ті скарби справді безцінні, мовив: «Згода!» — та й віддав Шіві все своє добро. А щоб скріпити угоду, написав розписку, бо був упевнений, що скарб, який йому дістався, дорожчий за все його майно. Шіва й жрець узяли один у одного розписки і стали жити відтоді окремо.

Добряче веселилися тепер Шіва й Мадгава, загарбавши багатство жерця. Минув якийсь там час, і жрець, жадаючи грошей, вибрав з прикрас один браслет і пішов на ринок продавати його. Обдивилися уважно той браслет купці, які знаються на коштовному камінні, і сказали: «Чия ж це робота? Ловко підроблено, нічого не скажеш! Хоч і барвисто виблискує браслет, але нічого в ньому нема, крім різнокольорових шматочків скла, так майстерно оправлених, що вони здаються коштовним камінням».

Стривожився жрець, приніс глечик з усіма прикрасами і показав їх купцям. Поглянули вони пильно, переконалися, що то все підробка і сказали про це жерцеві, а його наче громом прибило. Кинувся він, бовдур, до Шіви і став благати: «Забери свої коштовності, віддай мені мої гроші!» — «Де ж я візьму тобі гроші? — озвався Шіва. — Все, що було, витратили. Адже багато часу минуло».

Тоді вони обидва, сперечаючись, пішли до царя у супроводі Мадгави. Жрець почав бідкатися: «О боже-стивний, цей Шіва видурив у мене, такого довірливого, все багатство, а замість нього дав мені купу фальшивих прикрас, всипаних шматочками скла та дрібненькими камінцями, немов справжнім коштовним камінням!»

Шіва так на це відповів: «О царю, з самого дитинства я жив як подвижник, а він нав'язав мені своє добро. Я казав йому, що нічого не тямлю в коштовному камінні та в різних інших прикрасах, і всіляко переконував його в цьому. А він сказав, що сам усе знає і мені нема чого хвилюватися. Тоді я погодився і, прийнявши дар,

віддав йому все, що в мене було. Він, о володарю, сам ціну призначив за глечик з прикрасами. На те й купча є, скріплена його й моєю рукою. А тепер, повелителю, він благає в тебе допомоги». Тільки-но Шіва замовк, як у розмову встряв Мадгава: «Не згадуй мого ім'я, жерче! Я тут зовсім ні при чому. Нічого я не взяв ні в тебе, ні в Шіви. Я довго зберігав багатство, зібране моїми предками і лише віддав його гідному поваги брахманові, якого ти привів до мене. А коли в прикрасах і справді нема ні перлів, ні золота, а тільки шматочки скла та дрібні камінці, вставлені в оправу, то однаково мій дарунок пішов на користь, бо давав я його від щирого серця — адже всі знають, як зцілювся я від тяжкої хвороби». Ніщо на обличчі Мадгани не здригнулося, поки він промовляв ці слова, і, коли скінчив, цар засміявся, а за ним і міністри, і правитель був задоволений, а присутні на зібранні люди говорили, посміхаючись та регочучи: «Те, що Шіва і Мадгава робили,— все по закону». А жрець, який утратив багатство, пішов звідтіля, набравшись сорому. Хіба ж не користолобство, що затуманило розум, причина всіх його злигоднів?!

А Шіва й Мадгава, ці завзяті пройдисвіти, довго жили під покровительством царя і втішались його милостями. Так плетуть облудники сітки із сотень ниток, що збігають з язика, як з човника, і, немов рибалки рибу, обплутують ними простаків.

Ткач Вішну

Жили колись в одному селищі двоє вірних друзів — колісник і ткач. Дружба їхня велася ще з дитинства, вони були завжди нерозлучні. Одного разу в цьому селищі, де знаходилося святилище, влаштували свято з урочистим виїздом священної колісниці. Зібралася сила-силенна людей з навколишніх місць. Їх розважали блазні і танцюристки. Приятелі, звісно, гуляли разом і раптом помітили паланкін, у якому сиділа царівна небаченої краси. Біля неї товпились євнухи та незчисленна челядь. Вражений стрілою бога кохання, ткач упав на землю, немовби його отруїли чи зачарували. Страшенно збентежений колісник за допомогою друзів, які були поблизу, відніс його до себе додому. Там ткача так-сяк привели до тями всяким зіллям та заклинаннями.

— Скажи мені, друже, чому ти знепритомнів? — попросив його колісник.

— Гаразд. Коли вже ти так просиш, я відкрию тобі свою таємницю,— мовив ткач,— і якщо ти мені справжній друг, накажи розкласти поховальне вогнище. Прости мені за те, що я турбую тебе таким проханням.

У колісника навернулися на очі сльози.

— Чому ти ведеш таку сумну розмову? — сказав він.— Повір, я зроблю для тебе все, що подужаю. Нездарма кажуть:

Для розкоші й ума,
Знахарства і зароку

В нас не було й нема
Ніякого уроку.

За допомогою цих чотирьох засобів: розуму, багатства, зілля і заклять я зроблю для тебе все, що в людських силах.

— Ой друже, — гірко зітхнув ткач, — ні ці чотири засоби, ні тисячі інших не зможуть зарадити моєму горю, отож не зволікай: накажи розпалити поховальне вогнище.

— Відкрий же мені своє горе, — попросив колісник, — і якщо воно справді нерозважне, я зйду разом з тобою на вогнище. Ми були нерозлучні в житті, то будьмо ж нерозлучними і в смерті.

— Друже мій, — признався ткач, — тієї миті, коли я побачив царівну в паланкіні, бог, на корогві якого намальоване морське чудовисько, і завдав мені такого великого горя.

Колісник пильно вислухав його і, ледь усміхнувшись, мовив:

— Ну, твоє горе не таке вже й непоправне, як ти гадаєш. Сьогодні ж постараюсь улаштувати тобі побачення з царівною.

— Але ж це незбутній намір, — заперечив ткач. — Ти знаєш, що палац охороняє безліч недремних чатових. Як же я зможу пробратися в покої царівни? Навіщо ти тишиш мене марними надіями?

— Зараз ти переконаєшся, яка велика сила мого розуму, — мовив колісник і показав другові точнісінький образ Вайнатеї, змайстрований з дерева, шкіри та пір'я. Як і справжній Вайнатея, він мав металний диск, палицю, скойку, каустубгу і був прикрашений лотосом. Рухався він за допомогою важеля. Посадивши ткача на свого Вайнатею, колісник навчив його користуватися важелем. Потім він надав ткачеві подоби самого великого Вішну і сказав:

-- Сьогодні вночі ти в божій подобі проникнеш: в опочивальню царівни, що розташована на сьомому поверсі палацу. Постає перед нею, дурненькою, як сам Васудева, уласкав її солодкими словами і, вчинивши всі настанови Ватсьяяни, спробуй оволодіти нею.

Вночі, верхи на Вайнатеї, ткач влетів у вікно опочивальні.

-- О, пробудись, красуне, від безтурботного сну! — прорік він голосно. — Покинувши палку Лакшмі, яку я здобув у збуреному молочному океані, я прилетів до тебе, аби з'єднатися з тобою в любовних обіймах.

А вона, побачивши перед собою чотирирукого бога верхи на Гаруді, при всій зброї, з каустубгою, здивовано підвелася з ложа і шанобливо мовила:

-- О царю богів! Я проста смертна дівчина, що не сподобилася ніякої святості. Мій обов'язок велить мені схилитися перед богом, який освячує всі три світи. Хіба ж можлива близькість між богом і простою смертною?

-- Мені зрозумілі твої сумніви, о щасливице! — відповів удаваний Вішну. — Але ж ти добре знаєш, що моя дружина Радха народилася в простій пастушій сім'ї. Я спускався до неї з висоти небес, як нині спустився до тебе.

-- Однак ти маєш спитати благословення мого батька, — мовила царівна. — Він людина розважлива і не погодиться нашому єднанню.

-- Не дозвуж я постати перед простим смертним у всій своїй величі. Це може викликати небажані передуми. Якщо ти мусиш узяти зі мною шлюб за звичаєм гавтіасів, А якщо ти, опанована безмірною гординою, несемиш мені відмовити, я спопелю твого батька з усім родом.

Білоуліткочив з Гаруди, підійшов до царівни, яка зі сльозами на очах трепетала від страху і соромливого смущення, взяв її за руку і повів до ложа. Решту цієї

ночі вони провели в повній злагоді та згоді з настановами Ватсьяяни, а коли почало світати, ткач, ніким не помічений, полетів додому. Відтоді він навідувався до неї щоночі.

Якось один із євнухів побачив на нижній губі царевої дочки сліди укусів і сказав іншим євнухам:

— Мабуть, царівна втратила свою цноту. Ніяк не збагну, як це могло статися в палаці, який так пильно охороняється. Треба доповісти про все нашому володареві.

Порадившись, євнухи гуртом пішли до царя і сказали йому:

— У нас є підстави гадати, що хтось таємно пробірається до твоєї дочки в опочивальню, з якої ми ока не спускаємо.

Цар, страшенно збентежений, подумав:

Мала дочка — малі турботи,
А підросте — одні гризоти:
Де-як їй пару підшукати,
Щоб лиха цілий вік не знати.

Та й ще про те саме:

Доні тяжкі матерям при пологах,
Виросте — цілій родині тривога.
Судженого спробуй для доні знайти:
Хто з них ядучий, а хто золотий.

Після довгих роздумів цар поділився своїм занепокоєнням з царицею:

— О богоподібна! Треба перевірити, чи правду кажуть євнухи. Якщо правду, то немає кари, досить жорстокої, щоб покарати підлотника!

Стривожена цариця тут же поспішила до дочки і, оглянувши її, побачила сліди укусів на нижній губі та подряпини від нігтів на всьому тілі.

— Ой грішнице! — зойкнула цариця. — Ти зганьбила наш рід. Ану, скажи мені, який негідник, вартий

найлютішої кари, унадився до тебе в опочивальню? Признавайся, ні в чім не криючись.

Знітившись, дочка похнюпилася і розказала, що до неї ночами навідується сам Вішну. Мати вислухала її і, сяючи від радості, побігла до царя:

— О боґоподібний! Нам поталанило. До нашої дочки з'являється сам великий Нараяна, з яким вона взяла шлюб за звичаєм гандгарвів. Давай сьогодні вночі підглянемо в дахове віконечко. Тільки пам'ятай, що бог не розмовляє з простими смертними.

Цар дуже зрадів. Він чекав нічної темряви з таким нетерпінням, що день здався йому цілою вічністю. Звечора цар з царицею примостилися біля дахового вікна, так, щоб добре бачити небо. Невдовзі вони побачили, що летить Гаруда з вершником в образі Вішну, озброєним метальним диском і палицею, у нього також був лотос. Цареві груди немов сповнилися життєдайною амрітою.

— О люба! — гордо сказав він дружині.— На світі нема нікого щасливішого за нас, адже нашу дочку полюбив сам великий Нараяна. Тепер здійсняться всі наші бажання. Маючи за собою підтримку такого зятя, я завоюю всю землю.

На другий день він наказав усім своїм військам перейти кордони сусідніх царств. Розпочалася війна водночас з усіх сторін світу.

Через свою дружину цар переказав дочці таке прохання:

— Доню! Коли ти розмовлятимеш з нашим зятем Нараяною, то спитай його, чому він не розгромив усіх тих нахаб, які насмілилися вести війну проти його тестя. Нехай він покарає їх по заслугі!

— Про що мова, кохана? — озвався ткач, коли царівна переказала йому це прохання.— Безумовно, я покараю всіх ворогів твого батька. Ущент розтрощу їх своїм метальним диском і палицею.

На той час вороги захопили вже всю країну. Єдиним оплотом царя залишалась його фортеця.

Цареві й на думку не спадало, що під личиною Вішну приховується простий ткач, він посилав йому рідкісні пахощі: агуру, камфору, мускус, ошатне вбрання, вишукані найдки й напої і раз по раз просив дочку переказати йому своє відчайдушне благання.

— О божественний! У наших людей нема вже ні їжі, ні палива, щоб її приготувати. Вони так ослабли, що не зважають навіть битися. Завтра фортеця неминуче впаде. Врятуй же її оборонців від загибелі, о божественний.

Ткач змушений був добре задуматись.

«Якщо фортеця й справді впаде, — злякався він, — я втрачу свою кохану. Мабуть, краще я сяду на Гаруду і при повній зброї постану перед ворожим військом. Вірогідно, що обложники приймуть мене за Васудеву і загинуть від страху. Сказано ж:

Змія надулась і ляка шипінням:

Таке уже її родиме вміння.

І трути, може, в ній нема якраз,—

Що значить це для того, хто злякався?!

Ну, а коли я впаду, захищаючи фортецю, то це, напевно, ще ліпше. Адже мовиться:

Повічно відрине загиблій кайдани,

Хто згине заради корів богоданих,

Володаря, брахмана й жінки заради —

Ані схитнувшись, не мислячи зради.

Отак надумався він і вранці, спорядившись до бою, сказав своїй коханій:

— Сьогодні, моя люба, я скуштую ворожої крові. За твоїм словом стану до бою разом з усім нашим військом. З висоти небесної я ринусь на всіх цих царків і знеславлю їх. Ті, що поляжуть від моєї руки, навіть

коли вони несосвітенні грішники, попадуть у рай Вайкунтха, а тих, які загинуть не від моєї руки, обійде ся блаженна доля.

Царівна, не гаючись, повідала батькові все, що сказав їй ткач.

З великою вдячністю вислухав цар підбадьорливі слова і рано-вранці виступив із фортеці на чолі добре озброєного війська. Подумки приготувавшись до смерті, ткач узяв у руки лук, скочив на Гаруду і теж полетів на битву.

Того ж ранку Нараяна згадав про Пожирача Змій, і той відразу ж постав перед своїм повелителем.

— О Гарудо! — прорік бог.— Чи відаєш ти, що якийсь ткач, набравши моєї божественної подоби, літає на твоєму дерев'яному двійнику і впивається коханням з царевою дочкою?

— Так, божественний, відаю,— відказав Вайнадея.— Що ж нам робити?

— Ткач вирушив на битву з твердим наміром умерти,— мовив всеблагий Нараяна.— Його може вразити стріла якогось смертного. Якщо таке справді станеться, ледачі базіки рознесуть чутки про те, що, мовляв, простий воїн здолав великого бога, який літає на Гаруді. Відтоді ні мені, ні тобі не складатимуть повсякденних жертв. Отож миттю вселися в дерев'яного Гаруду, а я увійду в тіло ткача і розгромлю всіх їхніх ворогів. Їх погибель примножить нашу славу.

— Слухаю і корюся,— відповів Гаруда. Він зробив так, як йому звеліли, а сам повелитель втілювався в ткача. Наділений його могутністю, ткач блискавично поверг найхоробріших ворожих воїнів, а цар, що саме нагодився, прикінчив усіх тих, які лишилися живими.

Завдяки всьому цьому народ повірив, що зять царя — великий Вішну, який розгромив ворогів. Побачивши, що всі вороги полягли і здобуто повну перемогу, зраділий ткач спустився з небес. Отут і сам цар, і його

радники, і всі городяни впізнали ткача, котрий жив у їхньому місті.

— Як же це може бути? — дивувалися вони.

І він, нічого не приховуючи, повідав їм про все. Захоплений його розумом та сміливістю і вдячний за славну перемогу над ворогами, здобуту з його допомогою, цар улаштував йому, як годилося за звичаєм, пишне весілля, віддавши ткачеві не тільки свою дочку, але й усе царство. Відтепер ткач, що властиво всьому живому, упивався щастям кохання удвох зі своєю дружиною. Недарма сказано:

Буває, ошукає і всевишніх
Проноза, спритний пройда і ловкач.
Удавши з себе Вішну, оженився
На доні царській хитромудрий ткач.

Царівна з Канакапури

У прадавні часи справжньою окрасою тверді земної було місто Вардхаманапура, і правив у ньому мужній цар Паропакарін. Він, щасливець, мав за жінку Канакапрабху, подібну, як про те свідчить її ім'я, до блискавки, дружини хмаровища. Згодом у них народилася дочка, така гарна, що здавалося, нібито Творець намірився її появою затьмарити красу Лакшмі. Почала вона на очах у людей рости, неначе місяць на небі, і дав їй батько ім'я Канакарекха, яке нагадувало ймення матері.

А коли на порі стала царівна, батько її сказав своїй жінці Канакапрабсі: «Росте наша дочка, і водночас наростає в душі моїй тривога через весілля. Як недоспівана пісня дратує вухо слухача, так і дівчина, котра не вийшла заміж, засмучує всіх довкола. Якщо дівчину віддають за негідного її самої, то вона, немов знання, необачно прищеплене бовдурові,— ні слави, ні радості не приносить. Якому цареві ми віддамо дочку за дружину? Хто буде гідний її? Отака думка нещадно мучить мене!» Вислухала його Канакапрабха і розсміялася: «Але ж дівчина не хоче заміж виходити. От сьогодні сидить вона і в ляльки грається. Я питаю її: «Доню, коли ж я побачу твоє весілля?» А вона мені на те з докором каже: «Не треба, не треба мене заміж віддавати. Я ніколи не вийду заміж. Не можу навіть подумати про розлуку з тобою. Мені і в дівках добре. Бо інакше я помру, знайду спосіб якийсь для цього». Коли вона мені таке сказала, я зажурилася і пішла до тебе, царю.

Де вже тут весілля лаштувати, коли дівчина про нього й чути не хоче».

Стривожився цар, почувши таке з вуст дружини, зайшов до дочки в покої і мовив: «Дочки боги в Канакурі, і ти шукають наречених, часом навіть теж заходять заради цього вершати. Чого ж ти, донечко, відмовляєшся заміж виходити?» Похнюпившись, Канакарекха відповіла батькові: «Не хочу я, татенку, заміж виходити. Навіщо тобі про це турбуватися?» Відказав їй на те наймудріший з мудрих цар Паропакарін: «Нема більшого гріха, ніж не видати дочку заміж. До того ж дочки самі собі не хазяйки, вони залежать від батька й матері або родичів. Щойно народиться дочка, а її вже починають плекати для судженого. Яке життя їй у батьківській оселі без чоловіка, коли мине дитинство? А якщо в батьківській оселі дівчина досягає зрілості, то її цурається вся родина, бо вона стає нечистою, і обранця її називають чоловіком нечистої».

Так переконував її батько, і вона повідала йому своє заповітне бажання: «Тату, коли ти зустрінеш якогось брахмана чи кштарія, котрому пощастило побувати в місті Канакапурі, віддай мене за нього заміж, і нехай він стане моїм чоловіком. Ні за кого іншого я не вийду». Дочка замовкла, і Паропакарін подумав: «Добре, хоч погодилася вийти заміж. Мабуть, у моєму домі народилася якась богиня. Бо звідки ж їй, дитині, знати про таке місто!» А вголос мовив: «Гаразд. Хай буде так!» — та й пішов до себе і поринув у повсякденні справи. Наступного дня зібрав він своїх наближених і спитав: «Чи не бачив хто з вас міста, яке зветься Канакапурі? Якщо бачив, брахман він чи кштарій, віддам я за нього дочку Канакарекху і зроблю своїм наступником!»

Відповідають йому, переглядаючись, наближені: «Не чули ми про таке місто, володарю, і бачити його не бачили». Тоді цар покликав оповісника і так наказав:

«Іди і оголоси по всіх усюдах під гуркіт барабанів: «Хто бачив місто Канакапурі?» Покорився оповісник і ви-йшов з такими словами: «Хай справдиться воля царева!»

І ог ходить він туди-сюди вулицями міста, городяни на звук барабанів збігаються, а він оголошує: «Чи не бачив хтось із брахманів або кшитаріїв міста Канакапурі? Нехай скаже про це, і тоді цар віддасть йому за дружину свою дочку і зробить його наступником престолу!» Та хоч скільки ходив оповісник містом, скрізь повідомлення його викликало подив: «Що то за місто таке Канакапурі? Ні ми, ні старші за нас там не були і про те місто не чули»,— перемовлялися між собою городяни, слухаючи оповісника, і не знайшлося серед них жодного, хто міг би сказати: «Я бачив таке місто!»

Тим часом оповісника почув брахман Шактідева, що розорився, граючи в кості, і так подумав: «Програвся я в кості, і тепер нема мені дороги ні до батькової домівки, ні до оселі гетери. Нема куди мені, бідолашному, подітися. Ось зараз я скажу оповісникові, що був у тому місті. Хто мене перевірить, коли ніхто його не бачив? А я, чого доброго, стану царівні чоловіком!» Отак надумавшись, він пішов до царевих слуг і збрехав, нібито бачив Канакапурі. І вони наказали йому негайно йти з ними до оповісника. Він і йому те саме торочить, і зраділий оповісник веде його до царя. Шактідева і цареві ту небувальщину оповідає — на що тільки не пуститься невдаха гравець! А цар, щоб перевірити його, посилає по дочку, і вона, попереджена оповісником, прийшла та й питає брахмана: «Ти справді бачив Канакапурі?» — «Бачив я те місто,— відповідає він.— Коли навчався, то я багато мандрував по землі». А вона знов допитується: «Яким шляхом ти туди потрапив і яке те місто на вигляд?» А він їй каже: «Пішов я звідси в місто Харупуру, а потім у Варанасі, а звідти після багатоденної дороги прийшов у місто Паундравардхана, а вже

звідтіля добувся до міста, що прославилося під назвою Канакапурі. Щаслива та земля для добродішних і схожа на столицю Шакри, красою якої милуються люди з немиготливими повіками. Опанувавши там усі науки, я згодом повернувся сюди. Отак я туди добрався, і ось яке те місто».

Коли пройдисвіт Шактідева скінчив свою розповідь, Канакарекха спитала його: «Авжеж, брахмане, ти справді бачив те місто, ану, повтори ще раз, як ти туди добрався?» І він виконав її волю. Тоді Канакарекха наказала своїм служницям вивести його, і, коли той вийшов, підійшла до батька. Цар питає її: «Ну, що, правду брахман сказав?» На те царівна відповіла родителеві: «Хоч ти й цар, а нерозумно вчинив. Хіба ти не знаєш, як шахраї добрих людей обдурюють. Цей брахман хотів мене ошукати. Адже він, брехун, не бачив Канакапурі. До чого тільки не вдаються пройдисвіти!»

А принижений царівною безталанний брахманський син Шактідева подумав собі: «Збрехав я, що бачив Канакапурі, і випали на мою долю сором і ганьба. Піду я розшукувати Канакапурі, щоб царівна стала моєю. Нехай краще я загину, але знайду те місто і, коли повернусь, одружуся з нею. Навіщо мені тоді жити, коли царівна не буде зі мною?»

І от вирушив він у далеку дорогу, сповнену дивовижних поворотів долі. Брахман розпитував і купців, які вели морську торгівлю, і мудреців, і рибалок про те місто, зазнав чимало злигоднів і, нарешті, за допомогою величезного птаха опинився в тих неприступних краях, де стояло невідоме місто Канакапурі, у якому жили відьядхари. Він потрапив до одного з міських парків і угледів там дві діви, які збирали квіти. Юнак одразу підійшов до них, здивованих його появою, і спитав: «Що це за країна і хто ви такі, любі?»

«Це місто Канакапурі, і живуть у ньому відьядхари,— відповіли дівчата,— а це сад відьядхари Чан-

драпрабхи, ми в цьому саду садівниці і збираємо для неї квіти». Тоді він мовив: «А не могли б ви так зробити, аби я побачив вашу господиню?» — «Гаразд», — відповіли вони і провели його до царського палацу. Увійшов він усередину і побачив колони з рубінів та стіни з золота, немов був той палац осередком багатства. Помітивши його, служниці Чандрапрабхи хутко повідомили свою господиню про нечувану подію — до палацу прийшов смертний. І вона звеліла брамникові негайно привести гостя до неї. Коли той увійшов і побачив її, то вона здалася йому істинним святом для очей, самою довершеністю чудодійного мистецтва Творця. Царівна підвелася з ложа, прикрашеного перлами, аби привітати і вшанувати гостя. Після того як він сів, Чандрапрабха спитала його, хто він такий і як потрапив до цієї країни, неприступної для смертних. Шактідева повідав їй, звідкіля він родом, з якої сім'ї, назвав своє ім'я і признався, що прийшов сюди побачити місто Канакапурі і завдяки цьому добитися руки царівни Канакарекхи.

Від Чандрапрабхи брахман дізнався, що вона має ще три сестри, яких прокляв мудрець за їхні пустощі, і тепер ті змушені жити на землі, серед смертних. Шактідева залишився гостювати в неї, але одного разу, не зваживши на її заборону, зійшов на дах палацу і побачив, що в трьох шатрах спали небувалої краси дівчата, і тільки-но він їх узрів, як миттю провалився в якийсь колодязь і опинився в рідному Вардхамані-пурі, у своєму садку.

Наступного дня йому довелося вийти з дому, і знову до нього долинув крик оповісника, що під торохтіння барабана оголошував: «Коли якийсь брахман чи юнак-кшатрій справді бачив місто Канакапурі, цар тому дочку віддасть за дружину і зробить його своїм наступником!» Шактідева подався до оповісника і вдруге сказав: «Я бачив те місто!» Його відразу ж привели до

царя, а той унізнав його і подумав, що він знову брехатиме. Але Шактідева мовив: «Якщо я неправдиве слово скажу, якщо не бачив я того міста, то накажи скарати мене на смерть! Нехай царівна сама спитає мене про Канакапурі».

Володар мерщій послав своїх слуг по дочку. Царівна прийшла, побачила Шактідеву і сказала батькові: «Та він знову, таточку, якусь небилицю вигідає!» Але Шактідева заперечив: «Правду чи брехню я говоритиму, однак ти, царівно, розвій мої сумніви — чи не тебе я бачив у Канакапурі, де ти лежала бездиханна під шатром, і як же це тепер я бачу тебе тут живу й здорову?» По цих словах Канакарекха зрозуміла, що він справді побував у Канакапурі, і звернулася до батька: «Воістину бачив він Канакапурі, отож йому судилося стати моїм чоловіком. І одружиться він з трьома іншими моїми сестрами, і царюватиме в тому місті над відьядхарами. А тепер я хочу набрати своєї колишньої подоби і повернутися в Канакапурі. Лише через прокляття святого народилася я в твоїй оселі, шановний: «Тільки-но смертна людина побачить твоє тіло в Канакапурі, тоді й скінчиться відрізок твого життя серед смертних, а той, з ким це станеться, буде твоїм чоловіком». Так подвижник визначив межу прокляття, яке він сам наклав на мене. І хоч я жила в людській подобі, але пам'ятаю своє колишнє народження і знаюся на чарах. Тому зараз я піду звідси, щоб знову повернутися до відьядхар». Прорікши ці слова, царівна залишила людське тіло і зникла. І тут зробилося велике сум'яття, царський палац сповнився риданнями Шактідеви — йому довелося добряче потрудитись, але не дісталася бідоласі ні Чандрапрабха, ні Канакарекха.

Засмучений тим, що не здійснилося його заповітне бажання, Шактідева, ідучи з палацу, гірко картав себе, а потім раптом подумав: «Адже Канакарекха сказала,

що мій задум справдиться! То чого ж я втрачаю надію? Адже успіх залежить від моєї наполегливості! Подамся я ще раз до Канакапурі тією самою дорогою, що вперше ходив. Може, знову зласкавиться наді мною доля!» Отак надумався Шактідева і відразу ж попрямував з міста. Адже рішучі в своїх намірах люди за всяку ціну доможуться успіху!

І знову випало йому пройти тим самим шляхом, і зустріти тих, хто допомагав йому раніше, і судилося йому покохати трьох інших сестер Чандрапрабхи — і Біндурекху, яка народилася в сім'ї рибалки, і Шашірекху, і Канақарекху. Одного разу завдяки чарам Біндурекхи йому до рук потрапив магічний меч, а сам він обернувся на відьядхара, і тоді вона йому сказала: «Муже мій, ми дочки повелителя відьядхарів, але всі три були вигнані з Канакапурі прокляттям. Одна з нас, Канақарекха, народилася у Вардхаманапурі. Як скінчилася для неї дія прокляття, ти сам бачив. Вона вже повернулася до рідного міста. Я — третя сестра. Настав час, коли й з мене має спасти прокляття. Сьогодні я повернусь до свого улюбленого міста, де зберігаються наші тіла — тіла відьядхар. Моя старша сестра Чандрапрабха вже там. Швидше вирушай туди за допомогою свого чарівного меча. Там ми, всі чотири сестри, станемо твоїми дружинами, а наш батько, що поневіряється в лісі, віддасть тобі свій престол, і ти правитимеш у місті». Після того як Біндурекха розповіла йому про себе, Шактідева сказав їй: «Бути на цьому», — і помчав з нею небесною дорогою до славетного міста Канакапурі.

Бездиханні жіночі тіла, які він бачив минулого разу в трьох шатрах, тепер ожили, бо до них повернулися їхні душі — і до Канақарекхи, і до всіх інших, отож він знайшов трьох своїх коханих живими. А згодом зустрів і четверту, старшу сестру, погляд якої, змученої тривалою розлукою, обіцяв щастя.

Тоді, як служниці, зраділі його прибуттям, зайнялися своєю роботою, Чандрапрабха пішла з Шактідевою до спального покою і мовила: «Та царівна Канакарекха, яку ти, щасливий, бачив у Вардхаманупурі, моя сестра і звать її Чандрарекха. Дочка повелителя рибалок Біндуматі, з якою ти раніше на острові Утстхала весілля справив, сестра моя Шашірекха, а царівна Біндурекха, що стала твоєю дружиною після того, як дайтья хотів її викрасти, моя молодша сестра Шашіпрабха. Тепер ходімо до нашого батька, і він усіх нас повінчає з тобою».

І на поклик мудрої Чандрапрабхи, немов за велінням Ками, бога з квітковими стрілами, Шактідева з чотирма сестрами поспішив до їхнього батька. А той, вислухавши розповідь дочок, які схилилися перед ним, про все, що сталося, за велінням голосу з небес віддав їх Шактідеві за дружин, а його самого поставив царем у Канакапурі, передав йому все своє багатство та знання і нарік ім'ям, яким стали називати його відьядхари — Шактівега. «Ніхто тебе не здолає, бо ти матимеш незламну силу!» По цих словах могутній володар відьядхарів Шашікханда, залишивши столицю і свою землю, усамітнився в обителі. А Шактівега, коли став царем, увійшов зі своїми дружинами до міста Канакапурі, істинного стягу царства відьядхарів. Відтоді він щасливо жив з чотирма дружинами, що кидали на нього кокетливі погляди, в Канакапурі, славнозвісному своїми храмами, які виблискували золотою оздобою, походжаючи в розкішних садах, де спуски до ставків були прикрашені східцями, всипаними перлинами та іншим коштовним камінням.

Повість про шахраїв

Вступ

Є в країні індійській, на землі Аванті, місто радісне й квітуче, ніякими гріхами не споганене, до града небесного подібне. Називається те місто Удджайїні, і відвідання його гідне всілякої похвали. У північній його частині є розкішний сад, сповнений, як незайманий ліс, пальмами фіговими і пальміровими, деревами манговими та багатьма іншими. Здається, нібито всі вони під вітром витанцьовують, бо він колише їхнє гілля і розвіває гірлянди квітів, що звисають з них. У саду безліч усяких дивовижних плодів, які заслуговують на те, аби їх покуштувати.

І ось одного разу в тому саду зібралася тьма-тьмуща шахраїв, пройдисвітів, крутіїв та іншої потолочі такого ж гатунку. І кого лишень не обдурювали вони облудою своєю, улесливо зворушливими обличчями, ласками та ще багато чим.

І було серед них п'ятеро чудових ватажків — Муладева, Кандаріка, Елашадга, Шаша і Кхандапана, пронозлива дівка. Кожен з чоловіків мав при собі по п'ятсот таких самих шахраїв, а Кхандапана — п'ятсот розпусних та хитрющих дівок. Надовго о тій порі зарядили дощі, і було вогко, і важкі хмари заволокли небо над усім царством. Дощі лили безперестану цілісінькими тижнями, і вся земля розгрузла та вкрилася калюжами.

Голод і холод дошкуляли пройдисвітам, і вони чіплялися один до одного, сподіваючись хоч на якусь поживу. І сказав тоді Муладева те, що спало йому на

думку: «Нехай кожен перед усією нашою братією розповість, що з ним достеменно в житті траплялося, і якщо хтось не повірить у правдивість його слів, то доведеться тому нагодувати всю нашу тутешню компанію. А коли хто зможе довести «Сказанням про Бгаратів», пуранами, «Рамаєюною» та іншими священними книгами, що все сказане істинне, той буде окрасою пройдисвітів і нікого не годуватиме».

І. Розповідь Муладеви

Так сказав Муладева, і сам перший заходився розповідати про те, що з ним було в житті. Ось що він повідав.

«Послухайте, що я вам розповім про дні своєї молодості. Був я ще зовсім хлопчиськом, коли подався шукати щастя. Узяв гарбуза для води, парасольку в руку, перекинув через плече ковдру, пішов і побачив золотавий храм Сканди, бога війни. Раптом казна-звідки мчить оскаженілий від тічки слон, подібний до ревучого повелителя бур Парджаньї, зрошуючи землю потоками поту, як той зрошує її медяними дощами. Побачивши розлюченого слона, я страшенно перелякався. Огледівся — тікати нема куди, от-от мені буде капець. Кинувся я з переляку в гарбуз.

Зловісно кричучи, слон побіг за мною і переслідував мене в гарбузі цілих шість місяців. «Чого він до мене вчепився?» — подумав я і, охоплений жахом, вискочив з гарбуза, немов з пекла. Засліплений люттю слон кинувся за мною, але зачепився за щось волоссям хвоста, вибираючись із гарбуза.

І знову я побачив небесну річку, схожу на жінку, груди якої набухли від молока, переправився через її потік, ніби через коров'ячий слід переступив, і добрався, нарешті, до храму Сканди. Голий, голодний, зму-

чений жагою, простояв я там аж півроку, підставивши свою голову під Ганг, що спадав з небесної тверді. Потім низько вклонився шестиокому Сканді і прийшов сюди, в Удджайїні, де радо зустрівся з вами, вельмишановними повелителями шахраїв.

Якщо все це пустопорожня вигадка, то доведеться недобірку для всього товариства трапезу лаштувати».

Відповів йому тоді Кандаріка: «Хто ж зважиться назвати тебе брехуном? Той, що вивчав пурани, знає «Сказання про Бгаратів» і «Рамааяну», засвідчить, що все це істинна правда. Ти повідав нам про те, що з тобою і слоном трапилось в гарбузі. А послухай-но, що жерці розповідають. «З вуст творця народилися брахмани, з рук — кшатрії, зі стегон — вайш'ї, з ніг — шудри». Коли з живота Брахми увесь рід людський вийшов, то чому ж ти не міг із слоном пограти в піжмурки всередині гарбуза? Та й ще розповідають, що Брахма й Вішну бігли тисячу божественних літ, але так і не змогли досягти кінчика чоловічої сили Хари, яка вміщалася, між іншим, у стегнах Уми. Хто ж посміє дорікати тобі брехнею, коли ти розповідаєш про свої пригоди зі слоном у гарбузі?

А що розповідає нам шановний В'яса про народження ста кічаків? Ось послухай, що в шастрах і «Сказанні про Бгаратів» мовиться. Пішла старша дружина царя Вірати вклонитися риші Гагалі, бо в неї не було сина. Дав їй Гагалі каші з ячменю, рису й пшениці і так сказав: «Якщо ти оце все з'їси в альтанці, то народиться в тебе сто синів». Пішла вона туди, куди їй загадали, з'їла кашу і попрямувала додому. А Гагалі усе вершив свої великі подвиги. Одного разу він побачив, як небесні діви купаються, скинувши вбрання, і вразили його стріли Ками, бога кохання. Спалахнула в ньому пристрасть, і вивергнув він сім'я, і від першої краплі, що впала на землю, народився Кічака, могутній тілом і наділений мужністю із сімені, що вивергнув Гагалі,

споглядаючи небесних дів; від крапель, що потрапили в бамбук, народилося сто кічаків. Риші сховав їх у коліно бамбука, і коли його передали цариці, то всі вони стали її синами. Якщо сто кічаків умістилися в коліні бамбука, то нікого не здивуєш тим, що ви зі слоном шість місяців ганялися один за одним у гарбузі! Якщо Ганг тисячу років не міг виплутатися з волосся Шіви, то що в порівнянні з цим оті шість місяців, протягом яких ти обдурював слона, рятуючись від нього в гарбузі?! Вибігаючи з нього, слон зачепився волоссям хвоста... Ти питаєш, як це могло статися? Послухай, брате, про що в пуранах ідеться.

Під час потопу все суще загинуло в океані, лише один Вішну лежав на його плесі. І от коли він почав творити світ, то з його пупа спочатку виріс лотос, а потім на лотосі з'явився Брахма, який тримав у руках палицю і гарбуз. То хіба ж то диво, що ти і слон вийшли з гарбуза? А коли слон і зачепився хвостом, вибираючись із гарбуза, ну то й що? Послухай-но історії із «Сказання про Бгратів».

Великий творець Брахма затіяв подвижництво аж на цілу тисячу божественних літ. Охопила богів заздрість, і стали вони думати-гадати, яким чином порушити б це подвижництво.

«Пристрасть до жінок — ось найліпший засіб! — сказав Індра.— Адже навіть Шіва, коли справляли його весілля з Гаурі та чинили жертвоприношення вогню, помітив Уму і так розпалився, що в нього виверглося сім'я, крапля якого потрапила в горщик, і з неї народився наставник Дрона. Ця пристрасть туманить розум усім риші, богам та царям і навіть таким могутнім повелителям світу, як Харі й Хара. Хіба що тільки славетний герой може не піддатися спокусі! І той, хто наклав на себе тяжку обітницю, хто вершить неймовірно виснажливі аскетичні подвиги, не в змозі подолати цієї пристрасті! Кого лишень не перетворюють

жінки своїми чарами на покірних рабів, уражених стрілами бога кохання! Пошлемо ж до Брахми, прародителя нашого, Тілоттаму, найвродливішу з усіх богинь. На цьому й скінчаться його подвиги!»

Відразу ж за велінням Індри пішла Тілоттама в прекрасному вбранні до творця і попливла перед ним у танці. І чим довше вона танцювала в чудових шатах, тим дужче тріпотіло все його єство. Облишив творець усі свої справи і став милуватися на диво гарним тілом красуні, не в силі відірвати від неї погляду. Коли вона це відчула, то, подібно до річки з нектару й чарів, полинула в танці праворуч від нього. А він, зачарований вродою богині та сповнений жагою кохання, створив собі друге обличчя, повернуте на південь, третє, на захід спрямоване, і четверте, на північ націлене, щоб весь час любоватися її принадами. Коли ж вона в танці пронеслась над його головою, він створив собі й п'яте обличчя, яке дивилося вгору. Однак Рудра відрубав йому п'яте обличчя своїм нігтем, немов гострою сокирою. Тоді Брахма страшенно розлютився і створив Сітакундаліна, для того, щоб убити Рудру, чоловіка Гаурі.

Рудра, пойнятий жахом, кинувся в обитель Бадаріка і там попросив у Харі, що займався важкими аскетичними вправами: «Подай мені милостиню!» У відповідь на це Харі вивергнув зі свого чола потік крові, а Рудра підставив під нього череп Брахми, і не міг той череп наповнитися цілі тисячі божественних літ. Побовтав Хара пальцем у крові, і народився від того могутній богатир, якого звали Рактакундалін.

За велінням Рудри почав Рактакундалін битися із Сітакундаліном, і точилася та битва між ними тисячу літ, і бажаною вона була богам. Про одного з них казали, що за нього заступається Бгаскара, про другого — що йому допомагає Раві. На ту пору зійшовся бог сонця Раві з Кунті, яка зачала мужа і згодом породила

його, назвавши Карна, бо народила вона його з вуха, і він з'явився на світ уже в обладунках, готовий до бою,— так самісінько, як ти вискочив з отвору гарбуза, він народився з вуха».

Тоді спитав Муладева: «А як же я зміг переправитися на той бік Гангу?»

«Це дуже просто, друже мій! — відповів Кандаріка.— Ось що каже «Рамааяна»: наказав Рагхава Хануману дізнатися, чи й досі вірна йому Сіта. Хануман, орудуючи руками, перетнув океан і опинився в столиці Ланки. Він розшукав Сіту і вручив їй послання, а та вельми зраділа, доставши звістку від свого чоловіка. Потім спитала Ханумана: «Як ти перебрався через океан?» І він сказав: «Твоєю милістю, милістю твого чоловіка і милістю святого наставника я переметнувся через бурхливий океан». Якщо він зміг досягти берега, перетнувши великий океан, то чому ж ти, о найкращий серед людей, не зміг би переправитися через Ганг? А те, що ти шість місяців приймав потік на свою голову, то брахмани з цього приводу таке розповідають: на прохання богів заради блага людей зійшов Ганг з неба на землю. І спитала річка: «Хто з вас мене, падаючу, прийме?» — «Я!» — озвався Ішвара і стояв тисячу божественних літ, приймаючи на свою голову її бурхливий потік. Чого ж дивуватися, що ти утримував її потік якихось там шість місяців?!»

Муладева не мав чим заперечити і так сказав: «Ну, тепер, Кандаріко, розкажи нам щось із свого життя».

II. Розповідь Кандаріки

Кандаріка почав розповідати: «У дитинстві я був страшенно забіякуватий, і батьки вигнали мене з дому за негідну поведінку. Поневіряючись по чужих краях, прийшов я одного разу в село з розкішними лотосовими заростями, що тішили око, з криницею, безліччю

корів та буйволиць. Там люди повсякчас різноманітними жертвами вшановували Якшу. Хто ж не шанує подателя бажаного плоду?! Мене взяла цікавість, і я, вклонившись Якші, затерся поміж сільськими мешканцями. Поки люди забавлялися всілякими ігрищами, на село напали люті розбійники в обладунках і при зброї. Тоді всі селяни з дружинами, з малими дітьми й стариками, з худобою і житлом миттю сховалися в огірок. Розбійники, немов ураз посліпли, дивляться і не бачать села — зезло село, та й годі, як і не було його! Так і пішли ні з чим розлючені.

Забрело на те місце стадо, і одна коза вмолола огірок. Не встигла вона схрумати огірок, як її проковтнув удав, а удава склював орел, вмовившись після цього на дереві вата. Ішов цар з військом і спинився під тим деревом. Погонич слонів прив'язав слона до стовпа. А то був не стовп, а орлина лапа. Раптом орел злетів угору, і погоничі, побачивши, як слон підноситься в небо, закричали, що його хтось поцупив. Хоробрі воїни, стривожені такою звісткою, прибігли на лемент і обсыпали орла стрілами. От упав він на землю з відбитою зливою стріл головою, і звук його падіння був подібний до гуркоту грому.

Звелів цар розрубати тулуб орла, і звідти вивалився удав, а з нього витягли козу, а з неї — огірок, а вже з огірка усі селяни, цілі-цілісінькі, повискакували зі своїми родинами й збіжжям. Вони вклонились цареві й порозходились по своїх домівках, а я відразу ж сюди подався. Усе, що я розповів, зі мною самим трапилося. Хто з вас, шахраїв, не вірить, нехай готує частування!» Елешадга на це так йому сказав: «Ані крихти сумніву ми не маємо». Кандаріка його питає: «Та як же ціле село могло вміститися в огірку?» Елешадга на те усміхнувся: «Напевно, брате, тобі не доводилося чути, що про такі самі випадки йдеться у Вішну-пурані та в «Сказанні про Бгаратів»!

Кажуть, що спочатку, коли ще не існувало п'яти первинних елементів, був лише один безмежний океан, а в ньому плавало яйце, туди-сюди гойдаючись на хвилях. Тріснуло воно, і з нього вийшов троїстий світ — небо, де Індра мешкає з богами, земля, людьми, тваринами та рибою заселена, і підземні країни, де править Яма. Коли все це в одному яйці вмістилося, то чому ж одне село не може поміститися в огірку?

Послухай тепер, що розповідав старий мудрець Маркандея синові Дгарми. Кажуть, що в давнину, коли вода вкривала геть усе безкраїм океаном і хвилі спліталися гірляндами, серед пустельних вод у безлюдному світі побачив Маркандея дерево вата, що самотньо височило над водяною гладінню. На його вітах Маркандея угледів ложе, де сидів прекрасний юнак, що, нібито сонце, сяяв красою своєю. Розпростер мудрець руки під деревом і мовив: «Гляди, синку, не впади, бо смерть настане!» Побачив риші у нього в животі цілий світ. Він зайшов туди, всередину, і аж тисячу божественних літ поневірявся там по лісах та горах, але, так і не діставшись кінця, вийшов нарешті звідтіля. Цілий світ з горами й лісами помістився в животі юнака, то, подумай, Кандаріко, невже одне село не може сховатися в огірку? Ти питаєш, як це могло бути, що в череві птаха помістився удав, а в утробі удава — коза, а в утробі кози — огірок з усякою всячиною? То послухай, що брахмани розповідають.

Коли всі три світи були в животі у Вішну, він сам іще був в утробі Девакі, стрункої, з тонким станом. Якщо справедливо про це пурани розповідають, то чому ж не повірити, що село з усіма жителями і їхнім збіжжям убгалося в огірок?»

«А як же не померли оті всі, хто опинився в огірку, в череві кози, удава і орла?» — так спитав Кандаріка, а Елашадга відповів: «Вони ж там лише один день пробули. Ми ж не дивуємося з того, що три світи знаходи-

лися в животі Вішну, і всі, хто там був, продовжували торгувати, займатися ремеслами й хліборобством, справляти свята й весілля, воювати і робити все те, що робимо ми.

Як могло статися, питаєш ти, що весь світ потрапив у живіт? Послухай! У сиву давнину сперечалися поміж собою Кешава і Брахма. Багатоликий Брахма сказав Харі: «Від мене і весь світ почався, і чотири варни пішли!» Заперечив йому Вішну: «Ой, ти зовсім нехтуєш пристойністю! Годі молоти дурниці! Як тобі не соромно, прислужнику, отаке мені говорити?! Язик в устах моїх — океан, а рот — мов твердь земна й небесна. Увійди в уста мої і споглядай світ живий і неживий! Адже мною, коли я лежав на плесі океану, ти, Брахмо, породжений був з лотоса, що виріс із мого пупа. Отож не хвастайся старшинством!»

Сказав тоді Кандаріка: «Та хіба ж мовиться хоч де в пуранах про те, що птах може стільки зжерти?» Нагадав йому Елашадга: «О тій порі, коли Драупаді вибирала нареченого, у звичайнісінький лук помістилися і земля з горами, і вогонь, і змії. Був у великого царя Друпади лук, який охороняли боги, і оголосив цар таку умову: якщо хтось той лук підніме і влучить у ціль, то він, цар, віддасть тому богатиреві свою смагляву дочку за дружину. Почувши це, зібралися там могутні царі й князі, але кожен з них, намагаючись підняти лук, відразу падав. Потішався з них люд. Ось вийшов пихатий Шішупала, землі повелитель, і почав уже лук від землі відривати, а Кешава тим часом підкинув у лук, щоб він важчий став, вершину Меру, гори священної, свою палицю, плуг, гадюк, скойку, грім, диск, скелю Мандари, та ще й місяць, вогонь всесвітній і землю з горами та пагорбами. Через величезну вагу і на півпальця його не можна було підняти. Отак обдурений, упав повелитель землі Шішупала. Навіть земля не витримувала ваги того лука. Тоді підвівся Арджуна, щоб натягнути

лук, і, поки сам Бгіма тримав лук за дугу, Арджуна відтягнув тятину і влучив стрілою в ціль. Отак він зажив слави і взяв Драупаді собі за дружину.

Коли вже стільки вмістилося в лук, то в орла і удав, і все інше тим паче могло влізти.

На що тільки не натрапиш у «Рамаяні!» Аж послухай! Найкращий з птахів Джатаю з Раваною бився, коли той Сіту викрадав. Розлючений десятиликий, сміючись, блискотливим мечем відрубав птахові обидва крила. Джатаю впав на землю, і здавалося, що то звалилась гора. Сказала Сіта: «Нехай у тебе виростуть нові крила, тільки-но ти побачиш посланця Рами!»

От настає день, минає другий, і стривожений син Дашаратхи посилає Ханумана довідатись, чи не зрадила його дружина. Той, поневіряючись по землі, дійшов до того місця, де лежав Джатаю, та й каже: «Оце так гора! Висока, крута! Як виберусь на неї, то весь круг земний одразу побачу!» Тоді спитав його Джатаю: «Хто ти такий?» І Хануман відповів: «Посланець Рамі! Про здоров'я Сіти прийшов дізнатись!» На це Джатаю мовив: «Перемога Рамі! Сіту викрав десятиголовий. Цією дорогою він повіз її в Ланку! Чого ти тут марно блукаєш? Іди швидше звідси, Ханумане, і повідай Рамі те, що я тобі сказав,— бився я з Раваною підлим. Він своїм мечем відрубав мені обидва крила, і ось я лежу тепер тут безпорадний». І син вітру йому відповів: «Коли ти потерпів у боротьбі з Раваною, то нехай тобі буде благо, друже!»

Почувши слова посланця Рами, Джатаю, у якого знову вирости крила, здійнявся у високість і небесним шляхом полетів до гори Меру, притулку богів. Коли Джатаю-шуліка був завбільшки з гору, то чому б і твій птах не міг би мати такого величезного тулуба?»

Настала Елашадгова черга розповідати, і ось що він сказав:

«Замолоду я був страшенно жадібний і шукав таємницю перетворення металів на золото, мандруючи по різних країнах, аби роздобути чарівний еліксир. Заради знань я долав незорі простори, і кожен мій крок дорівнював ста йоджанам. Якимсь прийшов я туди, де стояла скеля завдовжки з йоджану. Підняв я її, зачерпнув благодатного соку із ставка золотого, що причаївся під скелею, і поставив її на місце.

За допомогою того соку надбав я силу-силенну багатства і став господарем безмежних володінь. Слуги чекали моїх наказів, поети складали на мою честь хвалебні гімни, а юні дівчати танцювали й співали довкола мене. Усім бідним та нещасним я роздавав коштовні дарунки.

Одного дня, почувши про моє багатство, згряя озброєних до зубів розбійників оточила мій палац. Я вирішив, що треба захищати чесно нажите добро. З луком у руках кинувся я в бій і багатьох повбивав, але ті, які залишилися живими, гуртом навалилися на мене, відрубали мені голову, шпурнули її на дерево бадара та й пішли, порозтягавши все моє майно. А голова моя живилася плодами дерева бадара, і безліч людей приходила щоранку подивитися, як вона їсть. Переконалися добрі люди, що голова моя ще жива, і поскладали докупити всі шматки мого тіла, отож завдяки цьому я сьогодні стою перед вами. Хто не вірить у мої пригоди, нехай готує частування».

Але Шаша захопився йому заперечити:

«Хто ж посміє звинуватити тебе в нещирості? Все, що з тобою сталося, потверджують старовинні сказання, веди і «Рамаяна». Ось наприклад. Дуже давно жив риші, якого звали Джамадагні, і була в нього дружина

Ренука, така добродісна й цнотлива, що дерева схилили до її ніг свої верховіття, всипані квітами. Якось побачила вона молодого царя Ашвапахриту, ставного та вродливого, і запалилася до нього пристрасним коханням. Помітив Джамадагні, що дерева вже не схилиються перед нею і, трохи поміркувавши, наказав своєму синові Парашурамі: «Відрубай сокирою голову своїй матері, бо вона согрішила!» Син, не довго думаючи, вволив батькову волю. А батько зрадив, що син його послухався, і сказав: «Я радий! Проси, яку хочеш, нагороду!» І Парашурама попросив: «Зроби так, щоб моя мати ожила». — «Хай збудеться!» — погодився Джамадагні, і тієї ж миті Ренука ожила. Усе це така сама правда, як і те, що ти, братику, живий.

Ще й не таке бувало! Жив у стародавні часи цар Джарасандга, якого нянька склала з двох частин. У «Сказанні про Бгаратів» мовиться, що він правив над тисячами царів.

Чули ми також історії про Сунда й Нісунда, двох братів-демонів, що повстали проти богів і були такі ж невідворотні, як смерть. Їхня поява на світі засмутила богів, і вони поринули в глибоку задуму, а потім, порадившись, віддали по шматочку свого тіла, аби занепастити демонів. І ось з усього цього вони створили найпрекраснішу з богинь Тілоттаму. Було в неї прекрасне і тіло, і обличчя, і ніхто не міг би цього заперечити. Вклонилася красуня богам і спитала їх медоточивим голосом: «Скажіть, о боги могутні, що я маю зробити?» Звеліли вони їй: «Врятуй нас від Сунда й Нісунда!»

Поклала вона повеління богів собі на голову і пішла туди, де мешкали брати. Прикрашена всілякими коштовностями, намистою і золотими ланцюжками, браслетами на руках і ногах, з підмальованими очима, з оголеними персами, круглими, неначе місяць уповні, наблизилася вона до братів, кидаючи на них кокет-

ливі погляди. Обидва були відразу ж скорені її чарами і почали битися, виборюючи собі право володіти нею. У битві вони повбивали один одного. Отак, друже! Кого лишень жінки не зводили зі світу!

Тому й кажуть: жінки породжують серед братів чвари, жінки — корінь руйнування дружби. Не тільки царські сім'ї, але й цілі царства гинуть завдяки жіноцтву! Якщо Тілоттаму могли створити із шматочків божественних тіл, то чому ж не можна було скласти до купи і оживити твоє тіло, розчленоване злодіями?

Кажуть, Хануман якось запитав свою матір Анджану: «Що мені можна з'їсти, коли я буду голодний?» Вона йому відповіла, що всі червоні плоди придатні для споживання. Син запам'ятав її слова, і одного разу, угледівши сонце на сході, подумав, що то червоне яблуко, та й підскочив, щоб його зірвати. Сонце розлютилося і рознесло тіло Ханумана на дрібненькі піщинки. Побачила Анджана сподіяне і тужно заголосила, вмиваючись сльозами. Батько Ханумана Ваю, бог вітрів, засмучений гіркою долею свого сина і невтішними риданнями Анджани, подався в Паталу, підземне царство, і з горя облишив усі мирські діяння.

І тоді приишли всі вітри на землі, а люди, і навіть демони, стали знемагати й мучитися від задухи, що доводила їх мало не до смерті. Похнюпившись, пішли боги втішати Ваю. Зібрали вони по шматочку розтерзане тіло Ханумана і вдихнули в нього життя. Але боги не змогли знайти підборіддя Ханумана, хоча дуже ретельно його шукали. Отож Ханумана й називають — «дитя без підборіддя». Якщо сина бога вітру склали з дрібненьких часточок, то що ж, брате Елашадго, дивного в твоїй розповіді? Всі ми згодні з тобою і вважаємо, що ти сказав чисту правду.

У «Рамаяні» розповідається про те, що, коли було викрадено дружину Рами Сіту, Рама перетнув океан і ступив на Ланку. Жорстока битва розгорілася між

Рамою і Раваною та їхніми воїнами. Воїни Равани вивергали цілу зливу стріл і списів, металевих дисків та інших видів зброї, і багато воїнів-мавп було покалічено, а Лакшмана, брат Рами, упав, як мертвий, вражений ворожим списом. Усе піднебесся наповнилося стогоном і криками Рами та його воїнів, що вболівали за тим героєм, і син бога вітру Хануман приніс із гори Дрона чарівне зілля вішалля, здатне витягувати стріли і таке інше з тіла. І тоді витягли списа з грудей Лакшмани. Розшматовані тіла воїнів-мавп теж позбирали, і пооживали вони, і почали ворухитися, як раніше. Якщо вже мавпячі тіла пооживали, то чому б не могло ожити твоє тіло?! Ти живий, здоровий та цілісінький стоїш перед нами, і це найкращий доказ істинності твоїх слів.

Увесь світ знає, як народився Карттікея, бог битв. Ти не чув цієї історії? А про неї теж ідеться у священних книгах.

Десь у глибині Гімалаїв Шіва милувався зі своєю дружиною Парваті упродовж тисячі божественних літ. О тій порі демон Тарака нагнав страху й дрижаків усім богам. Не могли вони з ним упоратися і зібрали раду.

«Лише потомство від сім'я Шанкари здатне повалити цього демона, а Шамбгу поринув у любовці на Гімалайських верховинах. Ніхто в такий час не може наблизитися до нього, крім Агні, бога вогню!» Пішли вони тоді до Агні та й стали благати: «О добросердий і ласкавий Агні! Ти допомагаєш кожному в біді. Невже ти не захочеш зробити діла, яке ошчасливить усіх богів? Тільки ти, о Агні, можеш наблизитися до Шамбгу заради виконання обов'язку на благо всім богам, кинутим у безодню горя тиранією ракшаса Тараки. Благамо тебе, постань перед володарем тризубця, коли він насититься коханням і зможе вислухати звістку про наше лихо».

Агні, той, що складає жертви, неохоче відповів бо-

гам: «Хто ж може постати перед Шамбгу, шестируким списоносцем, прикрашеним гірляндюю з людських черепів, який мешкає там, де палають поховальні вогнища? Ніхто, якщо він зичить собі добра! Хто посміє постати перед тим страховиськом, коли прагне зостатися живим? Хто наважиться глянути в обличчя Шіві, тоді як мчить він у шаленому танці, розмахуючи ваджрою? Індра і той тремтить перед ним! Вельми гіркою буде моя доля, коли цей бог-списоносець уб'є мене при вході в печеру! Отож і не просить, о боги, щоб я до нього пішов!»

А боги йому на те відказали: «Не бійся! Він увесь у полоні Парваті — адже світ підвладний жінкам. Нездарма кажуть: коня можна виїздити за місяць, дикого слона — за рік, а чоловіка жінка здатна загнuzдати одним махом. Шіва робить усе задля втіхи своєї дружини Гаурі. Хіба ти не помічав, Анало, що Шіва завжди носить її в другій половині свого тіла, і його зображують напівжінкою, напівчоловіком?! Не лякайся ж гніву Хари, бо він намагатиметься вдовольнити Гаурі».

«Згода!» — сказав Агні та й пішов у печеру Гімалаїв, де був Шіва. Він побачив згубника Трипури саме в той момент, коли завершувалася його втіха з Парваті. Помітив Шіва, що Агні входить до печери, і страшенно розлютився. Незважаючи на умовляння Парваті, він кинувся до нього, вигукуючи: «Відкрий рота і проковтни сім'я!» І Агні змушений був проковтнути його сім'я, що яскріло, мов сонячне проміння. Запалали від того сімені всі нутрощі Агні. Добувся він якось до океану і, лише вивергнувши сім'я, відчув полегшення. Люди гадають, що від сім'я Шіви вродилися таємничо мерехтливі, білі як молоко перлини.

Очистився нарешті Агні, вивергнувши рештки сім'я Шіви в океан, що саяв, мов лотос, і заспокоївся. А згодом сталося так, що криттики, діви небесні, весело хлюпалися в тому місці океану і часточки сім'я проникли

в їхні лона. Їх було шестеро, і, коли минув певний час, кожна з них народила по одній частині людського тіла: одна — голову, дві інші — по руці, четверта — тулуб, а п'ята й шоста — по нозі. Коли кожна з небесних дів показала подругам, що вона народила, то всі частини миттю з'єдналися до купи і вийшло дитя, на ймення Карттікея, тобто породжений криттіками. Він був сповнений чеснот і незабаром поборов ракшаса Тараку. Зараз він живе десь у південних краях. Якщо члени Карттікеї, народжені з різних лон, могли з'єднатись, то чому й твоїм не стулитися б до купи?»

Мовив тоді Елашадга: «Скажи-но мені, здогадливий мудрецю, як це відрубана голова може їсти плоди?»

«Хіба ж ти не знаєш,— озвався Шаша,— як Чакрін відтяв диском голову ракшасові Раху, а вона й досі мандрує небом і ковтає то місяць, то сонце? До речі, яка ж це дивина, що ти одним кроком покрив сто йоджан і досягнув гори? Адже відомо, що Вішну одного разу прикинувся карликом і, попросивши в царя Балі землі, трьома стрибками відміряв собі всю землю з горами та лісами і став володарем її. Так-от, коли Вішну міг подолати трьома стрибками всю землю, то чому б тобі за один стрибок не покрити лише ста йоджан.

А з приводу того, що ти тримав на своїх плечах скелю завдовжки з йоджану, то ми ж не раз чули, коли читають «Рамаяну», як був уражений списом Лакшмана під час битви між Рамою і Раваною?! Хануман злетів тоді в піднебесся і відразу ж приніс шматок високої гори Дрона з усією рослинністю і зіллям для витягування списів. Якщо мавпа могла підняти високу гору, то чому ти не підняв би скелю завдовжки з йоджану?»

Зрештою Елашадга мусив замовкнути під зливою запитань і відповідей. «Ну, що ж,— звернувся він до Шаші,— тепер ти розповідай, з чим тобі в житті довелося зустрітися!»

Отож почав розповідати Шаша.

«Колись я зі своєю родиною жив у селі, з настанням дощів займався землеробством, як і годиться кожному селянинові. Перед холодами я пішов оглянути поле, що лежало біля підніжжя пагорба. Ступав я поволеньки, і було в мене хороше на душі. А тут дикий слон, як гора, мчить з пагорба прямо на мене, і в очах у нього палає вогонь сказу. Я на смерть перелякався, тремчу, кидаюсь навсібіч, шукаючи порятунку. Коли бачу, стоїть кунжутове дерево заввишки з кучугуру, і я хутко видерся на нього. Слон помітив, що я лізу на дерево, і, не в змозі мене впіймати, заходився його щосили трясти, як ото хазяїн трясє плодovu деревину, збираючи врожай. Від цього трясіння сила-силенна кунжутного насіння посипалася додолу, і, через те, що слон топтав його, мов досвідчений олійник, невдовзі під деревом потекла річка з кунжутової олії, і на ній підіймалися хвилі не менші, ніж в океані. Грізний слон, звісно, захлинувся в грязюці та олії і здох, як хробак без їжі. Урятувавшись таким чином від страшної небезпеки, я наче заново на світ народився. Уранці зліз я з кунжутового дерева, здер із слона шкуру і зробив з неї бурдюк, у який зібрав усю вичавлену олію. Я страшенно зголоднів і почав їсти макуху, а щоб утамувати спрагу, пив олію десятками відер. Коли бурдюк ущерть наповнився олією, я закинув його на плечі і поніс, немов легеньку соломинку. Перевалив я через пагорб і нарешті добрався додому. От прийшов я до своєї оселі і послав сина по бурдюк, якого залишив під деревом. Я того дерева не бачив, але позначив його.

Вирвав син дерево разом з корінням і бурдюком, що висів на ньому, і приніс додому слонячий бурдюк, наповнений олією, перед очима всіх односельців. А я оце

щойно прибіг сюди з дому... Якщо брешу, готуйте частування».

На це відповіла йому пронозлива дівка Кхандапана: «Усе, що ти розповів про своє життя, цілком підтверджують і славетна «Рамаяна», і «Сказання про Бгаратів».

Однак Шаша перебив її: «Та хіба ж там мовиться про кунжутове дерево?» Кхандапана тут же затулила йому рота: «Невже ти не знаєш, що в місті Паталіпутра здоровенний барабан було вирізано з малесенького кущика маші? Якщо це правда, то чому ж кунжутове дерево не могло бути таке заввишки, як ти розповідаєш?! І чому під ним не текти б олії річкою? Адже «Сказання про Бгаратів» надійна підтримка для моїх міркувань. В ньому говориться про те, що піт слонячий тік, немов бурхлива річка. Градом котився піт зі слонів, стомлених у бою, він розливався шумливою річкою, яка своїми неблаганними хвилями під час повені змиває коней, колісниці та слонів у важкій зброї.

Якщо вже з поту могла утворитися така річка, то чому б їй не утворитися з олії і не змивати на своєму шляху дерев?

Ти казав нам, що з голоду їв кунжутову макуху, а задля втамування спраги пив олію. Саме про таке й свідчить славетне «Сказання про Бгаратів».

Вигнаний з царства Бгіма пішов у місто Екачакра, убив там спересердя ракшаса Баку і випив тисячу глечиків вина, з'їв сімнадцять в'юків харчів, що їх приготували городяни для ракшаса. Якщо Бгіма подужав спожити так багато напоїв та наїдків, то й тобі не важко було з'їсти стільки макухи і випити стільки олії! Та що там! Адже міг Кумбгакарана, брат Равани, поглинати тисячі жбанів з водою та вином! Що в порівнянні з оцим десять горщиків олії, які ти випив? Нічого дивного тут нема!

А пурани? Там розповідається про те, як риші Ага-

стья, для того щоб знищити демонів, випив увесь гіркий від солі океан! Окрім цього, ми знаємо й те, що Ганг, стікаючи по сплетеному волоссю Хари на землю, доніс хвилі свої до обителі риші Джанхну, який випив усю річку до дна, і — дивуйтеся! — він тримав її в собі тисячу літ. Коли ж нарешті він вивергнув її з себе, то їй дали наймення Джанхаві. Якщо вже, любий мій, ці риші могли випити: один — океан, а другий — цілу річку, то хто ж не повірить тобі про нікчемні десять горщиків олії?

А для підтвердження того, що ти своїми руками доніс до села слонячий бурдюк з олією, я тобі нагадаю історію Гаруди. Слухай лишень.

Риші Каш'япа мав дві дружини — Кадру і Вінату. І вони так між собою домовилися: якщо котрась із них програє, то вона довіку залишиться рабинею у тієї, яка виграє, або, щоб відкупитися, та, яка програє, мусить добути амриту. Вийшло так, що виграла Кадру, а Віната програла, і стала вона рабинею у Кадру. Тепер вона щодня мала терпіти кривду й наругу. Засмутилася Віната, живучи в рабстві. А тим часом вона завагітніла й знесла три яйця. Їй дуже кортіло звільнитися від рабства, і, маючи всю надію на своїх нащадків, вона від нетерплячки розбила одне яйце. З нього вискочив скорпіон, і Віната ще дужче зажурилася. «Коли вже я така нещасна, — скрушно думала вона, — що можу породити лише скорпіона, то як же я здолаю океан рабства?»

Минув якийсь там час, і Віната розбила друге яйце, а вона тоді вельми журилася й потерпала, сподіваючись на краще. Вилупилося з того яйця безноге дитинча і з прикрістю докорило матері: «Навіщо ти в стані душевної тривоги розбила яйце? Якби ти не розбила його завчасно, я б не народився безногим і міг би зарадити твоєму лихові, урятував би тебе від рабства. Отож, матусю, бережи третє яйце, дай йому визріти. Син,

який народиться з нього, розвіє твою тугу і визволить тебе з рабства». Згодом бог сонця зробив цього безногого візником на своїй колісниці.

Дотерпіла Віната, поки визріє третє яйце, розбила його, і тоді вийшов на світ Гаруда, зоря сміливих надій для безмежного, мов океан, серця Вінати і нещадний ворог гадючого кодла, породженого Кадру. Зажурилася Кадру, споглядаючи, як Гаруда жартома знищує її потомство, і почала ще більше мучити і принижувати Вінату.

Побачив Гаруда материні сльози, що капали на землю, і спитав її, чого вона плаче. Відповіла йому засмучена Віната, що її навіки запроторили в рабство і вона змушена день і ніч коритися волі Кадру. Почув Гаруда Вайнатєя ті слова і поцікавився, чи є хоч який засіб для визволення з рабства. Сказала йому Віната: «Якщо ти дістанеш амріту, живу воду, то я знову могла б стати вільною». — «Де ж вона є, і як мені її знайти?» — спитав Гаруда Вінату. «Це все знає твій батько, який зараз в обителі Бадаріка вершить найважчі подвиги».

Вклонився Гаруда матері та й подався до батькової обителі. Син схилився до батькових ніг, і старий Каш'япа впізнав його при першому ж дотику. Попросив Гаруда батька: «Таточку, я страшенно голодний! Дай мені трохи попоїсти».

Каш'япа так йому відповів: «Неподалік є озеро, живуть на ньому величезний слон і черепаха завтовшки в дванадцять йоджан. Вони часто б'ються між собою і, немов рухомі гори, каламутять озеро. Убий їх і втамуй свій голод». Пішов Гаруда на озеро, зробив так і наївся. Призволившись цими двома істотами, Гаруда побачив смоковницю, суціль обліплєну птахами. Вони так цвіркотали, наче настав кінець світу. Під тим же деревом жила безліч валакхільїв — святих, що народилися із сім'я Брахми і присвятили своє життя подвигам. Не

встигне Гаруда сісти на дерево, як воно гнеться й тріщить, і він, боячись, аби дерево, падаючи, не повбивало мільйони святих, поніс його в своєму дзьобі на превеликий подив богів і ракшасів. Велично ширяв він у піднебессі з розпростертими крилами, несучи в дзьобі смоковницю. Нарешті Гаруда впустив її на лісистий острів посеред океану. Люди вважають, що дерево те прикрасило сучасну Ланку, де колись була столиця Равани.

Знову прилетів Гаруда до батька в Гімалаї і сказав йому, що хоч він з'їв слона й черепаху, однак голоду свого не втамував. Мовив тоді Каш'япа: «Нішадів з'їж». Гаруда з'їв нішадів та й знову питає батька: «Скажи мені, де прихована амріта?»

Старий Каш'япа повідав йому: «Амріта прихована в сьомому підземному царстві, в ставку, що свище й палахкотить спопеляючим полум'ям. Стережуть його всі боги, і тому, сину мій, не так-то просто добути амріту».

Тоді спитав його Гаруда: «Та, мабуть же, є засіб, завдяки якому її можна добути?» І він почув таку відповідь: «Добути можна, якщо ти принесеш жертву вогню, а саме — дуже багато олії, маслянки, меду та води. Але я не певен, що й після цього ти добудеш амріту. Тобі доведеться ще подолати безліч перепон, коли навіть ти заволодієш амрітою».

Гаруда вчинив так, як порадив йому батько, а бог вогню тоді змилувався й показав Гаруді ставок з амрітою, і той викрав звідтіля чудодійний горщик. Однак дивно, як це птах міг украсти горщика, що був під недремним оком богів та ракшасів! Коли ж вони помітили, що горщика викрадено, то страшенно сполошилися і кинулися за птахом навздогін, маючи всі види зброї при собі. Оскаженілі від люті, вони мчали за Гарудою звідусіль і, проклинаючи його, вигукували: «Ріж його на шматки!», «Бий його!», «Не випускай живим!»

Тридцять три мільйони богів та ракшасів юрбою переслідували його і волали: «Ах ти ж, викрадачу амріти! Як ти смієш тікати від нас?!»

І розпочав тоді Гаруда битву, в якій з одного боку був увесь світ небожителів, а з другого — самотній птах. Своїми могутніми крилами збивав він мільйони богів і спроваджував їх до обителі смерті. Ця битва за амріту між Гарудою та богами була неймовірною, дивовижною і руйнівною для всіх світів. Гаруда Вайна-тея, який бився сам-один, поборов усіх богів. Боги тікали, хто куди попав, набравшись від нього страху. Їхній повелитель Індра побачив, як боги, зазнавши поразки, дають драпака, і метнув у Гаруду палаючу тисячами вогнів жахливу громову стрілу. Але ця наймогутніша зброя пробила Гаруді лише пір'я крил. Пощастило Гаруді, що не рознесло його на тисячі шматків. Поглузував Гаруда з богів: «Чого ж ви досягли, о боги? Хотіли вирвати мені крила? Нічого у вас не вийшло!» І він вирвав дзьобом кілька пір'їнок з крил і помахав ними.

Почувши про втечу богів, Вішну страшенно розлютився і прожогом кинувся виручати їх. Схопив він свій металевий диск, що блискотів, як дванадцять сонць, і замахнувся на птаха. Усі риші та пустельники побачили, що Вішну збирається застосувати таку страшну зброю, і подалися до нього, вигукуючи: «Що ти робиш, о могутній Вішну? Адже ти зруйнуєш увесь світ! Ти ж повелитель усього світу богів і небожителів! — умовляли вони Вішну. — Чого ж ти, як низьконароджений, женешся за птахом?» І їм пощастило, нарешті, заспокоїти його такими словами: «Адже Гаруда твій родич. Не гнівайся, Вішну. Не знищуй, подібно до низьконародженого, своє потомство!»

Прислухався Вішну до слів риші, добряче поміркував над ними і мовив: «Еге ж, мало не зробив я тяжкого промаху. Я ж міг занепасти свого родича Гаруду!»

Недарма кажуть: розгніваний мудрець забуває про свій обов'язок і потребує поради богів та тьмущих людей. Тоді поміж Вішну й Гарудою було укладено перемир'я, а зображення Гаруди навіть красувалося на хоругві бога Вішну. Віддав Гаруда амріту Вінаті, матері своїй, і завдяки цьому врятував її від довічного рабства.

Так-от, коли Гаруда міг підняти та вбити слона й черепаху, коли він подужав нести смоковницю в дзьобі, хто ж не повірить, що ти здер шкуру зі слона?

Якщо Крішна в пору дощів зміг підняти гору Говардгана і нести її цілих сім днів, то, любий мій, чому б тобі не здолати слонячого бурдюка, наповненого олією?.. Та й до того ж, коли вірять історії Ханумана, що вирвав з корінням дерево ашока, під яким Равана сховав Сіту, то хто ж не повірить тобі, о найдостойніший серед шахраїв, що твій син приніс отой слонячий бурдюк з олією разом з вирваним сезамовим деревом?»

V. Розповідь Кхандапани

Після того як Кхандапана довела, що Шаша сказав правду, він замовк, а потім звернувся до неї з такими словами: «Ну, пройди світко, настала твоя черга розповідати про свої походеньки!»

Вона відповіла, що розкаже їм усе, не криючись, і влаштує бенкет,— нехай лише вони схиляться до її ніг і визнають її вождем.

Тоді всі присутні заперечили їй: «Як же це ми, чоловіки, та схилимося до твоїх ніг? Ми й самі шахраї хоч куди! Чим же ти перевершила нас, шльондро?» Вона лукаво посміхнулася на це і мовила: «Отож слухайте мене уважно. Ось що я вам повідаю.

Коли я вступила в пору дівування, то стала дуже вродливою та вельми привабливою і збуджувала жагу, як Раті, дружина бога кохання Мадани. І раптом тоді я залишилася вдовою. Одного разу, очистившись від місячного, я спала під чистою лавою і втішалася коханням із самим богом вітру, найпристраснішим мужчиною. Одразу ж після цього я народила сина, який примусив мене дозволити йому піти з дому і зник, мов сон. Тепер скажіть мені, високомудрі, чи міг у мене народитися син так, як я вам розповіла? Якщо це правда, шановні, то ніколи жодна жінка не могла б стати вдовою!»

«Ну, чого ж,— відповів їй Муладева,— все це істинна правда. Адже в Святому Письмі сказано, що таким же чином Кунті народила Бгіму, а Анджана — Ханумана. Творця «Сказання про Бгаратів» В'ясу також народила дівчина-рибачка завдяки її стосункам з великим риші Парашарою. Щойно народившись на світ, син залишив матір та й пішов до лісу, звелівши їй згадувати про нього в разі потреби. З ласки риші Парашари та дівчина-рибачка знову стала незайманою, і була вона улюбленою дружиною царя Сантану і народила від нього Вічітравір'ю. Але Вічітравір'я помер, не дочекавшись потомства, і то було горе велике, і Йоджанагандга пригадала слова В'яси, і син постав перед нею. Вона сказала йому так: «Рід Куру згасне без потомства. Зроби так, сину мій, щоб він не переводився і процвітав». В'яса створив Панду, Дгрітараштру та Відуру, і, таким чином, рід Куру не згас. А задля цього він зійшовся з усіма трьома дружинами Вічітравір'ї і, коли став батьком, сказав своїм чадам: «Ах ви, негідники! Це ви примусили мене согрішити, і тому я втратив усе те, чого досяг своїми подвигами!»

Правду кажуть: «Людина, свята і чиста в сівбі, в їжі, в любощах та інших діяннях, ніколи не согрішить, навіть коли опиниться в скруті». Так-от, якщо про наро-

дження Бгіми, сина Анджани і В'яси, свідчать стародавні шастри, то хіба ж ми можемо сумніватися в тому, що твій син народився від бога вітру?»

Погодилася Кхандапана з Муладевою і повела далі свою розповідь: «Одного разу я щиро заприятелювала з Гаурі, і довірила вона мені мантру, за допомогою якої я могла б викликати різних богів, коли забажаю. Завдяки мантрі я причарувала яскраве, пломенисте сонце і згодом понесла від нього сина. А тепер скажіть: як це сонце, у вісімдесят шість тисяч разів більше за землю, не спалило мене своїм дотиком?»

Кандаріка відповів їй: «Якщо цариця Кунті не згоріла від співжиття з богом сонця, коли понесла від нього Карну, то чому ж ти, безталанна вдовице, могла згоріти від його обіймів?»

І знову Кхандапана заходила розповідати: «Потім я спокусила бога Агні і зачала від нього сина. Розтлумачте, будь ласка, чому Агні не спалив мене в своїх обіймах? Адже всі знають, що сонце палить здалеку, а вогонь — лишень пальцем доторкнись до нього».

Заперечив їй Елашадга: «Що ж тут дивного?! Хіба ти не знаєш стародавньої історії про те, як Дгуморна, дружина Ями, щодня складаючи жертву Агні, сходилася з ним? І сталось так, що бажання охопило Яму саме в ту мить, коли ще не скінчилися її любові з Агні. Вона ніяк не могла випручатися з обіймів бога вогню і проковтнула його, як воду. Не встигла вона опорядитися, а вже з'явився Яма, проковтнув її та й пішов на зібрання богів. Вітаючи Яму, боги взяли його на глуз: «Наше тобі шанування, о триєдиний!» Яма тут же виблював Дгуморну, а вона вивергнула Агні, якого була проковтнула. Не довго думаючи, Яма подався за Агні, а той, рятуючись від нього, сховався в лісі. Спитав бог смерті у слонів, де причаївся Агні, але вони не змогли йому відповісти, і за це Яма відкусив їм язика. Чому ж ти

мала згоріти, коли не згоріла від обіймів Агні дружина Ями, навіть проковтнувши його?»

І знову Кхандапана заговорила: «Потім я принадила Індру, що гарцює на Айраваті, і теж зачала від нього сина. Як же це так сталося, що він вибрав мене між усіма небесними дівами?»

Сказав їй на те Шаша: «Чому ж ти дивуєшся з цього? Хіба ж Індра не оволодів так само Ахільєю, дружиною мудреця Гаутами? Коли риші побачив свою дружину в обіймах незнайомця, він розлютився і, створивши на тілі Індри тисячі жіночих органів, звелів своїм учням згвалтувати його. Отак бог богів Індра прийняв наругу від диких і знавіснілих учнів, збуджених хіттю. Всі боги тоді з глибокою шанобою та ревністю стали благати риші Гаутаму, і той погодився перетворити всю цю тисячу жіночих органів на одне око.

Цариця Кунті народила Арджуну від милування з Індірою. Жоден, хто розуміється на шастрах, не сумніватиметься в тому, що ти понесла від Індри сина».

«А чи знаєте ви,— запитала Кхандапана,— якого я роду-племені, скільки маю добра і таке інше?»

«Народилася ти в Паталіпутрі у брахмана Нагашармана від його дружини Сомашрі з роду Гаутами, а нарекли тебе Кхандою»,— відповів на це Муладева.

«Гадаю, тут щось не те,— мовила Кхандапана.— Мабуть, тебе ввела в оману моя врода і тендітність. Насправді ж я дочка царевої пралі і звати мене Дагдгіка. В оселі моїй було повнісінько різного добра, я мала коляски й колісниці, що запрягалися кіннями й слонами. І хоч наша каста не дуже знатна, але мій будинок був схожий на царський палац, що сяяв незвичайною красою і пишністю. Я безперестану прала білизну для всієї царської родини і наближених до неї людей, та й взагалі для всіх інших городян. Я прала силу-силенну вбрання. Якимось я розпорядилася повантажити цілі купи одежі на безліч возів і в супроводі тисяч

помічників вирушила до сріблястої річки, а там слуги мої заходилися прати одягу, і вздовж річки лунало: чоп-чоп, лясь-лясь.

Слуги випрали одяг і розстелили на землі сушитися, але раптом де не взявся лютий вітер, підхопив його і заніс безвісти. Тоді я наказала всім моїм слугам сховатися, бо лише я, як хазяйка, мусила за все відповідати, і вони хутко зникли.

Боячись гніву царевого, я обернулася на ослицю і пішла пастися у міський сад, де тінь від дерев була гущіша за пільму ночі. Я там вибрикувала на просторі, проте вдосвіта мені в душу закралася думка: а що, як хтось із городян поласиться на мою шкіру і м'ясо? З переляку я почала метатися по садку, як навіжена. Кому смерть не страшна?

Позбулась я подоби ослиці і обернулася на мангове дерево, що стояло біля ашоки, вкритої червоним цвітом. Незабаром зник покров ночі, подібно до покрівів пристрасної жінки. Розтанула ніч, і над обрієм підвелось сонце, що своїм промінням змушує розкриватися лотоси.

Цар довідався, що буйний вітер забрав випраний одяг, і звелів оголосити під удари литавр про своє високе покровительство праям і про те, що їм нема чого боятися. А для мене та царська ласка була як мед на вустах, тому я швиденько скинула з себе подобу манго і знову стала такою ж чарівною, як була.

Як на гріх, серед темної ночі собаки, шакали й парії пожерли геть усю ремінну упряж. Нарешті моєму батькові, після довгих пошуків, пощастило знайти мишачого хвоста, з якого ми нарізали упряжі для всіх возів та підвід.

Скажіть, добродію, схоже це все на правду?»

І відповів їй на те Шаша: «Яка ж це дивина? Хіба ми не чули про те, що Брахма й Вішну мали таку вели-

чезну чоловічу силу, що їй кінця-краю не було?! З «Рамаяни» нам читали, немов у Ханумана був такий довжелезний хвіст, що, накривши його палаючою тканиною, він оточив і підпалив усю Ланку. Якщо син вітру мав такий довгий хвіст, то чому б вам не нарізати упряжі з мишачого хвоста?! Священні книги нам розповідають, як цар Гандгарікавара обернувся з людини на дерево курабака. Сміливий і мужній цар Нахуша, від якого сам Індра-громовержець полохливо тікав у бою, був проклятий наставником богів Бріхаспаті і перетворився на удава нечуваних розмірів.

Коли було вигнано пандавів, і вони подалися до лісу, цей удав проковтнув Бгіму, другого з пандавів. Почувши про це, Юдгіштхіра, старший з них, пішов до удава і мав правильно відповісти на сім запитань заради того, щоб удав погодився віддати Бгіму. Отак урятувався Бгіма, а Нахуша звільнився від прокляття, скинув шкуру удава, знову набрав людської подобі і став великим царем, який правив усім світом. Ну, а якщо все це правда, о Кхандо, то всі твої оповіді про обернення на ослицю, мангове дерево і знову на красуню нікого не можуть здивувати!»

Тоді знову повела мову Кханда: «О повелителі шахраїв, коли ви погодитеся з моїми словами і отож визнаєте, що я вас пододала, я ладна влаштувати вам пишну трапезу. Подумайте про це добре, бо я перемогла вас дотепністю».

Зухвало й хвалькувато відповіли їй шахраї: «Що ти верзеш, яка перемога?! Та нас не можуть здолати навіть верховні боги, такі як Брахма, Вішну й Шіва!»

«Гаразд, мої великорозумні панове! — мовила Кханда, — слухайте далі. Після того як до мене знову повернулася людська подоба, я попросила в царя дозволу розшукати випрані речі та моїх слуг, хоч би де вони були. Роздумуючи, де б мені знайти моїх мудрих

помічників, я прийшла сюди пізно, коли ви всі вже тут зібралися. Так-от, слухайте: четверо моїх вірних слуг — це ви, Шаша, Муладева, Елашадга і Кандаріка. Хіба ви не поцупили ту одежу, в яку вбрані? Коли ви заперечуєте це, то, як ми домовилися, лаштуйте мені частування!» Отак зганьбила й присоромила вона чотирьох славетних шахраїв, перевершивши їх своїм розумом.

Довелось їм визнати: «Ти єдина завдала нам поразки, нам, шахраям, що зажили слави в усьому світі! О прехороша Кхандо! Ти на всій землі Бгаратів найдібніша і найдосвідченіша шахрайка, яка здивувала нас, чоловіків, що пишаються своєю мудрістю. Позаяк ти завдала нам поразки своїм природним розумом і кмітливістю, ми просимо тебе добути для всіх нас наїдків та напоїв». Зраділа Кхандапана, що збила з чоловіків пиху. Вона згодилася задовольнити їхнє прохання і сказала, що влаштує для них справжнісінький царський бенкет.

Потім вона пішла на кладовище, де збиралися всі роди злих духів, завивали шакали, кричали й стогнали сови. Бридка слизота, впереміш з кров'ю, сочилася з трупів, високо шугали язики полум'я від поховальних вогнищ, шуліки й стерв'ятники верещали, аж захлиналися. Подалася Кханда до того лісу небіжчиків, де тіла були проколоті й розшматовані, нутрощі повивалювалися і жахний сморід отруював повітря. Їй пощастило знайти труп немовляти, щойно залишеного батьками на кладовищі. Вона обмила тільце, сповила його, взяла дитя на руки, неначе воно було живе, і прийшла до оселі найбагатшого купця Удджайїні, що саме урочисто сидів, як всемогутній Індра, в оточенні безлічі купців. Кханда почала благодати: «Я дочка шанованого брахмана, а привело мене до тебе велике горе, що звалилося на мою голову. Я чужинка, і нема нікогісінько, хто міг би мені допомогти, всі відцуралися від мене.

Прощу тебе, дай мені грошей, щоб дитина моя з голоду не вмерла!»

Купець був дуже заклопотаний, і йому було ніколи. Обурений благанням та настирливим канюченням жінки, він звелів своїм слугам вигнати її. Хоч Кханда просила жалісливо й сумирно, однак купцеві слуги схопили її і виштовхали геть. Тоді вона впала на землю і заводала ще голосніше й жалібніше: «Ой синочку мій, дитино моя! Тебе вбили оці жорстокі люди, а я думала, що на старість ти будеш мені підпорою та розрадою! О підлий купче! Як скажений слон ламає німічну деревинку, так і ти вбив мою дорогесеньку крихітку! О люди, погляньте на цього багатого купця, який убив дитя чистокровної брахманки!» Роздираючи одягу та б'ючи себе в груди, Кханда жалібно голосила: «Цей купець розбив чашу для милостині!» Крик її ставав дедалі голоснішим. Купець зі своїми слугами кинувся до неї і став просити, щоб вона не лементувала: «Сердешна жінко, візьми-но оцю мою сережку! Заспокойся і не вдавайся у відчай! Я дав тобі чималі кошти, і тобі їх вистачить надовго».

Кхандапана взяла сережку і хутко пішла з домівки купця, забравши з собою дитину, а купець, який завдяки милостині відвернув нещастя, теж заспокоївся.

Вдало улагодивши дільце, звеселена Кхандапана віднесла дитину на кладовище, а потім подалася на базар, у ряди золотарів, і запропонувала їм сережку, всипану коштовним камінням. Вона без жалю розпрощалася з сережкою, а за виручені гроші накупила всілякого харчу і нарешті влаштувала для всіх шахраїв та пройдисвітів, що зібралися, бенкет, як улаштовують для брахманів багату поминальну трапезу.

Наїлися пройдисвіти донесхочу і почали дружно вихваляти її: «О Кхандо, тільки тобі й таланить у житті. Завдяки своєму вмінню ти подолала в суперечці досвід-

чених і хитромудрих пройдисвітів і щедро пригостила всіх різними пречудовими стравами».

Істинна правда: «Високоосвічені та мудрі люди не можуть сказати так розумно, як іноді скаже темна жінка без ніякої підготовки». І ще справедливо мовиться: «Навіть прочитавши всі шастри і ретельно розібравши їх, чоловік не скаже того, що скаже жінка без усякої підготовки».

На цьому й кінець «Повісті про шахраїв».

Словник імен і назв

Аванті — одне з шістнадцяти великих царств стародавньої Індії;
столиця його — місто Удджайїні.

агуру — пахощі.

Айравата — слон, на якому їздить цар богів Індра.

амріта — напій безсмертя, нектар.

Анала — одне з імен бога вогню Агні.

апсари — небесні діви.

ашока — велике вічнозелене дерево.

Бадаріка — місце паломництва в Гімалаях.

бгадра — місяць індійського календаря, що відповідає періодові від
половини серпня до середини вересня.

Бгаскара — букв.: «блискотливий», епітет бога Шіви.

Бгіма — один з героїв великої індійської епопеї «Махабга-
рати».

Брахма — бог-творець.

брахман — той, що належить до жрецького стану.

брахмаракшас — дух брахмана, який учинив тяжкий злочин, напри-
клад, убив корову, і переродився на демона.

брахмачарин — учень брахмана, що пильнує обітниці стриманості,
послушник.

Бріхаспаті — стародавній мудрець, наставник богів.

ваджра — громова стріла, зброя Індри.

Вайкунтха — рай Вішну, де будинки споруджено з коштовного
каміння, а дороги вистелено золотом.

Вайнатея — син Вінати, прародительки пернатих, напівлюди-на-напівптаха, його друге ім'я Гаруда. На Вайнатеї літає бог Вішну.

вата — індійська смоковниця.

Ватсьяяна — автор «Камасутри», давньоіндійського трактату про кохання.

Васудева — одне з імен бога Вішну.

ветала — упир, перевертень.

вішанья — беззаспокійливе зілля.

Вішнупурана — зведення міфологічних і космологічних переказів.

Ворог Врітри — епітет Індри, що вбив демона Врітру.

Ворог Мури — епітет бога-пастуха Крішни, який знищив демона Муру.

В'яса — гаданий автор великої індійської епопеї «Махабгарата».

Гаруда — божественний коршун, на якому літає бог Вішну.

гетера — букв.: «подруга», «коханка»; у стародавній і середньовічній Індії гетеризм був досить розвинений.

гух'яка — лісовик.

дай мені дров для вогнища — йдеться про звичай саті — самоспалення вдів на поховальному вогнищі чоловіка.

двічінароджений — брахман вважається двічінародженим; перше народження — фізичне, друге — посвята в брахмани. Двічінародженими є істоти, що з'являються на світ з яйця.

Дгармараджа — букв.: «Повелитель Віри», епітет бога смерті Ями.

дготі — чоловічий одяг, шаровари, зроблені з одного цілого шматка тканини.

Девакі — мати Крішни, бога-пастуха, одного з земних втілень бога Вішну.

Джатаю — міфічний цар коршунів.

Джарасандга — легендарний цар, якого вбив Бгіма.

Драупаді — спільна дружина п'яти братів-пандавів, головних героїв великої індійської епопеї «Махабгарата».

драхма — дрібна монета.

Дрона — наставник героїв «Махабгарати» у військовій справі.

Екачакра — назва міста.

Індра — цар богів у давньоіндійській міфології, бог грози.

Ішвара — букв.: «повелитель», епітет Шіви.

йогиня — чаклунка, відьма.

йоджана — міра довжини, що дорівнює приблизно 15 км.

Йоджананганга — рибачка, мати В'яси.

кальпа — міра часу, 4 320 000 000 років.

камфора — пахощі.

карма — сукупність добрих і поганих вчинків, сподіяних за колишніх народжень; визначає статус людини і взагалі будь-якої істоти в теперішньому народженні.

Карна — один з персонажів «Махабгарати».

Картіккея — ім'я бога війни Кумари, сина Шіви.

Каутілья — прославлений автор давньоіндійського політико-економічного трактату «Артхашастра» («Наука про багатство»).

каури — маленька черепашка, що правила за дрібну монету.

каурубга — атрибут бога Вішну.

каятха — писар, рахівник, чиновник.

Кешава — букв.: «волохатий», один з епітетів бога Вішну.

критіки — шість небесних дів, що ототожнюються з зірками, які входять до складу сузір'я Плеяд.

Крішна — бог-пастух, коханою жінкою якого була Радха; одна з земних іпостасей бога Вішну.

Кубера — бог багатства.

Кумбгакарна — ракшас, уособлення обжерливості.

Кунті — мати трьох героїв «Махабгарати» — Юдгіштхіри, Бгіми і Арджуни.

куша — священна трава з твердим стеблом; використовували її для жертвоприношень та подвижництва.

кшатрій — той, що належав до військового стану у стародавній Індії.

Лакшмана — молодший брат Рами, героя великої індійської епопеї «Рамаїяна».

Малава — назва стародавнього царства, територія якого охоплювала суміжні частини теперішніх штатів Раджастхан і Мадх'япрадан.

манго — плодове дерево з широкою кроною.

Мандара — легендарна гора, що правила асурам і девам колотівкою для збивання Молочного океану, коли вони намагалися добути з нього чотирнадцять скарбів, а серед них і жбан з амрітою, напоєм безсмертя.

Манматха — букв.: «той, що пробудився в серці», епітет бога кохання Ками.

мантра — магічна формула, заклинання.

Маркандея — один із стародавніх мудреців.

матх — обитель подвижника; монастир.

Махакала — букв.: «Великий час», одна з іпостасей бога Шіви.

маш — рослина з родини бобових.

метальний диск, палиця, скойка, чарівний камінь каустубга і лотос — неодмінні атрибути бога Вішну.

Метатель ваджри — епітет Індри.

мускус — пахощі.

Нандана — райський сад у царстві Індри.

Нарада — стародавній мудрець; у легендах часто постає як призвідник суперечок.

Нараяна — букв.: «той, що рухається на водах», епітет Вішну, який лежить на змієві Шеші посеред світового океану.

Нармада — назва річки.

Нахуша — легендарний цар, прокляттям мудреців перетворений на змія.

Небесний мандрівник — тобто Сонце.

нішади — назва плем'я.

- пандит* — освічена людина, яка знає санскрит; учитель.
- Парашара* — стародавній мудрець, батько В'яси.
- Парджанья* — епітет Індри, царя богів, бога грози і грому.
- Патала* — один з підземних світів.
- Паталіпугра* — зараз місто Патна.
- пекло Авічі* — одне з пекл індійської міфології, де грішники смажуться на залізі.
- перед богом, який освячує всі три світи* — тобто перед Вішну.
- пішов, утративши свою тінь...* — тобто пішов уночі, отож тіні не було видно.
- побажайдерев* — одне з дерев, що росте в саду царя богів Індри. Воно має властивість наділяти людину, яка сидить під ним, усім тим, про що вона лише подумає.
- Повелитель часу* — див. Махакала.
- Пожирач змій* — тобто Гаруда.
- прайога* — рід драматично-танцювальної вистави.
- пракрит* — загальна назва народних мов стародавньої і середньовічної Індії.
- пральник* — представник касты, що займалася пранням білизни.
- пурохіта* — царський жрець.
- п'ять первинних елементів* — земля, повітря, вогонь, вода і ефір.
- Раві* — одне з імен Сур'ї, бога Сонця.
- Рагхава* — букв.: «нащадок Рагху», епітет Рами.
- ракшас* — рід демона, ворожого людям.
- «Рамаяна»* — індійський епос про царевича Раму та його боротьбу з ракшасом Раваною, що викрав його дружину.
- Рамбга* — одна з чотирнадцяти небесних дів.
- Раті* — дружина бога кохання Ками, уособлення пристрасі.
- Ратнапура* — букв.: «місто коштовного каміння».
- Раху* — ім'я дайтьї, ворога богів.
- риші* — мудрець, пророк.
- Рудра* — букв.: «лютий», епітет Шіви.
- Рупаваті* — жіноче ім'я, букв.: «красуня».

- Саламбганджика* — лісова богиня, що живе в деревах.
- Сарасваті* — дружина верховного бога Брахми, богиня красномовства.
- санскрит* — широко розповсюджена в стародавній та середньовічній Індії літературна мова, що була також мовою культу і адміністрації.
- Сантану* — стародавній цар, предок героїв «Махабгарати».
- син Дашаратхи* — тобто Рама.
- син Дгарми* — епітет Юдгіштхіри, одного з героїв «Махабгарати».
- сім матерів* — стародавні богині, їхній культ супроводжувався людськими жертвами.
- «Сказання про Бгаратів»* — тобто велика індійська епопея «Махабгарата».
- Сканда* — епітет Кумари, бога війни.
- Сундарі* — ім'я гетери, букв.: «красуня».
- Сунд і Нісунд* — два брати-дайтї (суперники богів), що повбивали один одного, виборюючи право на володіння небесною дівою Тілоттамою.
- сутрадгара* — голова акторської трупи; режисер.
- Тарака* — син ракшаса Тари; його вбив Кумара, син Шіви.
- тиртха* — місце священних купань; брід.
- Тілоттама* — одна з чотирнадцяти небесних дів; її створив зодчий і художник богів Вішвакарман, взявши по шматочку від усього цінного, що є в трьох світах.
- три мети життя* — віра, багатство, любов.
- Триокий* — епітет Шіви, пов'язаний з легендою про те, як бог кохання Кама спробував вистрілити в Шіву, що поринув у глибокі роздуми і, не бажаючи облишати подвижництва, силою волі створив на своєму чолі третє око, вивергнув з нього полум'я і спопелив Каму.
- Трипура* — три міста, створені асурами; вони літали в просторі і були спалені вогнем з третього ока Шіви.
- Ума* — дружина бога Шіви, Парваті.

Хануман — цар мавп, який допомагав Рамі в його битві з Раваною.

Хара — букв.: «рятівник», епітет бога Шіви.

Харі — букв.: «той, що розвіює смуток», епітет бога Вішну.

чакороока — чакора — рід перепілки, що, за переказами, харчується місячним сяйвом.

чакра — металевий бойовий диск, зброя бога Вішну.

Чакрін — букв.: «той, що має диск», епітет бога Вішну.

чандала — низькородний, позакастовий.

чарпай — індійське ліжко, змайстроване з дерев'яної рами на ніжках, в середині якої натягнуто мотузяну сітку.

чатака — птах з породи горобиних; за переказами може задовольняти жагу лише дощовою водою.

чеди — назва плем'я.

читати веди — власне — декламувати; брахмани за допомогою вироблених упродовж століть мнемонічних засобів заучують тексти вед напам'ять.

Чітрагупта — писар бога смерті Ями; він записував у книгу долі всі гарні й погані вчинки кожної душі.

Шанкара — букв.: «той, що творить багатство», епітет бога Шіви.

Шіва — бог-руйнівник і водночас творець.

Шішупала — двоюрідний брат Крішні і його суперник, якого той убив.

шлока — віршована форма, що найчастіше вживається у санскритській літературі.

шлюб за звичаєм гандгарвів — тобто за взаємним коханням.

шраддга — поминальне жертвоприношення душам померлих предків.

щаблі життя — тобто учнівство, господарювання у своїй домівці, старість і самотність.

Юдгіштхіра — власне ім'я одного з персонажів давньоіндійської епопеї «Махабгарата»; букв.: «стійкий у бою».

Яма — бог смерті.

якша — напівбог із почту бога багатства Кубери; його обов'язок — охороняти скарби, він ходить п'ятами вперед, щоб збивати з пантелику шукачів коштовностей.

якшиня — дружина якші.

ЗМІСТ

Індійська середньовічна новела

Ігор Серебряков

5

ЦАРІВНА З КАНАКАПУРІ

Середньовічна
індійська новела

Тридцять дві новели
про ченців

12

Про Кесату і Кандарпу

59

Оповідь про те,
як дружина Муладеви перехитрувала
свого чоловіка

71

Оповідь про сміливого гравця
Тхінтхакаралу,
який обдурив самого Індру
і запанував над його волею

78

Про розбійника Сінхавікраму,
який примудрився обдурити самого бога смерті

87

170

Про шахрая,
що видавав себе за міністра

91

Про одного прочанина і праведника,
про якшу і його дружину,
про царя Сінхакшу і про те,
як прочанин з Кашміра
здолав у суперечці мудреців
із Паталіпутри

93

Про купецького сина
Ішваравармана,
жадібну красуню і мавпу,
яку звали Ала

99

Про шахраїв Шіву і Мадгаву,
які обдурили жерця

107

Ткач Вішну

115

Царівна з Канакапурі

123

Повість про шахраїв

131

Словник імен і назв

162

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ИЗДАНИЕ

ЦАРЕВНА ИЗ КАНАКАПУРИ

**Средневековая
индийская новелла**

Перевод с санскрита

И. И. СЕРЕБРЯКОВА и Т. П. ИВАНЕНКО

**Киев, издательство
художественной литературы
«Днипро»**

На украинском языке

Художній редактор *О. Д. Назаренко*

Технічний редактор *О. М. Грищенко*

Коректори *Т. В. Грузинська,*

Н. І. Забаштанська

ИБ № 5006

Здано до складання 12.12.90.

Підписано до друку 12.05.91.

Формат $70 \times 100^{1/32}$. Папір офсетний № 1.

Гарнітура таймс. Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 7,15 + 4 вкл. Умовн. фарбовідб. 8,775.

Обл.-вид. арк. 7,834. Тираж 30 000 пр.

Зам. 0 338 Ціна 2 крб. 40 к.

Видавництво художньої літератури

«Дніпро».

252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика

«Жовтень».

254655, МСП, Київ-53, Артема, 25

Царівна з Канакапурі: (Середньовіч. інд. Ц18 новела) / Пер. із санскриту: І. Серебряков і Т. Іваненко; Передм. І. Серебрякова.— К.: Дніпро, 1991.— 171 с.

ISBN 5-308-00899-X

«Тридцять дві новели про ченців», «Царівна з Канакапурі» — ці та інші новели, що містяться у збірнику, в до-тепній, яскравій формі змальовують побут і звичаї народів Індії в добу середньовіччя.

Ц 4703020100—169 169.91
М205(04)—91

ББК 82.33